

Petar Kardzhilov

(Bulgaria, Sofia Institute of Art Studies, Screen Arts Department,
Bulgarian Academy of Sciences)

An Angel of Mercy

Tsaritsa Eleonora and Chronicle Documentary Cinema in Bulgaria

Abstract: Tsaritsa Eleonora, the second wife of Tsar Ferdinand I, lived in Bulgaria for only a decade (1908–1917), a brief period from a historical perspective but an extremely tumultuous one marked by energetic international and diplomatic activity, Bulgaria's proclamation of independence, the country's participation in three wars – the First and the Second Balkan Wars and World War I – and two “national catastrophes”. This same period saw the first steps of Bulgarian national filmmaking. Part of the chronicle documentaries made at the time caught on camera Tsaritsa Eleonora herself. A number of foreign cinematographers made documentary chronicles dedicated to her as well. This paper studies the titles of both Bulgarian and foreign documentaries about her. The author paints a kind of cinematographic portrait of Tsaritsa Eleonora, who inadvertently became bound to the history of the early documentary cinema in Bulgaria.

Петър Кърджилев

(България, София, Институт за изследване на изкуствата,
сектор „Екранни изкуства“, БАН)

Ангелът на милосърдието

Царица Елеонора и хроникално-документалното кино в България

Сватбата на княз Фердинанд и принцеса Елеонора

През 1936 „Екран“ („седмично илюстрирано списание за филм“) помества в рубриката си „Вие питате, ние отговаряме“ информация, озаглавена „Заснетите досега български филми“. В отговор на зададения от читателя В. Сев от Разград въпрос са изброени 24 заглавия на игрални творби. Само посоченото под № 1 заглавие се отнася за хроникално-документален филм – „Сватбата на Н. В. Цар Фердинанд с царица Елеонора във Велико Търново“, обявен от редакцията за „първият филм, сниман въобще в България“ (Екран, № 4, 1936: 2). Така в периода до края на Втората световна война това заглавие бива огласено за пръв, последен и единствен път в родния периодичен печат.

Информацията ще да е била известна на пионера на игралното ни кино Васил Гендов (1891-1970), който споменава (под различни наименования) репортажа на два пъти. Първо през 1960 г. в своето „Открито писмо“, в което охарактеризира „Сватбата на цар Фердинанд с Елеонора“ като „цялостен филм от 150 метра“, „снет в Търново през 1905 година от френски оператор, поканен специално за случая от Фердинанд и за негова лична сметка“, който „се играе в „Модерен театър“ едва през лятото на 1909 година“ (Гендов 1960: 79). Втория път това става през 1962 г. в „Моят отговор“:

Още през 1905 година има кинолента, която регистрира събитие от нашия живот в Търново. Това е сватбата на КНЯЗ ФЕРДИНАНД с втората му съпруга ЕЛЕОНОРА. Независимо че филма е прожектиран едва през 1913 г., все пак неговия произход е от 1905 година [...] Случаят с филма е следният. Княз Фердинанд решава бракосъчетанието му с Елеонора да стане в старопрестолния град Търново. За тази цел той ангажира с лични свои средства един оператор от фирмата „ПАТЕ“, за да му направи филм за това събитие, който филм ще остане после към архива на двореца в София. Снимките са направени в Търново и операторът си заминава обратно за Париж с негативния материал. Филмът се изработва в Париж и съгласно уговорката Фердинанд получава едно копие лично за себе си, което той заплаща. Липсата на кинотеатри в България забавя неговата прожекция в София, което забавяне се удължава и до Букурещкия мир през 1913 година. Филма тогава се прожектира в новооткрития кинотеатър „ПАЧЕВ“ непосредствено след филма „БАЛКАНСКАТА ВОЙНА“, донесен от оператора на „ПАТЕ“, българина ЖЕКОВ. Скоро след това последва и филма: „СВАТБАТА В ТЪРНОВО“. След прожекциите на тези два филма Жеков напусна България и аз повторно не го видях вече тук (Гендов 1962: 9-10).

Фердинанд и Елеонора наистина стават цар и царица, но не когато се венчават, навършили вече 47 години. Сватбата им никога не е била свързвана с България, още по-малко пък с Велико Търново. Освен това между датата на женитбата и споменатата 1936-а години има 28-летен отрязък от време, през който печатът у нас не споменава и с една дума наличието на лента с подобно съдържание.

Българският княз Фердинанд I овдовява през януари 1899, когато съпругата му Мария Луиза напуска света – само ден след раждането на четвъртото им дете. След около десет години самота монархът започва да се оглежда за „жена, която да гледа четирите му деца“ (Борис, Кирил, Евдокия и Надежда). Със сватосването се заема великата княгиня Мария Павловна. В края на август 1907 г. тя посещава България, придружаваща своя съпруг – великия руски княз Владимир Александрович (третия син на император Александър II, известен у нас като Цар Освободител). Височайшите гости пристигат по повод 30-годишнината от началото на Руско-турската война 1877-1878 г. и свързаното с това откриване на паметника „Цар Освободител“, извисяващ се на площада пред сградата на българското Народно събрание. Макар и приела православната вяра, подобно на княгиня Мария Павловна, лелята на тогавашния и впоследствие оказал се последен руски император, Николай II, тя по рождение е немкиня, чието име е Мария Александрина Елизабет Елеонора – дъщеря на Фридрих Франц II, велик херцог на Мекленбург-Шверин. Не случайно тя избира своята родственица, принцеса Елеонора фон Ройс-Кьостриц, като най-подходяща за бъдеща българска княгиня (впоследствие царица).

Прокламация към Българския народ

Въ неделя, на 17 того, въ Schloss Osterstein dei Gera, Германия, ще се извърши вѣнчалния обрядъ на негово царско височество князътъ съ принцеса Елеонора Рейсъ Кьострицъ.

Министерскиятъ съвѣтъ се счита щастливъ на обяви на Българския народъ тая радостна вѣсть.

София, 15 февр. 1908 г.

Прѣдседателъ на министерския съвѣтъ:

А. Малиновъ.

28 август 1907, Софийската Централна гара: Княз Фердинанд (козируващ) посреща великия княз Владимир Александрович и съпругата му Мария Павловна (вляво), която сватосва домакина за братовчедка си Елеонора.

Така започва историята – с една протоколна визита и една прокламация...

Родена на 22.VIII.1860 в Требшен (днес Тршебичов в Полша), Елеонора Каролина Гаспарина Луиза е дъщеря на немския принц Хайнрих IV Ройс-Кьостриц (потомък на Вилхелм Завоевателя) и принцеса Луиза Каролина. На 16 години става доброволна медицинска помощничка към Червения кръст в Германия, Австро-Унгария и в Русия, където по време на Руско-японската война (1904-1905) е милосърдна сестра в Далечния Изток. В България тя пребивава около десетина години, но оставя дълбоки следи, отдавайки се на благотворителност и дарителство. Завършва земния си път през 1917 и бива погребана в двора на Боянската църква.

Френският граф Робер дьо Бурбулон, личен секретар на Фердинанд още от времето, когато новоизбраният от Великото народно събрание монарх стъпва за първи път на българска земя (1887), описва Елеонора като

стара, суха и грозна, но добра, почтена и забележително интелигентна. Участва като милосърдна сестра в кампанията в Манджурия, говори много езици и познава цяла Европа. Изразява се свободно и на руски език и е с европейско самосъзнание. Произлиза от патриархален и почтен род, не притежава богатства – разполага с 2000 (две хиляди) марки рента. Отличава се с естественост, няма слабост към лукса, желае само да може да продължи благотворителната си дейност (Бурбулон 1995: 422-423/Burbulon 1995: 422-423).

Най-големият недостатък на принцесата обаче е протестантското ѝ вероизповедание. За да може да встъпи в брак с нея, католикът Фердинанд бива принуден да предприеме многобройни дипломатически ходове, за да получи благоволенieto на тогавашния папа Пий X.

Към края на януари 1908 г. Фердинанд обявява на „възлюбления“ си народ, че „по важни и неотложни семейни причини излизаме из пределите на княжеството за няколко време“. От оскъдните съобщения в тогавашния печат се „подразумява“, от една страна, че монархът ще се жени, а от друга, че той не желае „да се предава на сватбата му голяма тържественост“ и затова препоръчва „да не се вдига около нея шум“ (Реч № 192, 16.II.1908: 2). Неяснотата относно намеренията на княза е голяма както за народа, така и за официалните български власти. Все пак именно правителството обявява радостната вест, конкрети-

зирайки дори датата на „монаршата сватба“ (17.II.1908¹), оказала се впоследствие погрешна.

Едва след десетина дни се разбира от софийския вестник „Мир“ (орган на Народната партия), че венчалните обреди всъщност са били два. Първият, католическият, е на 15.II.1908 (петък, „на 9 часа и четвърт“) в Кобург (църквата „Св. Августин“). Годеницата е в „бял копринен тоалет“ и носи „дълъг воал“. „Негово Царско Височество беше в българска офицерска униформа и носеше кордона на ордена на Кобургския дом“. След като „с тих глас“ се произнася „Отче наш“, става размяната на пръстените. Официалните свидетели на бракосъчетанието, представляващи всяка от страните, са принц Филип Сакс-Гобург-Готски (по-големият брат на Фердинанд) и принц Хайнрих XXIV Ройс-Кьостриц (Мир, № 2350, 17.II.1908 : 3).

В неделя, на 17 февруари, близо до Гера (престолен град на малкото германско княжество Гера-Ройс), в църквата на замъка Остершайн, лютерански пастор извършва венчавката по протестантски обряд. Булката е в бяла копринена рокля, а младоженецът носи униформата на български генерал (възможно е тоалетите да са същите като в Кобург). Церемонията е скромно посетена, европейските монарси знаково не присъстват, ала изпращат свои лични „пълномощници“: германският кайзер Вилхелм II е представен от четвъртия си син Август Вилхелм, руският император Николай II – от чичо си (споменатия вече Владимир Александрович), съпътстван от „сватовницата“ Мария Павловна, свои хора (също най-вече роднини) изпращат австро-унгарският император, кралете на Румъния и Саксония. От българска страна се явяват само най-доверените хора от свитата на Фердинанд. Церемонията приключва с изпяването на подходяща за случая църковна песен. Пътят от замъка до Гера е украсен с гирлянди и знамена. След това се дава „дине от 30 куверти на поканените“. Вечерта сватбарите посещават княжеския театър, „който бе великолепно украсен с цветя“ (Реч, № 195, 19.II.1908: 3).

По същото време в България започват (на 19 февруари/3 март по нов стил) тържествата по случай 30-годишнината от освобождението на България, както и споровете около „двойната венчавка“ (пренесени от цивилизованата Западна Европа, където кюрета и пастори се хващат гуша за гуша – едните отричащи, другите потвърждаващи, че е имало и втора сватбена церемония). Ала най-актуални са залаганията относно датата, на която младоженците ще се приберат в „родината“.

А те през това време са на път, сякаш за да оправдаят спазването на следбрачния ритуал – „сватбено пътешествие“. На 22 и 23 февруари са в Брауншвайг, в първите дни на март – във Виена „според едно частно съобщение“ (някъде по пътя, на 26 февруари, Фердинанд ще да е отпразнувал 47-мия си рожден ден). Младоженците пътуват с Ориент експрес. Тъкмо с него пристигат на 6 март в 20:35 ч. (с 3 часа закъснение поради лошото време) в Букурещ, където са посрещнати от румънския крал Карол I, който „изказал писмено това си желание на княза“ (Реч, № 212, 7.III.1908: 2).

¹ Датите са посочени според използваните в България календари – Юлианския (т. н. стар стил), действал до 31 март 1916; и Грегорианския (т. н. нов стил), влязъл в сила след тази дата. Разликата между тях през XIX век е 12 дни, а през XX – 13 дни.

The Bystander, December 25, 1907

623

CONTINENTAL CHAT

La Bourne - Paris

The Bulgarian Princely Alliance

Prince Ferdinand of Bulgaria's second marriage, after a widowhood of nine years, and following so closely on the death of his father-in-law, Duke Robert of Parma, cannot fail to excite comment. In Bulgaria there is little sympathy and little surprise. The Prince's ripe age, and his choice of a lady who is his senior, preclude romance; but his four children will henceforth have a maternal guardian, and the palace at Sofia a fitting hostess.

Princess Eleonora of Reuss-Köstritz is approaching her forty eighth year. She had probably ceased to contemplate the prospect of wedlock when the dazzling offer of a Crown—all vassal though it be—was laid at her feet. Her aunt by marriage, the Grand-Duchess Vladimir of Russia, was the first to see the suitability of the alliance. It must be remembered that Prince Ferdinand was once a suitor for her own daughter, the charming and high-spirited Grand-Duchess Helen, now Princess Nicolas of Greece. Those who know Princess Eleonora affirm that she is of dignified presence, well qualified to uphold that Royal State whose pomp and paraphernalia are so dear to the Sovereign of the uncouth Bulgars.

Photo Topical Agency
Another Royal Engagement
Prince Ferdinand of Bulgaria and Princess Eleonora of Reuss-Köstritz, whose engagement is announced

lofty philanthropy endeared her to her subjects, who mention her name with blessings even to-day. Strange to say, her attachment to her own faith in no wise lessened her popularity with the Bulgars. The Princess's first deception was the delay in administering the Sacrament of Baptism to her first-born. This temporary concession to "Orthodox" susceptibilities did not, however, prepare her for what was to follow; and when Prince Ferdinand bowed to Russia's demands, and resolved to let his son be made a member of what was to the poor Princess the "Greek schism," she fled from Bulgaria, distraught and desperate. Her father, indignant at what he termed the infamous backsliding of a Bourbon, espoused her cause, and arranged for her future residence a wing of his palace at Pianore.

A Pitiful End

But it was that very Rome whose interests lay so near to her heart that insisted on her resumption of conjugal ties. Pope Leo XIII., her godfather and mentor, prevailed on the Princess to yield to her husband's solicitations and return to Sofia. The Vatican's inexorable attitude on the marriage question pressed this time heavily on one of its most devoted adherents.

Още в края на 1907 годежът на принцеса Елеонора с княз Фердинанд вече не е тайна за западноевропейската преса

Родните всекидневници, които все по-често започват да си задават въпроса: „Где се намира Княза?“, уверяват, че той пътува „инкогнито“. Въпреки това на букурещката гара му е устроено тържествено посрещане от краля и кралицата на северната ни съседка. Вечерта „се дава семейно дине“, а на 7 март в местния дворец Котрочени е устроена голяма вечеря. Клюката разнася, че при гостуването на младоженците в Букурещ възникнала конфузна ситуация. Гостоприемният Карол I отредил за тях разкошна двойна спалня, но Фердинанд вдигнал скандал и не мирясал, докато не получил самостоятелна стая. Твърди се, че съпружеството им така и останало неизконсумирано – от самото му начало до неговия край двамата нощували винаги в отделни стаи! Странен брак...

На другия ден, 8 март, специалният трен се отправя към Гюргево, откъдето двойката е поета от парахода на българската флотилия „Крум“, който „под пълна пара“ довежда скъпите гости на българска земя. На нея те стъпват в Русе (14:00 ч.). Градът е празнично украсен, посрещането, устроено от жителите на

града – повече от топло. Сред посрещачите е и министър-председателят Александър Малинов (лидерът на Демократическата партия), който поздравява Елеонора като добре дошла на руски. Тя му отговаря с благодарност на същия език.

Въпреки топлия прием царствените особи заминават късно вечерта за Варна (с цели два „специални трена“), където пристигат на 9 март сутринта (8:00 ч.). Посрещнати от министрите и княжеските деца, техни царски височества отседват в двореца Евксиноград, където престояват близо две седмици. През това време Елеонора отскача на няколко пъти до Варна, посещавайки сиропиталища („Надежда“) и пансиони („Св. Андрей“), училища и гимназии (държавната Девическа и Католическата гимназия), болници и музеи (този на местното археологическо дружество)...

На 23 март (неделя) Фердинанд и Елеонора отпътуват с влак от Варна за София – повече от месец след сватбата си. Всъщност специалните тренове са два – единият, „носящ княжеската двойка“, другият, „довел в столицата княжеските деца“. Има и трети – поемащ от София за Мездра, за да посрещне там младоженците. „Тоя трен ще отнесе гражданската и военната свита“ (Мир, № 2380, 25.III.1908: 3).

През март 1908 ликовете на младоженците грейват върху първите страници на периодичните издания – индикация за значимостта на събитието

Чак тогава на сцената се появява Велико Търново. „Понеже е трябвало княжеския трен да се бави в Гор. Оряховица 5 ч. – пояснява същият брой на същото издание, – то това време Техни Царски Височества съ прекарвали в Търново“. Какво са правили там? Обяснението, озаглавено „Князът и Княгинята в В.-Търново“, идва след два дни от софийския всекидневен независим вестник „Реч“:

На 24 того Т. Ц. Височества съ отишли от Варна в Търново инкогнито, посрещнати от много граждани. Те посетили митрополитската черква, посетили Славкова и читалището „Надежда“. Князът подарил на г-н и г-жа Славкови и на г-жа Икономова, председ. на женското д-во „Радост“, медали за спомен от Кн. Клементина“ (последната е известна не само като властната майка на Фердинанд, но и като свекървата, тормозеща постоянно снахите си; Реч, № 232, 27.III.1908: 3).

Уж отишли инкогнито, ама били посрещнати от „много граждани“, а и от тогавашния кмет на Търново г-н Панайот Славков (което означава, че забавянето на влака в Горна Оряховица не ще да е било тъй случайно и ненадейно). Славков не е само местно величие – в края на XIX век той на два пъти председателства Народното събрание (V и VI), оглавява Министерствата на правосъдието и на Търговията и земеделието. Макар че младоженците посещават „митрополитската черква“ (историческия храм „Св. апостоли Петър и Павел“), в старопрестолния Търнов не е имало никаква сватба (отношенията на княжеската двойка с православната ни църква си остават доста „комплицирани“ до края на дните им). Но пък посещението може да е станало повод за появата (на 24 март 1908) на кинохроника, озаглавена след години „Сватбата на Н. В. Цар Фердинанд с царица Елеонора във Велико Търново“. Това е вероятно, но не е съвсем сигурно. Защото няма друго (освен това в „Екран“) известие в родната преса, което да потвърждава този факт. За съжаление, по това време в старата ни столица не излиза нито всекидневен, нито ежеседмичен вестник, който да остави знак за евентуално кинематографическо присъствие. Прерових цялата търновска преса от този период, но напразно.

Сватбарите

Затова пък пристигането на Софийската централна гара (24 март, 16:55 ч.) и преминаването под почти триумфалната арка, въздигната още предния ден на Лъвов мост, е широко отразено от столичния печат. Посрещането е повече от многолюдно, пишно и гръмко – напук както на предварително огласеното желание на Фердинанд да не се „предава на сватбата му голяма тържественост“ и „да не се вдига около нея шум“ (Реч, № 192, 16.II.1908: 2), така и на изнапред взети решения, за които днес знаем от писмата на Робер дьо Бурбулон:

Иначе в София няма да има нищо, нито кортеж, нито тържествено влизане. Би било смешно. Просто ще пристигнат инкогнито с Ориент-Експрес. Това поне е окончателно решено (Бурбулон 1995: 423/Burbulon 1995: 425).

„След обяд към 1,5 часа се строихме с парадно облекло и с пушки и слязохме долу на двора, дето се наредихме“ – отбелязано е на тази дата (било е понеделник) в „записната книжка“ на юнкера от „I рота, IV взвод

на Военното на Н. Ц. В. Училище“ Георги Русев Радков (1890-1945) – и към 2 часа тръгнахме за гарата, за да посрещнем новата Княгиня, НЦВ Елеонора Ройс Кьостриц. Като отидохме на гарата, ни построиха на шпалир близо до перона. Много народ беше излязъл, за да посреща. Пред Орловия мост имаше арка с надпис „Добре дошла славна княгиньо!“ (водилият дневника греши – арката е пред Львовия мост, бел. П. К.). Князът пристигна в 5 часа след обед, но до 6 часа стоя на гарата и приема поздравления, а в шест часът потегли с файтона си. На връщане минахме покрай Н. Ц. В. пред двореца и той беше излязъл във файтона заедно с Княгинята и от там тръгнаха надолу по Търговска улица. Народа се трупаше, викаше „Ура“, а също и ние викахме“.²

С две думи – може да се окаже, че част от този филм е била заснета в София, а юнкерът Радков е участник в него. Защото не е логично в Търново да е имало кинематографически апарат, а в столицата да е нямало! Но още по-важно в случая е – чия ще да е била тази кинокамера? На чужденец, пристигнал специално у нас, за да отрази събитието? На нашенец, грабнал я незабавно, щом е научил за ставащото? Опит да отговори на този въпрос прави Васил Гендов, „запращайки“ обаче сватбата в 1905 г. Не е прецизен той и в своите „показания“, отнасящи се до прожектирането на хрониката. Тя ту „се играе в „Модерен театър“ – „през лятото на 1909 година“, ту в „новооткрития кинотеатър „Пачев“ през 1913 г. Единствената „далечна връзка“ между първото стационарно кино у нас и „сватбата“ (но не филма, а събитието), на която успях да попадна, е кратък текст във в. „Пряпорец“ (орган на Демократическата партия) от 1914 г., с който софийското кино „Модерен театър“ рекламира една „голяма авантюристична комарджийска драма“ на „Нордиск“. Тя е озаглавена „Принцеса Санароза“, а в нея играе „любимката на софийската публика“ и „една от първите сили на кинематографа“ – Рита Сакето. Оказва се, че освен киноактриса, Сакето е и „една от най-прочутите танцовачки“, притежаваща такава „грация“, че е била поканена да танцува „на сватбата на цар Фердинанда с Елеонора“ (Пряпорец, № 252, 24.X.1914: 2).

В разглеждания случай е възможно да става дума за неволно асоцииране на двете събития – „сватбата“ (посещението) и обявяването на независимостта. И времето (годината), и мястото на действието им са едни и същи – 1908 г. и Велико Търново. И в двете участва Фердинанд – заедно с Елеонора през март и без нея на 22 септември (тогава тя е в София, където той ѝ се обажда по телефона). И двете приключват в София – с тържествено влизане, с многолюдно посрещане, с триумфални арки (чиито места „разменя“ дори педантичен и дисциплиниран младеж като Георги Радков)... В заглавието „Сватбата...“ (единственото, появило се в печата, и то само веднъж) българските владетели са обявени за „Н. В. Цар“ и „царица“. Но те приемат тези титли чак през септември – поредно доказателство както за прехвърлянето на „атрибути“ от второто (хронологически) събитие върху първото, така и за това, че наименованието на филма е сътворено след време, когато монархическите звания, получени през 1908 г., вече са били официално утвърдени. Което пък навежда на мисълта, че заглавието по всяка вероятност не е оригинално – нито е видяно върху филмова лента, нито е прочетено в българско издание, нито е преведено от публикация в чуждестранната преса... Тъкмо приликата (подобие) между двете събития ще да е довела до тяхното свързване. „Виновник“ за объркването е и неумолимото време – 28-те години, които лежат между „сватбата в Търново“ (24.III.1908) и

² Страници от Записната книжка на Юнкера Георги Русев Радков (1890–1945) от I рота, IV взвод на Военното на Н. Ц. В. Училище (<http://lupu.dir.bg/GRDnev.htm> – 14.XI.2014)

Арката на Львов мост с надписа „Добре дошла, светла княгиньо“
и посрещачите (24 март 1908)

публикацията в сп. „Екран“ (1936), и които са в състояние да изтрият и най-яркия спомен. Навярно затова „Сватбата на Н. В. Цар Фердинанд с царица Елеонора във Велико Търново“ и до днес си остава поредният филм „фантом“ в историята на седмото изкуство у нас.

Лично не изключвам възможността събитието все пак да е било фиксирано върху филмова лента. От чуждестранен кинооператор – защо не „френски“,

защо не „от фирмата „Пате“, както твърди Васил Гендов. Поканен, ангажиран (нает), „доведен специално за случая от Фердинанд и за негова лична сметка“ – ала не в България, а в Германия (градовете Кобург и Гера), където не само е пребивавал, но и е снимал в средата на февруари 1908 г. Васил Гендов може да се окаже прав и относно прожектирането на хрониката в „Модерен театър“. Но не „през лятото на 1909 година“, а по-рано. Ще припомня, че киното, разтворило за пръв път врати на 4.XII.1908, едва на 11 април 1909 започва редовно да публикува в софийските вестници своята филмова програма, съдържаща всички (или почти всички) заглавия, предвидени за показване на неговия екран. Кое то донякъде обяснява защо „печатът у нас не споменава за съществуването на лента с подобно съдържание“ – факт, от който обаче не следва автоматично заключението, че тя изобщо не се е появила върху публичния екран. Ако е било така, не би съществувал споменът за нея.

Косвено свидетелство, че „Сватбата...“ е била показвана в софийско кино, подхвърля хумористичен текст, озаглавен „На Стерео-фото-кине-матоскопо-фоно и прочие-графа“. Публикуван е във в. „Българан“. И то на 14 декември 1908 – десет дни след откриването на „Модерен театър“ и само два месеца след закриването на „Говорящ биограф“³

Дадохме си парите и се намъкнахме един по един като гъски – подхваща историята анонимният автор. – Насядахме. Ламбите угаснаха. Стана тъмно.

– Тук е хубаво да дойдеш с жена, обади се някой високо. Публиката се изсмя. Машината почна: Дзззззз... Един дрезгав глас захвана да обяснява:

– Хвърчаща машина. Новоизнамерен апарат за въздушна любов. Един парижки граф прехвърква Ламанча и грабва една хубава англичанка. Хвърква с нея в въздуха и развиват любов в машината. Баща ѝ на англичанката ги подгонва с друга машина [...]

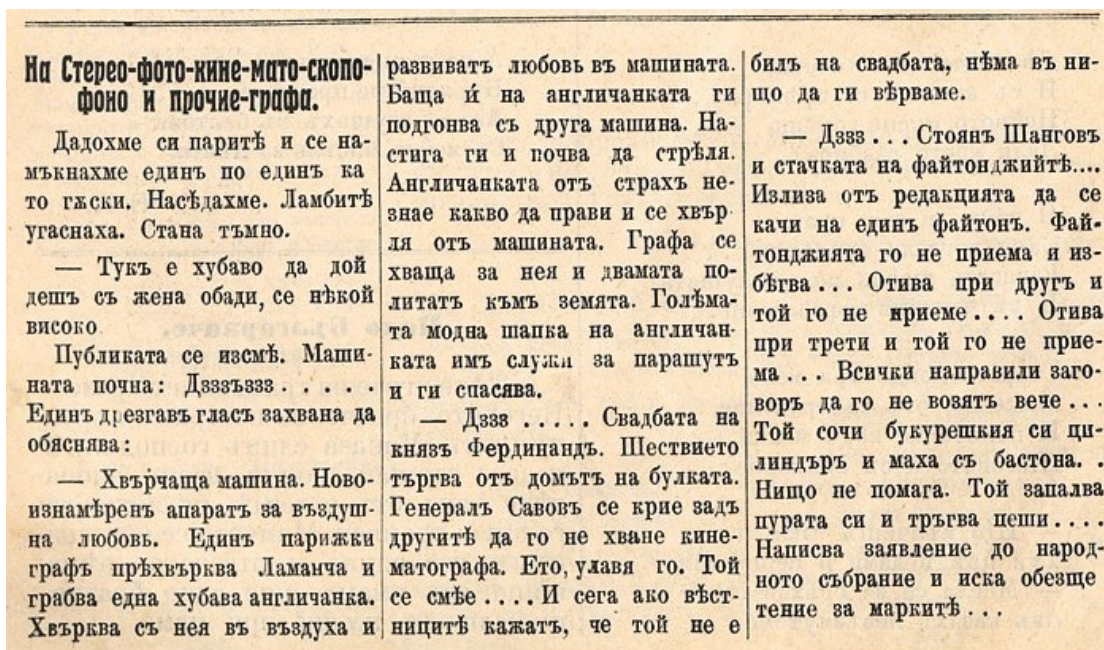
Дззз... Сватбата на княз Фердинанд. Шествието търгва от домът на булката. Генерал Савов се крие зад другите да го не хване кинематографа. Ето, улавя го. Той се смее... И сега ако вестниците кажат, че той не е бил на сватбата, няма в нищо да ги вярваме. Дззз... Стоян Шангов и стачката на файтонджийте... Излиза от редакцията да се качи на един файтон. Файтонджията го не приема и избягва... Всички направили заговор да го не возят вече...(Българан, № 9, 14.XII.1908: 6).

Това е всичко. Подхвърляне, податка, бегъл намек, загатване... Но пък и косвено свидетелство, индиректно доказателство за съществуването на филма? Фейлетонът може да е бил най-обикновена (макар и артистична) злободневка, реплика на събитието, родена от конкретна обществена среда, отзвук на определени политически настроения. Преразказът на филма „Сватбата на княз Фердинанд“ – плод на въображението, а кинематографът – само фон, декор, спомагателен инструмент, чрез който историята да стане по-правдоподобна.

Авторът дори не споменава наименованието на киното – мястото на действието биха могли да бъдат и „Нова Америка“, и „Говорящ биограф“, и „Аполо“, и „Модерен театър“... Но пък атмосферата в салона е пресъздадена изключително достоверно: задължителното минаване през касата – „дадохме си парите“, намъкването вътре – „един по един като гъски“, заемаването на местата –

³ „Говорящ биограф“ или „Гранд биограф електрик“ на Владимир Петков е полустационарно кино, просъществувало от 5 юли до 26 октомври 1908 на бул. „Княгиня Мария Луиза“ – близо до сградата, в която през м. декември се настанява „Модерен театър“.

Фейлстонът в „Българин“ (14 декември 1908)

„насядахме“, помръкването на осветлението – „ламбите угаснаха“, „стана тъмно“, „интелектуалните“ подвиквания и провокираната от тях реакция на публиката, „песента“ на прожекторния апарат – „машината почна: Дззззззз“, ролята на „репрезентатора“⁴ – „един дрезгав глас захвана да обяснява“... Автентично е предадено както съдържанието на игралния филм, прокламиращ „въздушна любов“ в „хвърчаща машина“, така и това на хрониката „Сватбата на княз Фердинанд“, очевидно заснета в Германия (княжеството Гера-Ройс) – щом „шествието търгва от домът на булката“ (за съжаление, не успя да открие във вестниците информация, потвърждаваща присъствието на ген. Михаил Савов на сватбата, където се криел „зад другите да го не хване кинематографа“, но апаратът все пак го уловил да „се смее“).

Въпреки „несериозността“ на фейлстона, той е единственото (известно засега) актуално свидетелство (от 1908 г.), загатващо за евентуалния показ на „Сватбата на Н. В. Цар Фердинанд с царица Елеонора във Велико Търново“ в някое от тогавашните софийски кина. Филмът фантом ще да е бил заснет или в Кобург на 15.II.1908 г., или в Гера на 17.II.1908 г. (а защо не и на двете места), където и когато се е състояла истинската сватба. Реални „германски“ факти, които „пропъждат“ наименованието на старата ни престолнина от заглавието. Ако пък прожекцията е била осъществена в „Модерен театър“, то датата ѝ би трябвало да се смести между дните, маркиращи откриването на киното (4 декември 1908), и появата на публикацията в „Българин“ (14.II.1908)...

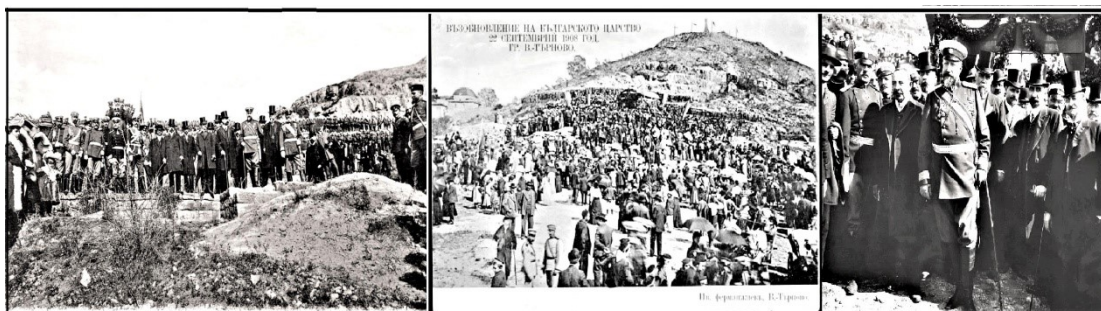
Единствено сигурен в тази история е фактът, че главната женска роля във филма е била поета и превъплътена от принцеса Елеонора.

⁴ Няма свидетелства, че „Модерен театър“ е ползвал услугите на „репрезентатор“ – фигура, свързана преди всичко с подвижните кина, каквото е „Говорящ биограф“.

Тържественото влизане на цар Фердинанд I в столицата след обявяването на Независимостта

Въпреки съмненията относно „съучастието“ на Велико Търново в княжеската сватба, градът продължава да играе главна роля както в голямата история на България, така и в малката летопис на родното кино. Тъкмо там през същата година (на 22 септември 1908) България огласява своята независимост, княжеството бива обявено за царство, а княз Фердинанд I става цар. Дата, която днес честваме като официален празник. На 24 септември цар Фердинанд I заедно със своите министри отпътува от Търново, за да посети градовете Габрово, Казанлък, Стара Загора, Пловдив...

На 22 септември 1908 във Велико Търново се прогласява независимостта на България, Княжеството е обявено за царство, а княз Фердинанд I приема титлата „цар на българите“

След триумфалния „тур за овации“ из провинцията, владетелят победоносно се завръща в София – на 29 септември/12 октомври. Към столицата той пътува с влак, теглен от два локомотива, върху единия от които е поставен транспарант с надпис: „Независима България“. От Сарамбей (днес Септември) тренът бива подкаран лично от царя, желаещ „да навакса закъснението“. Наближавайки София, „машинистът“ слиза на спирка Казичене и с лека кола отскача до своята лятна резиденция „Врана“ („гдето си поотпочина малко и изпи една чаша чай“). Сетне отново се качва в автомобила, който този път го отвежда до трети километър на Цариградското шосе (около днешния хотел „Плиска“). Там цар Фердинанд осъществява поредната смяна на превозно средство, като този път се прехвърля върху гърба на едър кон („черен“, „нов“ и „купен за 8000 лева“). Часът е 15:00. Най-сетне сформиралата се вече процесия потегля към града. Начело язди ескадрон от кавалеристи на гвардейския полк. На петдесет крачки след тях е монархът, възседнал споменатия ат и „облечен в формата на 6 пехотен търновски полк“. От лявата му страна са генералите Савов, Петър Марков и Кирил Ботев, а от дясната – военният министър ген. Данаил Николаев.

Шествието бавно се отправя към триумфалната арка, въздигната още на 27-и при Орлов мост. Самият той е „разкошно украсен с кръстосани гирлянди от елха и есенни димитровчета и обкръжен пак с такива“ (Реч, № 412, I.X.1908: 2). Там, в своеобразното предградие на престолнината, отдавна са се събрали официалните лица. Има и журналисти, но те постепенно биват избутани назад. Слънцето напича, откъм Витоша подухва лек ветреца – колкото да разнесе прахоляка навсякъде... В 16:07 часа гръмват топовете, възвестявайки пристигането на царя с 31 салюта. Пъстрата група приближава – „полека в царски ход“. „Музиката гръмва „Шуми Марица“, народът вика ура. Софийският кмет Евстати Кирков поднася хляб и сол на Фердинанд. Започва „поднасянето“ и на букетите. Хорът на Добри Христов изпява царския марш, оркестрите

свирят, топовните салюти цепят въздуха (Реч, № 412, 1.X.1908: 2). Кавалкадата потегля...

Че емоционалният градус е бил висок, свидетелства в. „Реч“ – изданието, което най-подробно описва случилото се в този ден:

Всичко, което можеше да бъде на улицата, за да манифестира своята радост от настъпилия прелом в нашия политически живот, бе заело място на широките тротоари и бе се отдало на своята радост. Чувството – ето какво говореше вчера в София (Реч, № 412, 1.X.1908: 2).

Между Народното събрание (над чийто вход е поставен платнен триколюр, украсен с разноцветни лампички) и паметника на Цар Освободител владетелят спира врания жребец, за да дари с вниманието си опълченците и студентите. Сетне процесията продължава по „Царя“ (маркиран от триколюрни стълбове и национални флагове, покрит с гирлянди, венци и зеленина, опасан с кордон от „хиляди разноцветни лампи, които вечерта представляваха една вълшебна картина“), минава покрай Военния клуб („най-разкошно украсен“ – с персийски килими по множеството балкони, с електрически крушки, изписващи „Слава Царю Фердинанду! Слава“), двореца, Народния театър („офлагван“ от всякъде) и кметството („цялото затулено от триколюри“), откъдето по „Алабинска“ и „Витошка“ се озовава пред църквата „Свети Крал“, където, „при настъпила тайнствена тишина“, започва тържествен молебен.

След службата мястото на действието се пренася на площад „Александър I“ – срещу двореца, където от 18:00 часа започва парадът на войските от столичния гарнизон. Царят, царица Елеонора, престолонаследникът Борис и генералитетът заемат местата си пред „пътните врати на двореца“, гвардейците образуват шпалир, музиката на дворцовия караул засвирва „Шуми Марица“, войниците преминават стройно, за което биват поздравени от Фердинанд с „отлично“. Накрая царят се оттегля в покоите си...

Фотографите

Сред множеството има и представители на печата – както репортери, така и фотографи.

„Часът 2½ – отбелязва пунктуално всезнаещата „Вечерна поща“ (Наумова)⁵. – На мястото си [при арката на Орлов мост] съ първи журналистите, от които много чужденци. По далеч съ фотографите“ (Вечерна поща (Наумова), № 2542, 30.IX.1908: 3). Показателно е, че в същия репортаж бива заделено специално място, в което подробно се изброяват имената на английски, френски, румънски, германски и чешки кореспонденти.

„Голям е напливът на представителите на иностранната преса по днешния случай“ – обобщава изданието още в първия ред, последващ подзаглавието „Иностранните кореспонденти“ (Вечерна поща (Наумова), № 2542, 30.IX.1908: 3). Когато „цялата кавалкада начело с царя“ потегля от „площада на Двореца“, гръмва „ура“.

„В туй време фотографите Тома Грант и Шусо Флавиен правят две снимки. Дена е ясен. Снимките съ отлични“ – уверява „Вечерна поща“ (Шангова, № 2547, 30.IX.1908: 3).

Около катедралата „Свети Крал“ апаратите отново заработват – „Сцената

⁵ В периода 18.X.1905-11.VII.1910 в София излизат два различни вестника под едно и също наименование – „Вечерна поща“. Изданието, чийто директор, стопанин и главен редактор е журналистът Стоян Стайков Шангов (1867-1925), бива назовавано „Шангова поща“, а другото, ръководено от Ставре Наумов (1870-1942) – „Наумова поща“.

Триумфалната арка, въздигната на Орлов мост

на западните порти беше на няколко пъти снета от наши и чужди фотографии“ (Вечерна поща (Наумова), № 2542, 30.IX.1908: 3).

„Напливът на представителите на иностранната преса“ най-вероятно е създавал проблеми, с чието решаване се заемат инициативни персони, които, самообявявайки се за организатори, правят опит да внесат известен ред в царящия хаос. „Печата напред, печата назад, на ляво, на дясно, та тъй“ – командва журналистите д-р Асен Кермекчиев⁶. Лекарят очевидно се е справил със задачата, защото „Реч“ с нескрито огорчение споделя:

Най-после пресата бе избутана назад, за да не види нищо, за да не чуе нищо (Реч, г. II, № 412, 1.X.1908: 1).

И все пак някой е виждал, чул и дори заснел тези паметни, славни, бляскави, ала и бурни мигове от българската история. Десетките фотографии, отпечатани в най-популярните тогава западноевропейски илюстрирани издания, доказват това. За съжаление, никъде в инак подробните вестникарски репортажи от 29 септември не се споменава за присъствието на кинокамера по софийските улици. Може и да не е била забелязана всред многолюдната тълпа, из която кинооператорът ще да е сновял като севилския бръснар. За радост, мигове от процесията са били заснети не само с фотоапарати, но и с кинокамера.

⁶ Асен Кермекчиев (1871-1953) – лекар и журналист, кореспондент на The New York Times, американски гражданин от 1928.

Тези четири графики проследяват маршрута на царското шествие през София на 29 септември 1908

Иностранните кореспонденти.

Голѣмъ е напливѣтъ на прѣдставителитѣ на иностранната преса по днешния случай.

По-край познатитѣ постоянни кореспонденти на чуждитѣ вѣстници, и оповѣстенитѣ по-рано турски журналисти, тука се намиратъ:

Французи: G. Scelle — Le Temps, G. Richad — Le Petit Parisien, Mermeix — Le Petit Journal, M. de Waleff — Action, gaillar — Le Journal, Deshoux — Le Matin, Chusseau — Eclair — фотографъ.

Ромѣни: M. Durand — indépendance Romaine, Fagure — Adeverul, C. Deleanu — Epoca.

Германци: An. Mech — Koelnische Zeitung, Schüneman — Leipziger Neues Nachrich-ten.

Melnik — Berliner Tageblatt.

Англичани: Captain Honel — The Times, D-r Yoland и Grand — Daily Mail.

E-r Dillen — Daily Telegraph Rowk Carnegie — The Daily Chronicle.

Чехи: Нар. прѣдставитель Клофачъ.

Хрохика.

Царѣтъ фотографиранъ. Вчѣра г. **Шюсо-Флавненъ** фотографъ прѣдставителъ на съдружената парижска преса, фотографиралъ царя; при тоя случай послѣдния приелъ на аудиенция г-нъ **Гаяръ**, прѣдставителя на в. **Le Journal** отъ Парижъ.

Чужди кореспондентъ въ столицата. Днесъ пристигна отъ Бѣлградъ W. B. Foster Bovill, кореспондентъ на американски и английски вѣстници: „New york World“, „Chicado Daily news“, „Morning Leader“, „Daili Chronicle“, „Pall mall gazette“, „Daili graphic“, „Westminser gazette“, „Worchester guardian“.

Три свидетелства за наплива от представители на иностранната преса в София

Филмът

На 10/23 октомври специализираното лондонско списание „The Music Hall and Theatre Review“ (MHTR) отпечатва в рубриката си „Кинематограф. Новите филми на седмицата“ следното съобщение:

Патѣ фрер вече притежават една поредица от интересни картини от Българската криза, като влизането на принц Фердинанд в София, духовенството, очакващо царя при катедралата, царят поздравява своите поданици и така нататък (MHTR, № 1027, 23.X.1908: 263).

В същия броя на същото издание същите рекламодатели („Патѣ фрер,

Лондон“) поместват и обширно рекламно каре, от което се узнава заглавието на „сериала“: „Принц Фердинанд, царят на България, влиза в София (12 октомври 1908)“ („Prince Ferdinand, Tsar of Bulgaria, Entering Sofia (October 12, 1908)“ – по Григорианския календар. Следва пояснителен текст, който, макар и кратък, смогва да предаде съдържанието на репортажа: „Заглавия на картините: – София празнува – Духовенството в очакване на царя пред Софийската катедрала – Царят и неговата свита – Шествието – Царят поздравява ентусиазираната тълпа“ (МНТР, Nr. 1027, 23.X.1908: 262). Представяйки „Новостите на тази седмица (19-25 октомври), театралният седмичен вестник „Ера“ (The Era, 1938-1939), едновековен рупор на театъра и шоубизнеса, отпечатва в същия ден подобно каре (The Era, Nr. 3657, 24.X.1908: 34), поместената в което информация, отнасяща се за „българския“ филм, е идентична с тази в МНТР.

Агентите на „Патè фрер“ („Pathé Frères“) в Лондон с право се самовеличат като „най-големите производители на филми в света“. Те се оказват и най-експедитивните. Защото въпреки строгата секретност, съпътствала подготовката на „Търновската завера“, французите успяват да изпроводят свой оператор в България – дали директно от Париж, дали чрез някой от клоновете си във Виена, Будапеща, Москва, Киев или Одеса? Но откъдето и да е тръгнал – дори от най-близките до татковината ни пунктове, той в крайна сметка не е успял да отрази тържествата в Търново, а се е задоволил само с увековечаването на „влизането в София“. Кое, макар и лишено от ореола на изненадата, се е оказало шумна световна сензация. Едва ли случайно в броя си от 17 октомври „Сфера“ (The Sphere – седмичен „илюстриран вестник за дома“, излизал в периода 1900-1964) включва „Триумфалното влизане на цар Фердинанд в София“ сред осемте „чуждестранни събития на седмицата“ (The Sphere, Nr. 456, 17.X.1908: 45).

Този път (за разлика от „разминаването“ със случилото се в Търново) операторът на „Патè“ се оказва на точното място по точното време. Доказателство за това предлага каталогът на компанията, в който сред произведеното през октомври 1908 фигурира (под № 2581) заглавието „Влизането в София на принц Фердинанд, цар на България, на 12 октомври“ („Entrée à Sofia du Prince Ferdinand Tsar de Bulgarie le 12 Octobre“) (Bousquet 1993: 131).

Освен във Великобритания и Франция кинохрониката бива прожектирана и по екраните на Австро-Унгария. В края на ноември 1908 германското сп. „Кинематограф“ (Дюселдорф) помества в рубриката си „От практиката“ кореспонденция от Будапеща, в която се анализира репертоарът на тамошните биоскопи „Андраши“ и „Юпитер“. Тъкмо финалната част на тази дописка поднася оскъдна информация относно софийския репортаж:

Най-новата от тези филмови програми – пише анонимният автор, – която може да бъде разглеждана като добър пример, отново е отлично съставена от най-добре подбрани филми, почти изключително на фирмата Pathé Frères. Да споменем между другото само: „Арлезианката“, „Убийството на херцог дьо Гиз“ [...] „Влизането на цар Фердинанд в София“ [„König Ferdinands Einzug in Sophia“] и т.н. (Der Kinematograph, Nr. 100, 25.XI.1908: 68).

PATHE FRERES, LONDON.
THE LARGEST FILM MANUFACTURERS IN THE WORLD.
31-33, CHANCING CROSS ROAD, W.C.
PIONEERS OF THE
per foot, 4^d. nett.

PRINCE FERDINAND, TSAR OF BULGARIA, ENTERING SOFIA. (Oct. 12th, 1908.)
Titles of Pictures: "Sofia in a state" - The Clergy awaiting the Tsar at the Sofia Cathedral. The Tsar and his staff - The procession - The Tsar saluting the cheering crowd.

THE STOLEN WATCH.
A Scientist's Adventures.
Two Old College Chums.
A Fashionable Waltz.
Fantastic Heads.
My Ma-in-Law Beats the Record.
The Happiest Day in Her Life.
Jerusalem.

FROM Pathé Frères may now be had a series of interesting pictures on the Bulgarian crisis, such as Prince Ferdinand entering Sofia, the clergy awaiting the Tsar at the Cathedral, the Tsar saluting his subjects and so forth.

A British squadron entered Turkish waters
The Balkan difficulty has distinctly cleared, but it created a fall in stocks
Servia remains rather bellicose, voting £640,000 for war
King Ferdinand entered Sofia in triumph
The King of Italy was slightly injured in a motor accident
The Gordon Bennett balloon race started from Berlin
The International Road Congress was held in Paris
The Unification of South Africa Convention was held at Durban

Events of the Week Abroad

PATHE FRERES, LONDON.
31-33, CHANCING CROSS ROAD, W.C.
THE LARGEST FILM MANUFACTURERS IN THE WORLD.
ACTUAL OUTPUT OF FILMS PER DAY, 50 ROLLS.

THIS WEEK'S NOVELTIES.
PRINCE FERDINAND, TSAR OF BULGARIA, ENTERING SOFIA
October 12, 1908.
Titles of Pictures: "Sofia in a state" - The Clergy awaiting the Tsar at the Sofia Cathedral. The Tsar and his staff - The procession - The Tsar saluting the cheering crowd.

THE STOLEN WATCH.
THE MOHAWK'S REVENGE.
THE HEART OF A GIPSY.
TWO OLD COLLEGE CHUMS.
FANTASTIC HEADS.
THE HAPPIEST DAY IN HER LIFE.
A SCIENTIST'S ADVENTURES.

Pathé's Films
UNEQUALLED THROUGHOUT THE WORLD.
PATHÉ FRERES AHEAD OF ALL OTHER FIRMS.

LAST WEEK'S NOVELTIES.
MODERN MAGIC.
FEMININE HATE.
DETECTIVES FRITT AND PLOCK.
SILHOUETTES.

PATHÉ'S FILMS ARE EXCLUSIVELY EXHIBITED AT THE LONDON HIPPODROME, and at THE PATHÉ BUILDING, FERNET-BRITISH EXHIBITION.

Рекламни карета за кинохрониката в сп. „The Music Hall and Theater Review“ и в „Ера“ (октомври 1908)

В броя си от 17 октомври 1908 „Сфера“ включва „Триумфалното влизане на цар Фердинанд в София“ сред осемте „чуждестранни събития на седмицата“

St. Budapest. Das jüngste Programm, welches geradezu als vorbildlich betrachtet werden kann, ist wieder famos aus bestgewählten Films, fast ausschliesslich von der Firma Pathé Frères stammend, zusammengestellt. Erwähne u. a. nur: „Die Arlesierin“, „Herzog von Guise“, „Severin in der Pantomime“, „Das Gewissen“, „Venedig“, „Im Zululand“, „König Ferdinands Einzug in Sophia“ etc. Bei solchen Darbietungen ist es leicht erklärlich, wenn das Publikum diesen Theatern den Vorzug vor allen anderen gibt.

Посредством кореспонденция от Будапеща сп. „Кинематограф“ (Дюселдорф) удостоверява на 25.XI.1908, че репортажът е показван и в Австро-Унгария

Завръщане у дома

Филмът даже смогва да се завърне „у дома“! За това пръв от българските периодични издания известява софийският всекидневен независим вестник „Дневник“, публикувал на 21.XI.1908 съобщението „Влизането на Царя в столицата“:

В театър „Аполо“, дето италианската трупа на Гарлано с голям успех дава своите оперетки, се представят много сполучливо кинематографически картини за влизането на Царя в столицата. Снощи в тоя театър е бил адютанта на Негово Величество, генерал Марков, комуто се много харесали картините. Генералът ангажирал салона за тая вечер. Може да се предполага, че въпросния театър ще бъде удостоен тая вечер с присъствието на Царя, Князете и свитите (Дневник, № 2269, 21.XI.1908: 3).

След две седмици, на 4 декември, същото издание публикува дописка, датирана от „2/XII 908 г.“, включена в рубриката „Варненски новини“ и озаглавена „Военен театър и вечеринка“:

Снощи [1 декември] в зала „Съединение“ подофицерите от флота дадоха театър с вечеринка. Представиха пиесата „х. Димитр и Ст. Караджата“, твърде добре изиграна. На театра присъствува и началника на флота г. Димитриев (Станчо Димитриев, дългогодишен капитан на крайцера „Надежда“, бел. П. К.), който внесе в касата 20 лева за кинематографа, с условие да бъде пусната лентата по посрещане царя в София (Дневник, № 2282, 4.XII.1908: 3).

На 7.I.1909, Ивановден, „Реч“ допълва мозайката:

Театър Аполо, срещу баните, притежава един много добър кинематограф, гдето се стича ежедневно твърде отбрана публика, да гледа картините. Тук се вижда: прогласяване царството в Търново и тържествено-то влизане на царя в столицата. Няколко снимки от софийския петъчен пазар, от с. Княжево, и от околностите на София са твърде интересни. Начало на преставленията е 9 часа (Реч, № 506, 7.I.1909: 3).

На 6 юни 1909 настоятелството на дружество „Червен кръст“ провежда в столичната Градска градина голямо нощно увеселение, във втората част на чиято разнообразна програма е имало „кинематограф на г-н Гайдушек“⁷,

⁷ Игнац (Игнат) Гайдушек – унгарец по народност; съдържател на софийския театър „Аполо“ (1908-1909), където показва чуждестранни филми с български сюжети; продуцент на първите български хроникално-документални филми (1909).

представил „най-подбрани и хубави картини“, сред които и „Влизането на цар Фердинанд в София“ (Мир, № 2719, 6.VI.1909: 3)..

Половин година по-късно, на 31.I.1910, варненският в. „Известник“ потвърждава – в материала „Войската и кинематографа“, че „лентата по посрещане царя в София“ не е фантом, че тя съществува и бива показвана нееднократно (при това в протежение на година и два месеца!):

Поради интересните картини от военен характер, които се представляват от клона на софийския модерен театър в зала „Съединение“, една част от войниците на местния гарнизон, на 24 того, на чело с воената музика, бяха заведени на кинематографа, пред които се представиха интересни воени картини. Войниците бяха в възторг, а когато се представи картината тържественото посрещане на цар Фердинанда в София, всички извикаха ура, а музиката засвири „Шуми Марица (Известник (Варна), № 3, 31.I.1910: 2).

Само тези пет вестникарски обявления скъпернически свидетелстват за съществуването на филм (лента, картина), отразил (на 29 септември) победоносното завръщане на българския владетел в София, където вестта за случилото се в Търново стига мигновено; уловил атмосферата на „неописуем“ възторг и „необуздан“ ентузиазъм, залели града; запечатал върху целулоида „триумфалното влизане“ и „тържественото посрещане“... „Кинематографически картини“, които „се представят“ (и то „много сполучливо“) в софийския театър „Аполо“, където се задържат върху екрана поне 50 дни – доказателство за публичния интерес към тях. В протежение на година и два месеца пък те шестват из провинцията – във Варна със сигурност. Самото съществуване на две копия от тях е вече знаменателен за родното кинобитие факт.

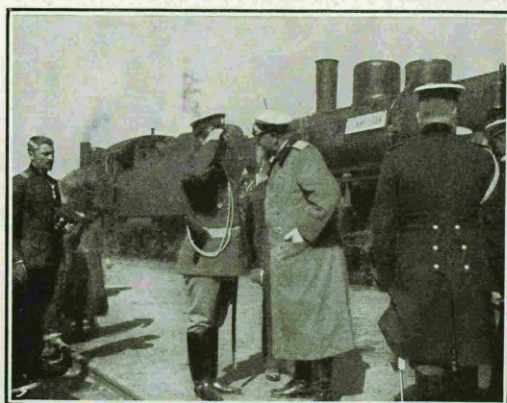
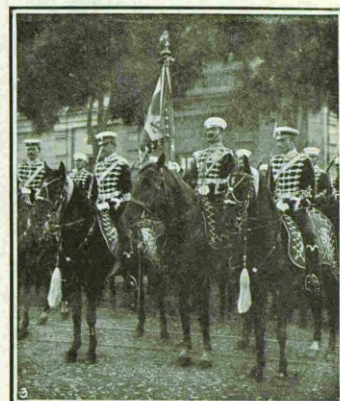
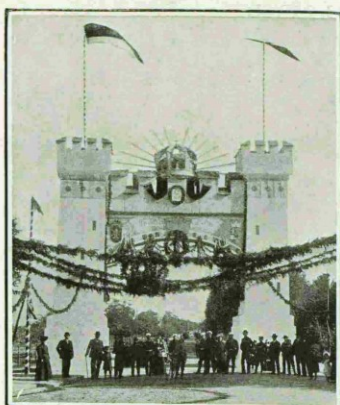
Влизането на Царя въ столицата. Въ театър „Аполо“, дото италианската трупа на Гардино съ глътъч устѣхъ два своѣхъ оперетки се прѣставятъ много сполучливо кинематографически картини на влизането на Царя въ столицата. Снощи въ тоя театъръ е билъ адютанта на Негово Величество, генералъ Марковъ, когото се много харесали картинитѣ. Генералътъ ангажиралъ салона за тая вечеръ. Може да се прѣдполага, че въпросния театъръ ще биде удостоенъ тая вечеръ съ присъствието на Царя, Князѣтъ и синитѣ.	Военен театъръ и вечеринка Снощи въ зала „Съединение“ под офицеритѣ съ флота влоха театъръ съ вечеринка. Прѣдставише пиегата „х. Димитър и Ст. Каролъ жакъ“, върхътъ добръ наскришъ. На театра присѣдяха и началникъ на флота г. Димитриевъ, който много въ часата 20 лева за кинематографа съ условие да биде прѣдставъ лентата по устрѣтане царя въ София. Театръ бѣ много добръ посѣтенъ. Ние под владѣние инициативата на г. г. под офицеритѣ, особено на саргичева фелдфебелъ Ченковъ, защото ко любия театри имать много голѣмъ поазъ, особено лутъ, таѣто прѣдѣ състои отъ равни народности и национални елементъ се почти губи синитѣ.	— Театъръ Аполо, срѣщу бамитѣ, притежава единъ много добръ кинематографъ, гдѣто се стига ежедневно твърдѣ отбрана публика, да гледа картинитѣ. Тукъ се вижда: прогласяване царството въ Търново и тържественото влизане на царя въ столицата. Няколко снимки отъ софийския петъченъ пазаръ, отъ с. Княжево, и отъ околноститѣ на София сѣ твърдѣ интересни. Начало на прѣставленията е 9 часа.	Войската и кинематографа Поради интереснитѣ картини отъ воененъ характеръ, които се прѣставяватъ отъ клонъ на софийския модеренъ театъръ въ зала „Съединение“, една частъ отъ войнитѣ та италианския гарнизонъ, на 24 того, на чело съ воената музика, бѣха заведени на кинематографа, прѣдъ които се прѣдстави интересни воени картини. Войнитѣ бѣха въ възторгъ, а когато се прѣдстави картината тържественото посрещане на царъ Фердинанда въ София, всички извикаха ура, а музиката засвири „Шуми Марица“. Таявѣ посѣдени на кинематография о чъ вѣселятъ, много се шувачко. Насѣсто не се прѣставѣ.	II. Кинематографъ отъ Ритъ Сандушевъ, който ще прѣдстави следнитѣ подобрѣни и хубави картини. 1. Изъ българския животъ, 2. Влизането на царъ Фердинандъ въ София, 3. Циркъ съ куки. 4. Цѣръ за коса, 5. Цитаде Вилнъ, 6. Москва и пр. Комедията „Съобщение спомогателно“ — ангажиралъ Кирилова и г-жа Хубарова.

Само тези пет вестникарски обявления скъпернически свидетелстват, че филмът, отразил на 29 септември 1908 тържественото завръщане на българския владетел в София, е бил демонстриран и у нас

THE ILLUSTRATED LONDON NEWS, OCT. 24, 1908.—575

FERDINAND OF BULGARIA'S FIRST ENTRY INTO SOFIA AS KING.

1. THE TRIUMPHAL ARCH, SURMOUNTED BY A GREAT CROWN, ERECTED IN HONOUR OF THE NEW KING.
2. FERDINAND OF BULGARIA ENTERING SOFIA.

3. WAITING TO SALUTE THE NEW KING.
4. LATE, BUT TRIUMPHANT, FERDINAND OF BULGARIA RIDING THROUGH THE STREETS OF HIS CAPITAL.

5. THE NEW KING ON HIS WAY TO SOFIA.
6. THE MAYOR OF SOFIA READING THE ADDRESS OF WELCOME TO FERDINAND OF BULGARIA.

The King whose title is still unrecognised by the Powers entered his capital in state on October 12. Following a precedent he himself has set, he was very late in making his entry, and did not reach the city gates until an hour and a half after he was due. There were those unkind enough to suggest that, as he had decided to ride the eight miles from his private estate, he had been "graciously pleased to disengage himself suddenly from his steed," as an Austrian diplomat once put it, and so could not prevent the unpunctuality. Further, it was remarked that when he did ride into the city his horsemanship was not of the best, and that four of his retinue, at least—two officers and two men on foot—had an anxious time watching him.

Image © Illustrated London News Group

Миговете, уловени от тези фотографии, отпечатани в „The Illustrated London News“ на 11/24 октомври 1908, ще да са присъствали и в кинокадрите, изграждащи филма „Влизането в София на принц Фердинанд, цар на България, на 12 октомври“ (29 септември) на „Пат   фрер“

Дали сред тези „картини“ е фигурирал и „портретът“ на царица Елеонора? Ликът ѝ отсъства от направените на 22 септември 1908 в Търново фотографии, защото по това време тя е в София, където Фердинанд ѝ се обаждат по телефона, за да я извести за успешното осъществяване на дръзки политически акт. Но пък е напълно възможно образът на царицата да се мярва в софийския репортаж. Защото тя си е в столицата на 29 септември, когато от 18:00 ч. на площад „Александър I“ (пред двореца) започва парадът на столичния гарнизон.

Парада се почна – пише „Реч“. – На пътните врати на двореца бе Царя, престолонаследника, царицата и генералите. Стройно, в хубави редици, минаха войниците и Царя ги поздрави с „отлично“. Парада се продължи до 7 часа вечерта (Реч, № 412, 1.X.1908: 3).

Въпреки късния час (което означава липса на достатъчно естествено осветление за осъществяването на киноснимки) е възможно поне началната част от парада да е била запечатана върху филмова лента. А ведно с нея и ликът на царицата? Но това е само хипотеза.

Накрая да обърнем внимание на главния герой на двата споменати филма – цар Фердинанд I. Той надживява два брака, четири войни, две социални революции и едва тогава издъхва – на 10.IX.1948. Неговите дъщери Евдокия и Надежда свидетелстват, че последните му думи били: „Всичко наоколо ми рухва!“.

Българските владетели в Будапеща

Броени дни преди обявяването на независимостта Фердинанд и Елеонора посещават Австро-Унгария. Двамата престояват няколко дни във Виена (Мир, № 2515, 14.IX.1908: 3), след което със „специален трен“ заминават (на 10/23 септември) за Будапеща, където пристигат на 11/24.IX.1908 в 11:00 часа. На гарата те са сърдечно посрещнати от ерцхерцог Франц Фердинанд Йосиф фон Хабсбург – престолонаследник и племенник на австрийския император. Няколко часа по-късно българският суверен (все още княз) бива приет топло от Франц Йосиф I в „кралския палат“ (Мир, № 2514, 13.IX.1908: 3). Печатът акцентира върху „отличните отношения“ между двамата, характеризира посещението като събитие от „голямо значение“ (Мир, № 2513, 12.IX.1908: 3). И с право. Тъкмо след завръщането си от тази аудиенция (на 20 септември в Русе, преплавал Дунава от Гюргево, ала идещ от Унгария) Фердинанд се решава да обяви българската независимост, със сигурност окуражен от доайена на Хабсбургите, хвърлил, от своя страна, око на Босна и Херцеговина.

Тъкмо по време на тази визита, която формално се води „неофициална“, в унгарската столица бива заснет над 3-минутен репортаж, също оказал се пряко свързан с търновските събития. За това свидетелства излизалото във Виена между 1907 и 1921 списание „Кинематографически преглед“ („Kinematographische Rundschau“). Там в средата на октомври 1908 акционерното дружество за кинематографи и филмопроизводство „Прожектограф“ представя премиерната си лента „Посрещането на българския цар Фердинанд в Будапеща“ („Empfang des bulgarischen Königs Ferdinand in Budapest“):

Сред най-новите събития на деня изпъкват развитията на Балканите. С храбра решителност българският народ огласи своята независимост и обяви княз Фердинанд за цар. Един значим момент от този исторически епизод бе грандиозното посрещане на българския владетел в Будапеща. С особен интерес целият свят следеше подробностите за това събитие,

което едва след няколко дни предизвика военни настроения сред всички балкански страни. Удаде ни се да заснемем в бляскави сцени пристигането на цар Фердинанд, посрещането му от страна на владетелското семейство и влизането им в града, и сме сигурни, че никой няма да пропусне да поръча този отличен актуален материал. Дължина около 65 м, кодова дума за телеграми – „Фердинанд“ (Kinematographische Rundschau, № 42, 15.X.1908: 5).

Кинохрониката бива прожектирана и в Германия – под титула „Посрещането на българския цар“ („Empfang des bulgarischen Königs“). Според авторитетния сайт „The German Early Cinema Database“ (GECDB), съдържащ данни за около 45 000 филма, прожектирани в страната през 1895–1920, тя е продукция на фирмата „Прожектограф“ (Будапеща), представена е пред немската публика от изданието „Kostüme, Kulissen“ (№ 1232 от 1908), квалифицирана е жанрово като документална лента, макар и същевременно да бива обявено „участието“ („cast“) в нея на цар Фердинанд Български („Zar Ferdinand von Bulgarien“)⁸.

Photo. Vajda.
SIGNIFICANT OR INSIGNIFICANT POLITICALLY? – PRINCE FERDINAND
OF BULGARIA IN BUDAPEST.

Фердинанд (все още княз) в Будапеща, 11/24.IX.1908

На 24.XII.1908 специализираното лондонско седмично издание „The Kinematograph and Lantern Weekly“ (KLW) рекламира еднократно филма

⁸ Empfang des bulgarischen Königs (1908). GECDB – <http://www.earlycinema.uni-koeln.de/films/view/3330> (14.III.2020)

„Българският цар“, посочвайки само неговия оригинален титул – „Czar of Bulgaria“, дължина – 228 фута (70 м., 4 мин.), наименованието на разпространяващата го фирма – „London Cinematograph Co.“, взела го под наем от производител, останал, за съжаление, анонимен. В началото на март 1909 в. „Ера“, представяйки подробно в своята рубрика „Театрални вести от провинцията“ вариететната програма на театър „Хиподром“ в морския курортен град Маргейт (Margate), бегло споменава заглавието на филма „Българският цар“ („The Czar of Bulgaria“, The Era, Vol. 72, № 3676, 6.III.1909: 11), оказал се част от тазседмичния репертоар.

Съобщението за филма „Посрещането на българския цар Фердинанд в Будапеща“, публикувано на 15.X.1908 в сп. „Кинематографически преглед“ (Виена)

Ако съдържанието на тази кинохроника е отговаряло напълно на нейното заглавие, то тя би трябвало да е заснета в периода между 22.IX./5.X.1908 (когато Фердинанд става цар) и 11/24 декември (когато филмът бива огласен в лондонския седмичник). В този времеви отрязък се вмести „Влизането в София на принц Фердинанд, цар на България, на 12 октомври“, но не и „Посрещането на българския цар Фердинанд в Будапеща“. Въпреки това не изключвам възможността зад „Българският цар“ да „наднича“ именно маджарският филм. Съществува също вероятност (макар и минимална) „Българският цар“ да е включвал кинокадри, запечатали мигове от септемврийските тържества, съпътствали обявяването на независимостта, в които българският монарх е играл главна роля.

Благотворителни прожекции в Градската градина под покровителството на княгиня Елеонора

„Проектирано“ за 17 май 1908, ала отложено „по чисто технически причини“, на 22 май в софийската Градска градина се провежда благотворително вечерно увеселение „за в полза на института за слепите“. Столичните вестници подчертават, че то е „по инициативата“ и „под покровителството“ на княгиня Елеонора⁹. „Ще има кинематограф“ – обещава организаторите. Обрисувайки „обстановката в градината“ преди „мероприятието“, в „Реч“ споменава, че „на площадчето в средата на голямата алея е определено място за кинематографа“ (Реч, № 285, 23.V.1908: 3). Очевидно се е предвиждало сеансите с него да се състоят под открито (лятно) небе. Но е възможно (поради изсипалия се дъжд) те да са били преместени в „новия бюфет“ на Градската градина, открит тъкмо „по случай увеселението“ (Вечерна поща (Наумова), № 2415, 22.V.1908: 3) на 22 май – дата, оказала се рождена за бъдещото Градско казино (така то бива наречено за първи път през юни, Вечерна поща (Шангова), № 2441 (940), 13.VI.1908: 1). От пресата се знае, че Елеонора, „придружена от свитата си“, посещава „павилиона“, където „питомците на института за слепите“ изнасят концерт, на който княгинята присъства.

Днешното увеселение. Пригответе се. — Княгинята въ градската градина. Днес на обяд пригответе се за днешното градинско увеселение бѣха почти привършени. Градината е въ симфонията на своитѣ пѣстри цвѣтя, свѣжи трѣвници, електрически ламбички окачени по дърветата и яркитѣ бои на триколяра на княгинята, съ който сж украсени повечето павильона. Днесъ кждѣ 10 ч. посѣти градината самата княгиня Елеонора и постоя около 1 ч., поздравена отъ г-жи Моллова, Николаева и др.	— Благотворителността на Царицата. На първи денъ на колада Н. Величество придружена отъ г-ца Хананова и г-нѣ Драндаровъ, направи традиционното посѣщение на сиротопиталището „Князъ Борисъ Търновски“, гдѣто на нейна срѣщна бѣ даденъ обѣдъ на питоците. Н. В. присѣстна на полното дѣло, при което сиротитѣ изпѣха много хубави пѣсни, следъ това раздаде донесенитѣ подарѣци на дѣцата и ги придружи на обѣдъ. При особено хубаво настроение Н. В. бесѣда върху благотворителнитѣ задачи, които предлагатъ на стопанитѣ; Н. Величество прояви голямъ интересъ за хѣла на новата сиротилателна пѣстроина, която до нѣколко часа вече е готова; на 1 часа Н. В. напука сиротопиталището, придружена отъ настоятелството на дружеството „Малосърдце“, начело съ председателката г-жа Т. Царикова. Сѣщия денъ следъ обѣдъ Н. Величество посѣти безплатнитѣ ученически трапезарии, гдѣто раздаде на питоците подарѣци отъ бисбона, орѣзи, смоквини и со една пѣсала, гума, моливъ и кѣнѣи за прочитъ. Въ днешното болница Н. Величество е посѣтила болнитѣ, занесла имъ е подарѣци, дала имъ е дрохи и е бесѣдала съ тяхъ. На глухонѣмѣтъ Нейно Величество е подарѣла единъ кинематографъ, на слѣдитѣ ти е раздава много подарѣци. Тя ѣ сж одарила една равношна дървена вала.	Лотария 3 прѣдмети подарени отъ Н. Ц. В. княгинята и 3 отъ Н. Ц. В. княза. Г-жи Добри Петкова, Петкова-Ризова, Ив. Д. Гешова, инж. Михайловска, Подполк. Кжнчева Г-да Д. Ценовъ, Д-ръ Русевъ, Г. Стоевъ, Г-ца П. Димитрова, г-нѣ Г. Петровъ, г-ца Л. Шишманова, Пор. Едеровъ. Кинематографъ. Конфети следъ 8 ч. Продажба на фотографии на Н. Ц. В. Княгинята и на Т. Ц. В. Князотѣ и Княгинитѣ. Концертъ въ 6 часа. Балъ шамплетръ въ 9 часа.

Свидетелства, че в своята благотворителна дейност княгиня Елеонора е прибегвала до услугите на кинематографа

В края на следващата 1909 година в. „Нов век“ (орган на Народната либерална партия), изреждайки жестовите на милосърдие, направени от царица Елеонора по Коледа, споменава мимоходом: „На глухонемите Нейно Величество е подарила един кинематограф“ (Нов век, № 1547, 30.XII.1909: 3).

Колкото и да е оскъдна, тази информация е доказателство за „визионерството“ на Елеонора, свидетелство, че тя е осъзнавала мястото и ролята на кинематографа в тогавашния свят и е прибегвала до услугите му при осъществяването на своята добротворителна дейност.

Посещенията в чужбина през 1910

Годината 1910 е богата на външно-политически събития – тъкмо през нея повечето от Великите сили „благодарят“ прогласяването на българската

⁹ Градинското увеселение. — Български търговски вестник, г. XVI, № 108, 20.V.1908: 2; Вечерна поща (Шангова), г. IX, № 2418 (917), 20.V.1908: 3. Вечерна поща (Наумова), г. VIII, № 2413, 20.V.1908: 3; Пряпорец, г. XI, № 59, 22.V.1908: 4; Вечерна поща (Шангова), г. IX, № 2421 (920), 23.V.1908: 3; Вечерна поща (Наумова), г. VIII, № 2416, 23.V.1908: 3.

независимост. За целта цар Фердинанд и царица Елеонора посещават Санкт Петербург (февруари), Цариград (8-15 март), през лятото монархическата двойка е в Париж и Брюксел, а през август (8-12) само царят и престолонаследникът Борис гостуват в Цетина... Някои от тези визити не убягват от „всевиждащото око“ на кинокамерата. Със сигурност фотографически апарат е вършил своята работа в Истанбул – запазени до днес са няколко снимки, показващи пищността, с която султан Мехмед V Решад посреща цар Фердинанд и царица Елеонора в града, ширнал се покрай двата бряга на Босфора. Гостуването в Черна гора също бива фиксирано, но този път върху филмова лента – през септември 1910 в „Модерен театър“ бива показан репортажът „Посещението на цар Фердинанд в Цетина“ (Дневник, № 2919, 23.IX.1910: 3).

На 12/25.VI.1910 парижкото сп. „Cine-Journal“ публикува (в рубриката си „Ехо“) съобщението „Българските владетели във Франция“, чието кратко съдържание е посветено на официалното посещение на цар Фердинанд I във Франция, състояло се от 10 до 15 юни 1910. Тогава българският монарх бива придружен от царица Елеонора, премиера Александър Малинов и министрите Стефан Паприков (на външните работи) и Никола Мушанов (на народното просвещение) (Русенско ехо, № 83, 12.VI.1910: 3). В Париж делегацията е посрещната не само топло – „огромен народ се трупа по парижките улици и акламира българския държавен глава“, не само с почести – отдадени както на царя, така „и на българския народ“, но и със своеобразен кинематографичен поклон. За него свидетелства „Cine-Journal“:

Известно е, че царят и царицата на България в момента са гости на Франция. Ето защо напомняме, че по този повод в кинематографичните театри се прожектират два филма, продукция на Дружество Ирис, ул. Фавар 8: „Училището за кадети в България“ и „София, столицата на България“ (Cine-Journal, 3, 1910, No 96: 4).

Цариград, 8 март 1910, 15:30 ч. – султан Мехмед V посреща Фердинанд и Елеонора на „разкошно декорираната специална гара, построена на самия морски бряг“ (в. „Мир“), след което владетелите отплават със султанската яхта към двореца „Долмабахче“.

Докато царската двойка шета из Западна и Средна Европа, софийският „Модерен театър“ показва изгледа „Посещението на Царя и Царицата в Париж“ (Дневник, № 2821, 16.VI.1910: 3), „Посещението на Н. В. Цар Фердинанд в Париж“ (Дневник, № 2822, 17.VI.1910: 2; Камбана, № 942, 17.VI.1910: 2) или „Посещението на Н. В. Цар Фердинанд I в Париж“ (Камбана, № 945, 20.VI.1910: 2), обявен като „продукция „Пате“. Сигурно интересът на публиката е бил голям, защото в. „Дневник“ съобщава за повторен показ, като този път всекидневникът е „разточителен“ по отношение на съдържанието:

Първа част: Пристигането на царската двойка. Втора част: Посещението в Шанз Елизе. Трета част: Военният парад. Четвърта част: Посещението на царицата в Червения кръст (Дневник, № 2824, 19.VI.1910).

Макар и кратко, макар и отнасящо се за късометражна хроника, съобщението недвусмислено потвърждава, че царицата е използвала всеки повод за осъществяването на своята самарянска дейност. Която не остава незабелязана дори от кинематографистите, които, иначе гонещи сензацията и „куриозитета“, в този случай се задоволяват със скромното, ала височайше посещение на царицата в Червения кръст. Репортажът бива показан от 15 до 27 юни¹⁰ – навярно с прекъсване за ден-два, докато се е чакала четвъртата част. Задържането на хрониката върху екрана за толкова дълго време (13 дни) си е своеобразен рекорд за разглеждания период.

В Париж цар Фердинанд I и царица Елеонора са придружавани от Арман Фалиер (1841-1931), президента на Френската република от 1906 до 1913 г.

Погребението на руския посланик Сементовский-Курило

Ликът на Елеонора ще да се е мярвал и в кинохрониката „Погребението на руския посланик Сементовский-Курило на 15 януари 1911 година“ (Дневник, № 3029, 17.I.1911). Дмитрий Константинович Сементовски-Курило (1859-1911) е дипломатически агент и генерален консул, а от 21.IV.1909 до смъртта си – пълномощен министър на Русия в България (със седалище в София). Защиатавайки интересите на своята страна, той ревностно се противопоставя на обявяването на българската независимост през септември 1908.

В края на 1910 Дмитрий Константинович се простудява, развива „плевро-пневмония“ (Дневник, № 3012, 30.XII.1910: 3) и на 13.I.1911 издъхва. Панихидата „за упокоение душата“ му е отслужена от софийския митрополит Партений (Реч, № 1222, 15.I.1911: 3) още същия ден (след 18:00 ч.) „в параклиса на руската легация“. Присъстват „семеиството на починалия, царя и царицата с свитите си, персонала при легацията, дипломатическия корпус с дамите си“.

На 17.I.1911 (понеделник) „Дневник“ публикува програмата на „Модерен театър“, включваща „изглед“, озаглавен „Погребението на руския посланик Сементовский-Курило на 15 януари 1911 година“ (Дневник, № 3029, 17.I.1911: 3). Всъщност „погребение“ в София не е имало – ковчегът с тялото на дипломата бива положен в пръстта на родния му Санкт Петербург през м. март.

¹⁰ Модерен театър (Програма за неделя, 27.VI.); Дневник, № 2833, 28.VI.1910: 3; Реч, № 1018, 18.VI.1910: 3; Дневник, № 2824, 19.VI.1910: 2; Реч, № 1018, 18.VI.1910: 3; Дневник, № 2824, 19.VI.1910: 2; Реч, № 1020, 20.VI.1910: 3; Камбана, № 945, 20.VI.1910: 2; Дневник, № 2826, 21.VI.1910: 2; Реч, № 1020, 20.VI.1910: 3; Камбана, № 945, 20.VI.1910: 2; Дневник, № 2826, 21.VI.1910: 2; Вечерна поща (Наумова), № 3144, 16.VI.1910: 2; № 3145, 17.VI.1910: 2; № 3146, 18.VI.1910: 2; № 3147, 19.VI.1910: 2; № 3148, 20.VI.1910: 2; № 3149, 21.VI.1910: 2; Дневник, № 2822, 17.VI.1910: 3.

На 15 януари се извършва „вдигането останките на покойника“. В 10 часа преди обяд те биват изнесени от траурната стая „в зданието на Мисията“ – в присъствието на „царя и царицата и поканените“, „за да се качат в катафалката“,

Програмата на „Модерен театър“ за 20 юни 1910   Съобщението в „Дневник“ (17 юни 1910)

като през това време се отдават „военни почести“. В 10:30 ч. траурното шествие потегля за църквата „Свети Крал“, където предстои да се извърши опелото. Процесията минава по улиците „Раковски“, „Цар Освободител“, „Търговска“ и бул. „Дондуков“. Кордоните на надгробния покров се придържат от министър-председателя Александър Малинов и пълномощните министри на Турция, Франция и Румъния. След погребалната колесница пристъпва семейството на Курило, персоналт на руската легация, представителите на българския царски двор, дипломатическото тяло, военните аташета, министри, депутати, генералитетът (Дневник, № 3028, 16.I.1911: 3).... Има още отделение конни стражари, предвождано от помощник градоначалника (също на кон), една пехотна дружина, артилерийска батарея и цял ескадрон от I кавалерийски полк, колесница с венци, духовенство, музика, хор...

След тържествената архиерейска служба и заупокойната панихида в „Свети Крал“ ковчегът бива пренесен в църквата „Свети Георги“, където е планирано да престои „около 20 дни, до като г-жа Курило нареди домашните си работи“.

В улиците, през които мина траурното шествие – уверява „Реч“, – съгласно издадената програма, търговците отдадоха последното почитание на покойния, като всички дюкяни по лична инициатива бяха затворени, а шпалира от граждани по тия улици бе извънредно голям. Столичаните отдаваха почит на останките на покойния Сементовски-Курило (Реч, № 1223, 16.I.1911: 3).

Народните събрания през 1911

Прогласяването на независимостта поражда необходимостта от приемането на промени в конституцията, които да утвърдят царската титла и разширят правомощията на монарха. За целта в Търново бива свикано V ВНС, просъществувало точно един месец – от 9.VI.1911 до 9.VII.1911. В навечерието на откриването му из старопрестолния град цари небивало оживление, хотелите са препълнени, кметството и гражданството „развиват голяма деятелност“ за настаняването на пристигащите (само народните представители са 414 на брой!)... Ситуацията принуждава местните общинари да вземат нестандартни решения – за „нощна квартира“ на присъстващите дипломати е определен тунелът до моста над река Янтра при Света гора, който дава подслон на специални железопътни вагони, в които корпусът отмаря на хлад.

На 15.X.1910 в София се открива III редовна сесия на XIV ОНС. Царица Елеонора присъства на събитието, а „Модерен театър“ възнамерява да го заснеме на филм, който обаче не стига до екрана...

Самото „отваряне“ е повече от тържествено. За да няма „фалове“, маршалът на двореца полк. Драганов изготвя (по заповед на Негово Величество) протоколна програма, която неочаквано се превръща в сценарий за филм – заснет на 9 юни 1911 (четвъртък) и опазен като реликва в хранилищата на Българската национална филмотека (БНФ). Така тази родна лента (чиято продължителност е 5 мин. и 8 сек.) се оказва най-ранната, оцеляла до наши дни! Дори се знае наименованието на изгледа – „Откриване на Великото народно събрание във Велико Търново на 9.VI.1911“. Но не от неговите титулни надписи (каквито той няма, но затова пък притежава два междукадрови такива), а от четирите рекламни обявления, появили се във „Вечерна поща“ (Вечерна поща,

№ 3477, 14.VI.1911: 2; № 3478, 15.VI.1911: 2; № 3479, 16.VI.1911: 2; № 3480, 17.VI.1911: 2). Те всъщност представят програмата на „Модерен театър“, указваща само заглавията на филмите, прожектирани на съответния ден в столичното кино (обикновено 5-6 на брой). От тази скромна информация се разбира, че филмът е „собствена снимка“ на „Модерен театър“, което ще рече, че е заснет от негов оператор (вероятно изпроводен, „командиран“ за целта в Търново).

Кадри от кинохрониката „Откриване на Великото народно събрание във Велико Търново на 9.VI.1911“ – най-ранната продукция на „Модерен театър“, оцеляла до наши дни

Но и педантичната програма на полк. Драганов претърпява изменения – залповете, известяващи тръгването на Фердинанд, долитат откъм хълма Света гора със закъснение от половин час. Сетне царският кортеж прекосява централната част на града. Балконите на къщите (окичени с националния трибагреник) преливат от хора, през прозорците са се надвесили стотици любопитни търновци. Цялата тази празнична суматоха е отразена в първата част на филма.

Действието на втората част се развива пред „парламента“ – местното читалище „Надежда“. Сградата е особено близка до сърцето на Фердинанд I – тъкмо там през 1887 той полага клетва пред Търновската конституция и става княз на България. И тук операторът си свършва работата професионално, запечатвайки пристигането (в 10:30 ч.) на царската каляска, в която са Фердинанд, царицата и княз Кирил (седнал срещу двамата). Монархът е в униформа на пехотен генерал. Елеонора е обгърната в бяло наметало с дълъг шлейф, „обшит със скъпоценни камъни и маргарити“ (Дневник, 10.VI.1911), в ръцете си държи бяло чадърче (денят е слънчев), а на главата си носи диадема („отрупана с едри

бисери“), от която се спуща бял воал. Принцът (тогава 15-годишен) е с военна пелерина и фуражка на главата...

Третата част на филма е кратка, но пък има титулен надпис – „Излизане от Събраниято“, който напълно отговаря на съдържанието на картината...

Последната (четвърта) част пренася зрителя на Марно (Марино) поле, където дефилират частите на търновския гарнизон.

Следващото Народно събрание, което този път е обикновено, разтваря врати на 15.X.1911 (събота) в София. Като се изключат някои дребни подробности (XV ОНС се открива и провежда при участието само на 213 депутати), може да се каже, че нещата се повтарят. Почти. Началото този път е насрочено за 10:45 ч., програмата за церемонията отново включва 21 топовни салюта, шествие с участието на едно отделение конни стражари, два взвода от Лейбгвардейския полк, придворен екипаж, царската каляска (този път ескортирана от софийския градоначалник и командира на гвардейците – и двамата на коне)... Отново има шпалир – по „Царя“ (от двореца до парламента) са разставени войници от Софийския гарнизон („с знамена и музики“). Има и почетен караул, очакващ владетеля и царица Елеонора пред сградата на Народното събрание... Отново има тронно слово, излизане, залпове (пак 21 на брой) и музики, които изпълняват „народния химн“...

Царица Елеонора, на път към сградата на Народното събрание в София

По-важно е обаче, че цялата тази дандания отново ражда филм. За съжаление, изгубен през годините. Сведения за него черпим за сетен път от „Вечерна поща“ (№ 3581, 18.X.1911; № 3582, 19.X.1911; № 3583, 20.X.1911), която за сетен път рекламира програмата на „Модерен театър“, като от шестте заглавия в нея извежда начело изгледа „Откриване на Народното събрание в София на 15 октомври 1911 година“. Вестник „Мир“ пък уверява, че Елеонора е присъствала на събитието, което я прави възможен участник в кинохрониката.

Нейно Величество Царицата – пише всекидневникът, – придружена от гостенката си принцеса Регина Ройс Кьостриц, и принцесите Евдокия и Надежда пристигнаха в 10:50 ч. и заеха специална ложа срещу царския трон (Мир, № 3382, 16.X.1911: 3).

„Празникът на розите“

През 1908 неколцина софийски лекари основават Дружество за борба против туберкулозата. Неговите членове развиват активна благотворителна дейност, като организират тържества и шествия, балове и сказки, приходите от които отиват в специално открита банкова сметка (фонд). През лятото на 1911

централният комитет на дружеството решава да организира за първи път двудневни тържества, които стават известни като Празник на розите (Русенско ехо, № 130, 25.VI.1911: 3).

Съобщения в пресата информират както за целта на предстоящото събитие, така и за някои подробности около него:

Продавачки, кола накичени с рози и цветя през тези дни – 28 и 29 юни [Петровден] – ще продават твърде евтино рози, от продажбата на които ще се усилва фонда за борба против Туберкулозата – болест, която за сега е най опасния бич на човечеството, защото тя не щади ни бедни, ни богати (Русенско ехо, № 130, 25.VI.1911: 3).

Случилото се в София по време на Празника на розите (наричан още „Розовият празник“) е подробно описано в „Дневник“:

Още от рано из градът се пръскаха около 500 двойки, които бърже се изгубиха в софийския свят. С усмивки на устите посрещнаха всякого и му предлагаха по една роза, като му изброяваха грамадната полза, която той прави на нещастните бащи, майки и деца, заболели от туберкулоза. Минувача с готовност пушаше своята лепта. Касичките са напълняха с никелови, сребърни и златни монети. Пъргавите двойки бърже се връщаха с празни кошнички, напълняха ги отново, и продължаваха своята работа (Дневник, № 3184, 1.VII.1911: 3).

Това народно праздненство възбуди голям интерес в царицата – отбелязва столичният печат. – Тя отиде в военния клуб, където бе централният комитет. Посрещнаха я: г-жа Гешева, г-жа Ябланска, д-р Грецер, д-р Илиев, подполковник Личев и д-р хаджи Иванов. Царицата разпита за всичко около празника. Тя пушна своята лепта от 500 лв. Царът бе изпратил вече своята помощ от 500 лв. (Дневник, № 3184, 1.VII.1911: 3).

За предстоящо посещение на царица Елеонора във Военния клуб (от 11:00 ч. на 28 юни) известяват и няколко реда в конкурентното издание „Вечерна поща“, но според тях става дума за „тържествения акт на дружество „Самарянка“ (Вечерна поща, № 3489, 27.VI.1911: 3).

Най-зрелищната част от празника обаче е „Розовият кортеж“, за който узнаваме отново от „Дневник“:

Привечер 5 автомобиля и множества файтони се наредиха пред военния клуб. В тях насядаха множество дами и кавалери, които тръгнаха към Борисовата градина. Този летящ кордон от рози обиколи главната улица „Цар Освободител“ и се върна обратно при клуба (Дневник, № 3184, 1.VII.1911: 3).

Резултатите от инициативата надхвърлят и най-смелите очаквания на нейните организатори.

Всичките рози, поръчани в Виена и тук, се оказаха съвършено недостатъчни. В скоро време розите бяха разграбени. Даже някои раздаваха собствени цветя. От всичките раздадени рози съ вземени около 30 000 лева (Дневник, № 3184, 1.VII.1911: 3).

29 юни 1911 (Петровден). Първият празник на розите привлича общественото внимание, бива широко отразен в печата, а и заснет с кинокамера

Сред последиците от празника се вписва и друг един факт, интересен предимно за историците на родното кино. Бих го охарактеризирал дори като събитие. Защото се оказва, че част от тържествата в столицата са запечатани върху филмова лента! Че това е било така, свидетелства рекламно каре, публикувано във „Вечерна поща“ и включващо програмата на кино „Модерен театър“ за събота, 2 юли 1911. Сред изброените в „менюто“ заглавия на филми изпъква това на хрониката „Няколко сцени от празника на розите в София. – Изглед“ (Вечерна поща, № 3493, 3.VII.1911: 2), в която най-вероятно са присъствали кадри от посещението на царицата във Военния клуб – временното седалище на комитета, организиращ Празника на розите.

Тържествата по пълнолетието на престолонаследника княз Борис

Бъдещият български цар Борис III вижда бял свят на 18.I.1894. На същата дата (но пет години по-късно) майка му, княгиня Мария Луиза, дава живот на четвъртото си дете – Надежда, ала на другия ден умира (в 11:10 ч.). Оттогава („поради това зловещо съвпадение“) рожденият ден на престолонаследника бива официално отбелязван на 20 януари. Не прави изключение и честването на неговата 18-годишнина, чийто „сценарий“ скоро бива подробно огласен в медиите:

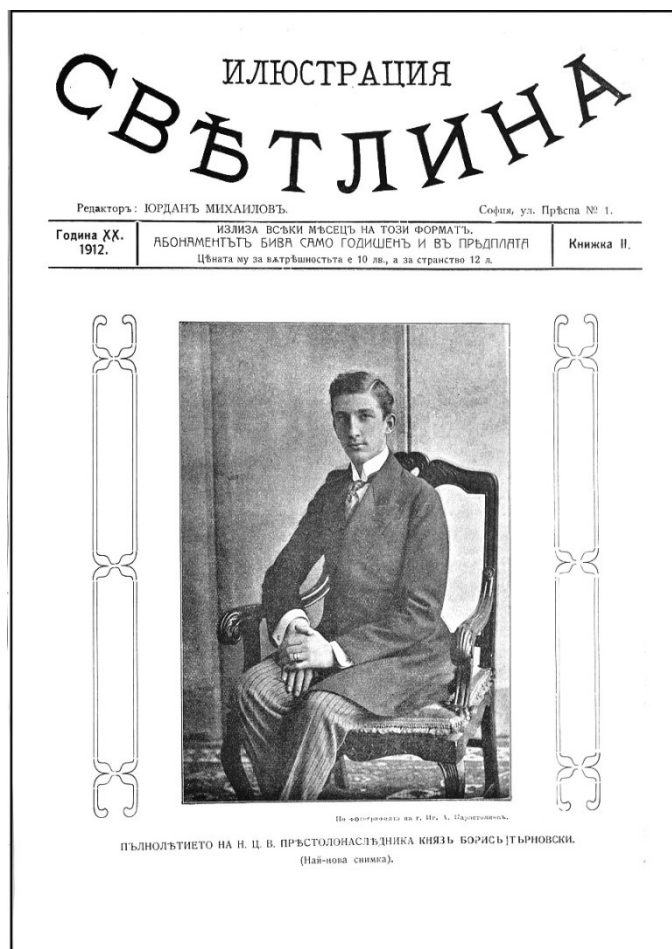
Днес след пладне [19.I.1912]. Пристигане на мисиите със специални тренове. Почетна рота на софийската гара. На 8 ч. вечерта семейна вечеря в двореца.

Петък, 20 януарий. На 8 ч. сутринта празникът ще се оповести с 21 топовни гърмежи и с биене на камбаните от всички столични черкви. На 10 ч. сутринта, в катедралната черква „Св. Крал“ [„Св. Неделя“] ще се отслужи тържествен благодарствен молебен в присъствието на Техни Величества царя и царицата. Негово Царско Величество престолонаследника, Негово Царско Височество Кирил княз Преславски; височайшите особи, представляващи техните монарси; извънредните посланици и особени мисии и техните свити; дипломатическото тяло; министерският съвет; народните представители [...] В края на молебена, при възгласяване „Многая лета“, ще се дадат 21 топовни салюти (Пряпорец, № 15, 19.I.1912: 1).

Много скоро става ясно, че предстоящите тържества няма да се разминат без участието на Десетата муза. „Пристигнали съ в столицата от различните кинематографически компании – доверява на 20 януари в. „Утро“ („информационен широко разпространен всекидневник“) в няколко реда, отпечатани след подзаглавието „Тържествата в кинематографически карти“, – които ще направят снимки от тържествата. Картините ще бъдат в скоро време представени, както в софийските, така и в всички провинциални градове на България, а така също и по кинематографическите салони пред целия свят“ (Утро, № 347, 20.I.1912: 3). В „наддаването“ по информираност се включва и „Дневник“, помествайки същия ден съобщението „Модерният Театр и тържествата“:

На столичния „Модерен Театр“ царът е дал разрешение да направи кинематографически снимки от тържествата. Днес бидоха направени такива под личното ръководство на директора г. Силаги от посрещането на всички височайши гости. Тия картини ще бъдат дадени, както в тукашния „Модерен Театр“, така и в всички чужди такива. Ще бъдат направени снимки също така от молебена, парада, полагането на клетвата и пр. (Дневник, № 3379, 20.I.1912: 3).

След четири дни същото издание публикува рекламно каренце, обявяващо програмата на кино „Модерен театър“ за понеделник, 23 януари. В нея на челно място (измежду общо петте заглавия) е поставен титулът „Тържествата по пълнолетието на престолонаследника княз Борис“. Под него следва изумителната (за времето си) информация, че филмът е „двусериен“: „I част. Пристигането на високите гости на гарата. II. При черквата“ (Дневник, № 3383, 24.I.1912: 2). Същата реклама (с почти незабележими изменения) се повтаря в още четири броя на „Дневник“ (Дневник, № 3384, 25.I.1912: 2; № 3385, 26.I.1912: 2; № 3386, 27.I.1912: 2; № 3390, 31.I.1912: 3) и в още пет на „Воля“ (Воля, бр. 19, 24.I.1912: 3; бр. 20, 25.I.1912: 3; бр. 21, 26.I.1912: 3; бр. 22, 27.I.1912: 3; бр. 25, 31.I.1912: 3) – столичен „ежедневен вестник“ с директор-стопанин Симеон Радев, небивал до този момент поклон от страна на родния печат към премиерата на български филм!

Илюстрираното списание „Светлина“ отпечатва на титулната си страница Портрет на княз Борис Търновски, направен специално за пълнолетието му от фотографа Иван Карастоянов

PRINCE BORIS OF BULGARIA, WHOSE COMING-OF-AGE HAS JUST BEEN CELEBRATED IN SOFIA.

Дори популярното лондонско списание „The Illustrated London News“ отбелязва пълнолетието на българския престолонаследник, помествайки тази фотография на Шусо Флавиен

Престолонаследниците на петте православни балкански монархии са „звездите“ на „двусерийния“ филм „Тържествата по пълнолетието на престолонаследника княз Борис“ – навярно затова той бива показан и в Белград

От публикациите в тогавашните вестници се узнава, че подготовката първоначално е била съсредоточена на централната софийска гара, където споменатите „специални тренове“ са посрещани от цар Фердинанд I, княз Борис, членовете на министерския съвет и „военните власти“. Навярно тъкмо затова към перона на станцията се насочва и обективът на кинокамерата. „През време на посрещането на престолонаследникът Константин бе направена кинематографическа снимка“ – отбелязва в. „Софийска вечерна поща“ (№ 29, 20.I.1912: 5) – всекидневен вестник, който излиза от края на 1911 до септември 1913 вместо „Вечерна поща“. „Утро“ допълва и дообяснява ситуацията:

При вчерашния прием на височайшите гости [посрещането им на гарата] Царът обърна особено внимание на кинематографическите снимки, които се правеха от столичния „Модерен театър“. На г. Силаги, управителя на театра, по заповед на Царя, бе дадено такива места, от гдето да могат да стават най-сполучливите снимки (Утро, № 348, 21.I.1912: 3).

Така е била фиксирана първата част на филма – „Пристигането на високите гости на гарата“. Но от заглавието на втората част – „При черквата“ – се остава с впечатлението, че тя е показвала само молебена в „Св. Крал“. Което пък означава, че операторският екип се е отметнал от обещанието си да осъществи снимки „също така“ от „парада, полагането на клетвата и пр.“. Едва ли обаче управата на „Модерен театър“ ще да е пропуснала „най-важния акт“ – полагането на войнишка клетва от княз Борис Търновски в двора на Военното училище, описан до най-малка подробност в „Дневник“ и „Софийска вечерна поща“, а и оповестен предварително от „Пряпорец“:

На 11 ч. сутринта, в Военното на Н. В. училище, Н. Ц. В. престолонаследника, в присъствието на Техни Величества царя и царицата и пред войските на столичния гарнизон, ще положи войнишка клетва, след което ще приеме командването на 1-ва рота от 6 пехотен търновски на Негово Величество полк. Подир това, ще се произведе парад на войските в гарнизона...(Пряпорец, № 15, 19.I.1912: 1).

20.I.1912, петък, плацът на Военното училище. Пълнолетният княз Борис Търновски полага войнишка клетва и поема командването на ротата си

Клетвата е била кулминацията на тържествата. След нея Борис целува ръка на Фердинанд, който, от своя страна, го прегръща, целува и му поставя огърлието на най-високия български орден тогава „Св. Св. Кирил и Методий“. Провъзгласен за командир на първа юнкерска рота, престолонаследникът „веднага поема командването ѝ“, вземайки участие в започващия парад. Той пък бива последван от „завтрак“, след който се разиграва като че ли най-бляскавата атракция на тържествата – дефилирането на гостите. На „специално място“ застават членовете на българското владетелско семейство (царят, царицата, князете и княгините), пред които преминават („наредени по старшинство“) представителите на чуждестранните дворове и членовете на всички мисии, които поднасят на пълнолетника своите подаръци, поздравления и „честитявания“.

Във връзка с темата е важно да се подчертае, че царица Елеонора участва в тържествата – и в църквата, и във Военното училище. Кое то означава, че е напълно възможно да е била една от „главните героини“ на хрониката „Тържествата по пълнолетието на престолонаследника княз Борис“.

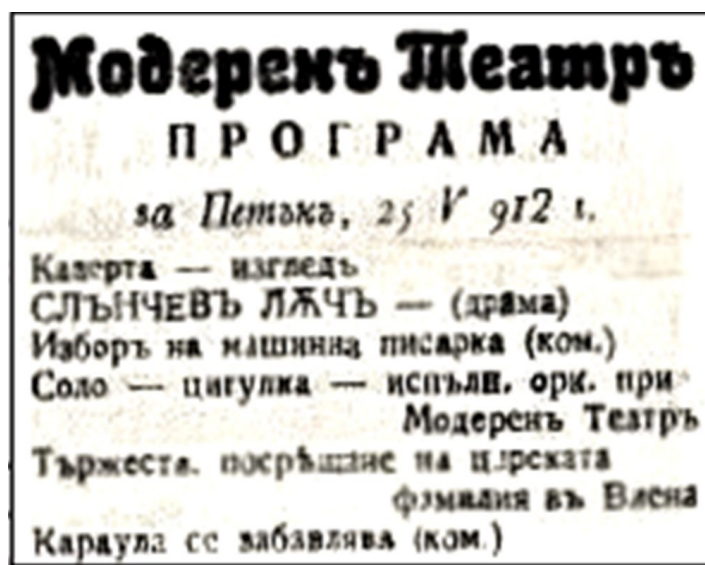
Модерният Театър и тържествата. На столичния „Модерен Театър“ царят е дал разрешение да направи кинематографични снимки от тържествата. Днес бяха направени такива под личното ръководство на директор г. Силги от постръщаването на войнишките войски. Тия картини ще бъдат дадени, както в „Трушачини“, „Модерен Театър“, така и в всички чужди тайни. Ще бъдат направени снимки също така от молебна, парада, полагането на клетвата и др. Снимки. Пръз армия на посрещането на престолонаследникът Константин бй направена кинематографическа снимка.	Хроника София, 20 януари. Чужди кореспонденти в столицата. По случай днешния празник, пристигнаха в София: г-н фон <i>Майх</i>, представител на „Koenigsche Zeitung“ за балтийския полуостров; г-н Жорж <i>Голис</i>, издателят френски публицист, един от редакторите на „Journal des Debats“. Точно на 9 часа и 50 минути Н. В. Царя, придружен от адютанта генерал Марков, пристигна на гарата. На перона Н. Величество се разклучи с всички офицери и поздравен почетата рота. Царя бй облечен в формата на 1-а п. полк. Между присъстващите Нег. Величество забеляза кореспондента на романия вестник „Минерва“, държащ фотографически апарат. Царя пръз го ерал Марков се информира за него.	МОДЕРЕН ТЕАТЪР ПРОГРАМА за понедел., 23 януари. Тържествата по пълнолетието на престононаследника княз Борисъ. I част. Пристигането на високите гости на гарата. II при черквата. Последна целува. — Драма. Кой е излъчваня — Комедия. Лензи: Мандолина — изп. оркестра на Мод. Театър. Монтенатинъ. — Изгледъ. СВЕТИ ГЕОРГИ убиец на дракона истор. и романс. драма въ II части.	Д А Н А С Сръпско Богојављење у Модерном Београду Интересоване известно београдску публику да види сръпско Богојављење у Београду. Наши специјални оператори г. Дебел на Партиза, који је до пре месец дана био оператор код чувеног фирме у Паризу „Лите Фотр“, ангажован је од Управе „Модерног Београдина“, да снимат сръпске притике, преледе, брање и т. д. И ако је било доста обилно проседа латива испано је доста сиво. Ту не се види краљ са свитом, митрополит са свештенством и свима светом и поспад лативе. Ово сви Београђани и Београђанке жба да виде, где ће мнози себе видети, како се креће и како изгледва. Осим Богојављења данаше се и: Корзо на Тејзијама, од проседе лативе. И ту ће мнози видети себе и своје пријатеље, нарочито ће даме бити занепћене, да виде себе, да ли се гранчице крећу. Дане не се давати 1 лево свата гости у Беофил, как је омишан Борис на пълнолетног. Други лево не се симален, жр се грблал омишан на апарату.

Пресата не само отразява събитието, но и проследява заснемането му на филм

Царската фамилия във Виена, Потсдам и Берлин

Кинокамерата запечатва за пореден път лика на Елеонора след няколко месеца, когато от 19 до 21 май 1912 българската монархическа двойка посещава двора на австрийския император Франц Йосиф I, който за първи път посреща Фердинанд като цар. Визитата бива отразена най-вероятно от тамошни кинематографисти. Свидетелства за това предлагат в края на месеца вестниците „Дневник“ (Дневник, бр. 3501, 26.V.1912: 2; бр. 3502, 27.V.1912: 2; бр. 3503, 28.V.1912: 3) и „Воля“ (Воля, № 118, 26.V.1912: 2; № 119, 27.V.1912: 3), в които бива поместена реклама за филмите, показвани в „Модерен театър“. Сред тях е и заглавието „Тържественото посрещане на царската фамилия във Виена“, охарактеризиран жанрово като „изглед“. Индикация за значимостта на събитието е фактът, че хрониката бива включена в международния кинопреглед „Денят на филмова лента“ („Der Tag im Film“). Списание „Кинематографически преглед“ предава накратко нейното съдържание: „Виена. – Негово имперско и кралско апостолическо величество кайзер Франц Йозеф приема техни величества царя и царицата на България“ (Kinematographische Rundschau, № 223, 16.VI.1912: 41).

След като напускат австрийската столица, Елеонора и Фердинанд се отправят за Германия, където пък гостуват на кайзер Вилхелм II – от 25 до 28 май. Моменти както от радушното им посрещане, така и от прегледа на почетния караул, който Фердинанд (в немска униформа) извършва в Потсдам, биват отразени и върху фотографска, и върху филмова лента. И то от оператори на две от най-големите тогава кинокомпании в света – френската „Патè фрер“ и английската „Уорик“.

Кинохрониката „Тържественото посрещане
на царската фамилия във Виена“
в програмата на „Модерен театър“

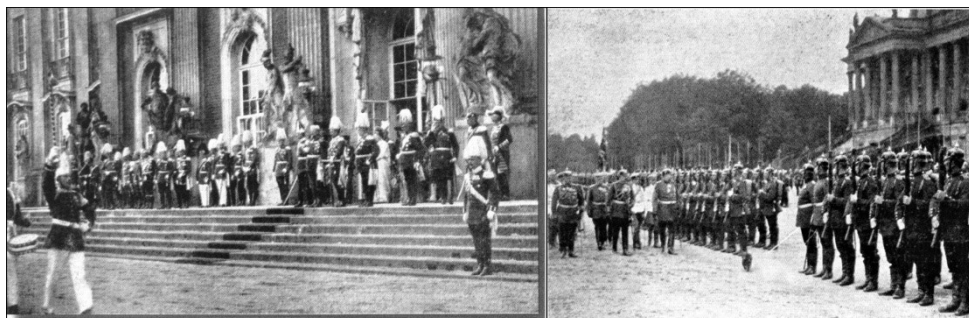

Посещения на българската царска двойка във Виена (19-21 май 1912), Потсдам и Берлин биват отразени от операторите на най-големите кинокомпании, а заснетите репортажи – включени в техните кинопрегледы, включително и в международния „Денят на филмова лента“

Заснетите от тях репортажи са включени не само във фирмените кино-прегледы „Pathé's Animated Gazette“ и „The Warwick Chronicle“, но и в междуна-родния „Денят на филм“, което означава, че са обиколили света. Съдържанието на първия е описано от лондонския седмичник „Биоскоп“ (The Bioscope) така: „Царска среща. Царят и царицата на България са посрещнати от германския император в Берлин“ (The Bioscope, Vol. XV, № 297, 20.VI.1912: 861). Същото издание, регистрирано като вестник, ала изглеждащо като списание, аотира и хрониката на „Уорик“: „Потсдам. Германското императорско семейство посре-ща царицата на България“ (The Bioscope, Vol. XVI, № 302, 25.VII.1912: XXI); прави впечатление, че в това заглавие царят на България не е споменат). Лако-ничен е и „Кинематографически преглед“, свидетелстващ, че и този „български сюжет“ е намерил място в „Денят на филмова лента“: „Потсдам. Императорска-

та фамилия посреща българската царска двойка“ (Kinematographische Rundschau, № 223, 16.VI.1912: 41). Липсват обаче доказателства, които да потвърждават, че хрониката е прожектирана в България.

Потсдам – германската императорска фамилия посреща българската царска двойка (25 май 1912), цар Фердинанд в немска военна униформа прави преглед на почетния караул

Юбилейните тържества в Търново

На 2.VIII.1887 във Велико Търново пристигналият току-що от Виена германски принц Фердинанд е провъзгласен за княз на България. Тази дата се чества като официален празник през цялото време на неговото властване – кога по-скромно, кога по-шумно (според закръглеността на изминалото от нея време). През 1912 се навършват 25 години от възкачването на Фердинанд на българския престол. За отбелязването на „големия ден на юбилея“ се подготвят пищни празненства – „тържествата на 2 август“.

Те обаче са помрачени от известията за атентати и кланета, идещи от Македония. Става безпоощадно ясно, че войната чука на вратата. Въпреки променената ситуация 25-годишнината от възцаряването на Фердинанд все пак бива отбелязана – на 2 август, във Велико Търново, скромно. Случилото се в старопрестолния град подробно и увлекателно описва в писмо до съпругата си граф Бурбулон:

Ето че се завърнах от Търново, скъпа моя. Беше много българско, интересно, любопитно, особено за мен, доста изморително... Тръгнахме със специален влак онази вечер в десет часа, шест огромни вагона – сто и двадесет метра дълги... В Търново пристигнахме в пет часа сутринта [на 2 август]. Бяхме станали в четири, обръснахме се във влака, облякохме се с бели униформи, накичихме се с ордени... В пет и половина католическо богослужение в един съвсем малък параклис. Там бяха царят, княз Кирил и княгинките [Евдокия и Надежда]... В шест и половина започна официалната част. Голям православен молебен на военния плац при вратите на града, топовни гърмежи, тръби и т. н. След това прием. Накрая прекрасен и въодушевяващ парад – двамата князе [Борис и Кирил] дефилираха начело на полковете си... Всичко това трая горе-долу докъм един час, когато започна банкетът за двеста души, продължил до пет с речите, виковете „ура“ и пр. След ужасно дългия банкет в страхотния пек започнаха недоразуменията, шурането напред-назад из „тази лудница“... От своя страна, царицата още повече обърква нещата, като отива не там, където и се казва, демонстративно и навъсено отстъпва мястото си на княгините, с което променя целия ред и обърква целия протокол... Най-после, в единайсет часа вечерта, след хиляди противоречиви заповеди, цялата свита, целият Двор се събраха във влака... Прибрахме се призори

[в София]... И тук жегата е ужасна“ (Бурбулон 1995: 434-436/Burbulon 1995: 434-436).

25-годишнината от възкачването на цар Фердинанд на българския престол се отбелязва на 2.VIII.1912 в средновековната ни столица, където фотографии на в. „Реч“ и списанията „Съвременна илюстрация“ и „Светлина“ снимат, а оператор на „Модерен театър“ филмира репортажа „Юбилейните тържества в Търново“

Тъкмо тази „лудница“ – молебенът, парадът на войските, влизането в салона на читалището, където се е състоял „банкетът за двеста души“, „народните увеселения“ – ще да е била заснета на филм. Озаглавен „Юбилейните тържества в Търново“, огласен от в. „Дневник“ (Дневник, № 3571, 5.VIII.1912: 2; № 3572, 6.VIII.1912: 3; № 3573, 7.VIII.1912: 3), прожектиран цели три дни (от 4 до 6 август 1912) в кино „Модерен театър“...

Това, което графът пропуска в своята „версия“ на „сценария“, бива педантично отразено върху страниците на вестниците (Дневник, № 3569, 3.VIII.1912: 2-3; № 3570, 4.VIII.1912: 3). „Воля“ анонсира подробно цялата програма на тържествата (Воля, № 174, 1.VIII.1912: 3), а „Дневник“ майсторски пресъздава тяхната атмосфера (Дневник, № 3569, 3.VIII.1912: 2-3; № 3570, 4.VIII.1912: 3). Тъкмо от тези източници днес се знаят точно местата, на които е била на 2 август царица Елеонора, какво, как и защо е вършила през този ден. Кое то пък дава поне бегла представа къде, как и по какъв начин е била заснета в кинохрониката. Едва ли е присъствала на ранното католическо богослужение. Първо – тя е лютеранка. Второ – Бурбулон не я споменава в писмото си. Но пък точно в 7 ч. Елеонора, облечена с „бяла дреха и една старобългарска багреница“ и придружена от свитата си, се появява при специално издигнатата на Марно поле „приветствена арка“. Там, на обширната поляна в покрайнините на града, още от 6 ч. сутринта биват строени войниците от местния гарнизон. В 7:25 ч. топовни салюти (31 на брой) известяват, че Фердинанд „е потеглил от дома на Панайот Славков“ (в чиято къща монархът е „на квартира“).

Когато Фердинанд стига до арката и слиза от файтона, той „дохва до царицата, която поздравява“. След това двамата се отправят към „красиво украсения“ параклис, също въздигнат за целта на Марно поле. Там митрополит Василий (председателят на Светия Синод), Антим (Търновският митрополит) и търновското духовенство отслужват най-напред литургия, а сетне и тържествен молебен – „за здравето на Царя и династията“. Службата бива последвана от преглед на войските (извършен от Фердинанд) и парад... В 12 ч. всички официални гости се отправят към читалище „Надежда“. Шествието едва си

проправя път сред множеството (достигащо според очевидци 25 000 души, докато самото Търново тогава брой 12 000 жители!). В 13:00 ч. в „разкошно декорираната сграда“ започва банкетът, даден „от името на правителството“, на който присъства и Елеонора.

След банкета царското семейство се оттегля на кратка почивка в къщата на Славков. Там височайшите особи престояват до 18:00 ч. След това шестимата се отправят към Асеновата махала – най-стария квартал на Търново, разположен в подножието на хълмовете Царевец и Трапезица, където посещават църквите „Св. Димитър“ и „Св. Четиридесет мъченици“. След съзерцаването на прочутата Омуртагова колона Фердинанд и Елеонора се отправят към Славкови с файтони, сбогуют се с любезните си домакини и отпрашват за гарата. Царицата (заедно с децата) тръгва за София, а Фердинанд се връща у Славкови...

Чрез тази снимка на софийския фотограф Георг Волц отзвукът от Юбилейните тържества стига до страниците на сп. „The Illustrated London News“

Балканската война

В навечерието на Балканската война, която започва на 26 септември 1912 (България се включва на 5 октомври), един нашенец, работещ по това време в Русия, отправя молба до Елеонора:

До Нейно величество Българската царица от българския гражданин Александър Иванович Жеков, живущ в Русия, в гр. Москва, на ул. „Тверска“, в дом № 38, в Управлението на акционерното дружество „Братя Пате“. Москва, 6 септември 1912 г.

Преди единадесет години аз трябваше да отбия военната си повинност в родината си България, но вследствие на представени от мен удостоверения, че съм доброволец в Севастополския флот, ми беше дадена отсрочка до завършване на учението. След като завърших курса, аз постъпих като офицер в руския флот, където прослужих необходимото време... С амнистия в 1909 година аз бях освободен от последствията за неявяването да отбия военната си повинност, но трябваше все пак да се

завърна в родината и да прослужа определения за това срок. Обаче аз това не можах да изпълня, както съм лишен от възможността да изпълня това и сега по следните причини:

а) След дълги митарства, лишения и скитания ми се удаде да постъпя в акционерното дружество „Бр. Пате“ и ако аз остава тази служба и замина за продължително време в България, то ще загубя това място и в бъдеще няма да имам възможност да го заема отново.

б) Да нося военната служба сега, когато съм на повече от 32 години, при това аз не съм съвсем здрав, въобще нямам физическа възможност.

в) Накрая всички ония сведения и познания, които дава военната служба, аз получих в руския флот през времето, прослужено от мен в офицерски чин. Така че като верен поданик на своята ЦАРИЦА и гражданин на своето отечество аз в нужната минута винаги съм готов да застана в редовете на българската армия.

С вярност към своята ЦАРИЦА се отличават всички членове на нашата фамилия и те имат щастието да съзнават, че това не е неизвестно на ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО. Така родният ми брат Жеко Жеков служи като варненски префект и се ползва от милостите на ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО. В негово разпореждане се намират всички ония документи, които могат да послужат като доказателство за основателността на всичко, изложено в тази верноподаническа молба. Всичко казано ме подтиква да падна в краката на ВАШЕ ВЕЛИЧЕСТВО и със сълзи на очи най-верноподанически да моля да ме освободите мене, 32-годишния болен човек, от отбиването на военна повинност.

Верноподаният на ВАШЕ ВЕЛИЧЕ

(п) Александър Ив. Жеков

(Тангълов 1990: 210)

Царица Елеонора взема присърце молбата и нарежда на своя адютант да реши въпроса. Така се слага началото на преписка, която изважда на бял свят безценни документи, съхранявани и до днес в Централния военен архив (ЦВА) – Велико Търново. Безценни, защото се отнасят до личността на просбописеца Александър Жеков, който се оказва създателят на първия филм, сътворен изцяло от българин. Озаглавен „Балканската война“, той оцелява по друмищата на времето, за да стане част от „златния фонд“ на БНФ. Александър Жеков не само смогва да заснеме кинохрониката, но и да втече в него няколко епизода, белязани от присъствието на Елеонора (като своеобразен жест на благодарност).

Това става на 17 март 1913, когато царската двойка посещава превзетия преди четири дни Одрин. „Одрин – гара Караагач. Пристигането на цар Фердинанд и покойната царица Елеонора с генералите“ – гласи един от междукадровите надписи на филма, очевидно поставен след смъртта на царицата. Камерата пренася зрителя във вътрешния двор на джамията. През каменната порта влиза цар Фердинанд, до него пристъпва Елеонора, облечена в дълга тъмна рокля, върху която е облякла кожено палто, в ръце държи дамско чадърче, на главата си има широкопола шапка с перо. Владетелят махва за поздрав с ръка към камерата, сетне (явно умишлено) се спира, започва да обяснява нещо на наобиколилите го генерали... След като проследява групата, която прекосява двора и влиза в джамията, камерата остава отвън (очевидна е липсата на изкуствено осветление за реализирането на интериорни снимки). За да дочака излизането на посетителите, отразено в кратък кинокадр, в който се

Е Я В Е Л И Ч Е С Т В У
Ц А Р И Ц Ъ Б О Л Г А Р С К О Й

1027
№ 1
ае 106

Болгарскаго Гражданина
Александра Ивановича Жеко
живущаго въ Россіи въ
г. Москвѣ, по Тверской ул.
въ д. № 38, въ правленіи
Акціонернаго Общества
Бр. Пате,

ВСЕПОДДАННѢЙШЕЕ ПРОШЕНІЕ.

Одинадцать лѣтъ тому назадъ, я долженъ былъ
отбыть воинскую повинность на родинѣ въ Болгаріи, но
въслѣдствіе представленія мною удостовѣренія о томъ, что
я числился вѣнтеромъ Севастопольскаго Флота, мнѣ пре-
доставлена была отсрочка до окончанія ученія.

Окончивъ курсъ, я поступилъ офицеромъ Русскаго
Флота, гдѣ прослужилъ необходимое время, чтобы вполне
ознакомиться съ требованіями Флотской Службы.

Амнистіей 1909 года, я былъ освобожденъ отъ
послѣдствій за неявку къ отбытію воинской повинности
но долженъ былъ все-таки явиться на родину и прослу-
жить положенный для сего срокъ. Однако, я этого не могъ
исполнить, какъ и лишенъ возможности исполнить это и
теперь по слѣдующимъ причинамъ:

а/. После долгихъ мытарствъ, лишеній и скитаній
мнѣ удалось поступить на службу въ Акціонерное Общест-
во Бр. Пате, и если я оставлю службу эту и поѣду на долгій
срокъ въ Болгарію, то мѣсто это я потеряю и не буду
имѣть въ будущемъ возможности снова занять его.

б/. Нести теперь военную службу вообще, когда
мнѣ минуло уже 32 года, при этомъ я несовсѣмъ здоровъ
я не имѣю физической возможности, и

в/. наконецъ всѣ тѣ свѣдѣнія и познанія, которыя
дають военная служба, я приобрѣлъ въ Русскомъ Флотѣ за
время, проведенное мною въ чинѣ офицера. Такъ что, какъ
вѣрнопопанный своей ЦАРИЦЫ и гражданинъ своего Отечества
я въ нужную минуту всегда готовъ стать въ ряды Болгар-
ской арміи.

Вѣрностью своей ЦАРИЦѣ отличаются всѣ члены нашей
фамиліи и послѣдніе имѣютъ счастье сознавать, что это
небезызвѣстно ВАШЕМУ ВЕЛИЧЕСТВУ.

Такъ, родной братъ мой, Жеко Жековъ состоитъ на
службѣ Варшавскимъ Префектомъ и пользуется милостіями
ВАШЕГО ВЕЛИЧЕСТВА.

Въ его распоряженіи находятся всѣ тѣ документы,
которые могутъ послужить доказательствомъ справедливости
всего изложеннаго въ настоящемъ всеподданнѣйшемъ про-
шеніи.

Мой отецъ давно умеръ. Старуха мать, которая бытъ
можетъ дожидаетъ свои послѣдніе дни, не можетъ видѣть
меня, своего сына, такъ какъ я лишенъ возможности вѣзды
на родину.

Все изложенное побуждаетъ меня повергнуться къ
стопамъ ВАШЕГО ВЕЛИЧЕСТВА съзную всеподданнѣйшую про-
бу освободить меня, 32-лѣтняго больного человека, отъ
отбытія воинской повинности.

Вѣрнопопанный
ВАШЕГО ВЕЛИЧЕСТВА

6/19 Сентября 1912 г.

Александръ Ив. Жековъ

Прошението на Александър Жеков до царица Елеонора

виждат само гърбовете на излизащите военни. Епизодът е озаглавен „След прегледа царят напуска джамията „Султан Селим“.

Звучи парадоксално, но е факт – по време на Балканската война в родния печат, който иначе детайлно отразява случващото се по фронтовете, бива публику-

Царската двойка във Одринъ.

Отъ Одринската гара до града се разиваатъ отъ двѣтѣ страни по пътя български знамена. Моста надъ Марица до града е изпично украсенъ съ зеленина и триколюрни български флагове. Пътятъ отъ гарата до града, отъ двѣтѣ му страни е наредена българската войска. Цѣлия градъ е празнично украсенъ. Надъ минаретата на джамията Султанъ Селимъ се разиваатъ гордо български знамена. Като молния се понесе вѣстятъ че Царятъ на българитѣ пристигналъ на Одринската гара.

Часътъ е 11. Царската двойка се качи на автомобилъ, който обиколенъ отъ лейбъ гвардейцитѣ на афтомобила се понесе за града. Войницитѣ и хиляденъ народъ живо акламира новиятъ владѣтель на Одринъ. Отъ гарата Тѣхни Величества запрѣха прѣдъ църквата, гдѣтобѣха покрѣпнати отъ Негово Високопрѣосвещенство митрополитъ Поликарпъ, който въ една кратка прочувствена рѣчь привѣтства Тѣхни Величества съ „добръ дошли“ и на край Н. В. Прѣосвещенство завърши съ думитѣ: „Одринъ е щастливъ да види своя „Царъ Освободителъ“

вѣще хората на г. Николовъ. На панахидата присѣтсваха царската свита, помощникъ главнокомандующия генералъ Савовъ, генералитета, офицерството, консулското тѣло и множество видни гражданки и граждани на града Одринъ.

На 1 ч. Тѣхни Величества придружени отъ свитата и гвардията посѣтиха красивата джамия „Султанъ Селимъ“.

По пътя за „Султанъ Селимъ“ Тѣхни Величества бидоха живо акламирани отъ набралата се навалица, прѣдъ която царската двойка биде запрѣна отъ двѣ елегантни г-ди въ бѣла прѣмѣна приплетени съ триколюрни съюзнишки ленти. Г-цитѣ, носѣйки букети отъ живи цвѣта, обсипаха Т. Величества, които трогнати дълбоко поблагодариха на младитѣ г-ци.

Прѣдъ джамията голяма навалица. Султанъ Селимъ е почистена и послана отлично.

По желанието на Царя направи се кинематографическа снимка на вътрешността на „Султанъ Селимъ“. Н. В. Царятъ възхитенъ отъ монументалната великолепна сграда, пожела и се качи на една висока естрада надъ джамията, отъ гдѣто се открива чудесенъ пейзажъ и голѣмъ просторъ на одринскитѣ хълмове, свидѣтели на ужаснитѣ боеве, разиграни до вчера.

На 2 часа Тѣхни Величества на автомобили посѣтиха източ-

Репортажът „Царската двойка в Одрин“, поместен на 23 март 1913 във в. „Реч“ – единственото съобщение в българския печат, регистриращо от мястото на събитието осъществяването на филмово снимане през Балканската война

вано едно-единствено (известно засега) съобщение, регистриращо пряко, директно, от мястото на събитието осъществяването на филмово снимане. Безценните редове, на които попаднах с помощта на съпругата ми, се появяват на 23 март 1913 г. във в. „Реч“, поместил същия ден репортажа „Царската двойка в Одрин“. Превзетият на 13 март от българските войски град бива посетен от Фердинанд и Елеонора след четири дни. Височайшите гости пристигат на гарата с „царския влак“ в 11:00 ч. и веднага поемат с автомобил към местната православна църква – по път, от двете страни на който са се наредили многобройни посрещачи. След службата владетелите посещават („на 1 ч.“) прочутия мюсюлмански храм „Султан Селим“, придружени от „свитата и гвардията“.

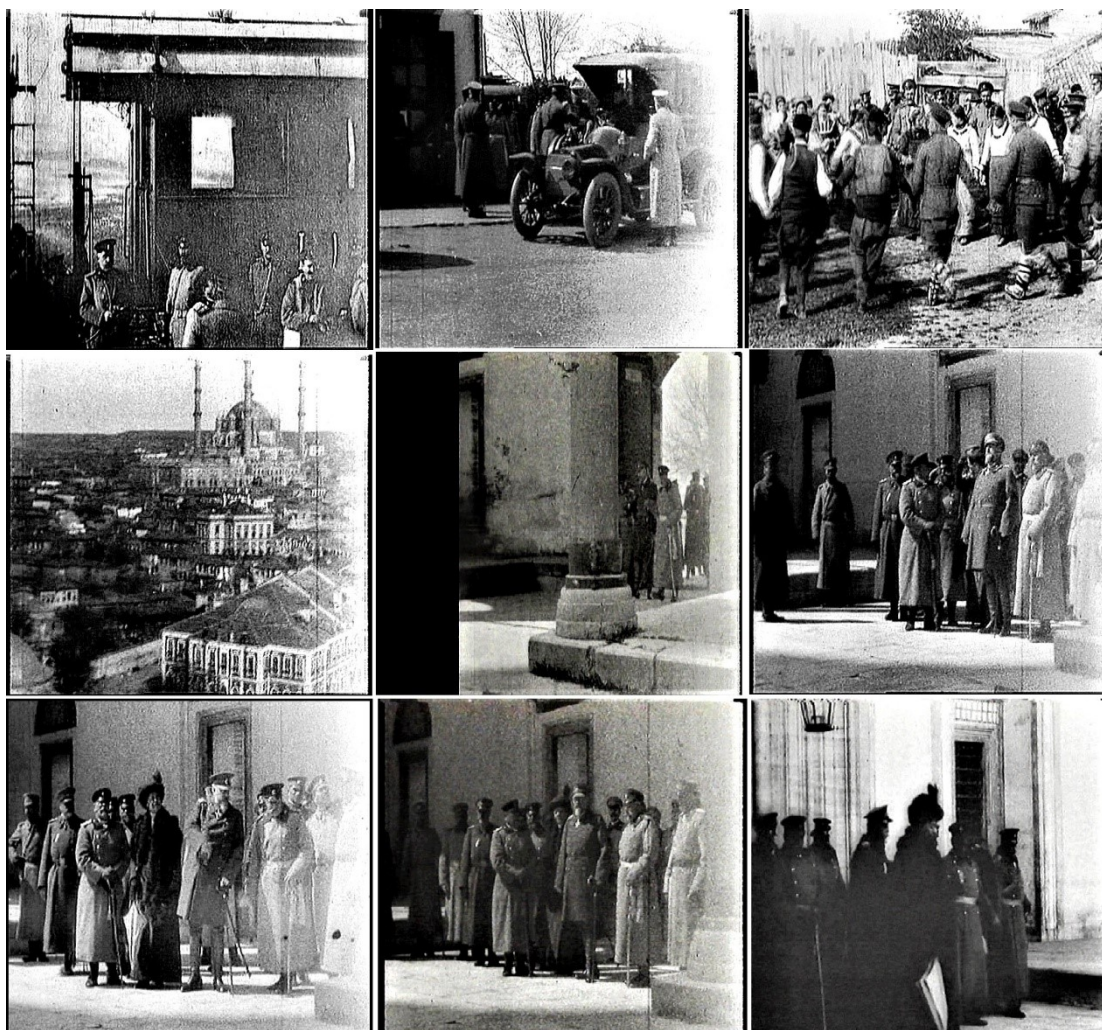
Пред джамията голяма навалица – уверява кореспондентът на вестника. – Султан Селим е почистена и послана отлично. По желанието на Царя направи се кинематографическа снимка на вътрешността на „Султан Селим“. Н. В. Царят, възхитен от монументалната великолепна сграда, пожела и се качи на една висока естрада над джамията, от която се

открива чудесен пейзаж и голям простор на одринските хълмове... На 2 часа Техни Величества на автомобили посетиха източния сектор, разрушените фортове и разгледаха трофеите – оръдията. Всички военачалници, командующи войските на източния сектор, дадоха подробности за шурмът на укрепленията от източния сектор... Царът обходи и другите сектори, гдето разпитваше за станалите борби в тия окопи и укрепления военачалниците (Реч, № 1815 (1946), 23.III.1913: 3).

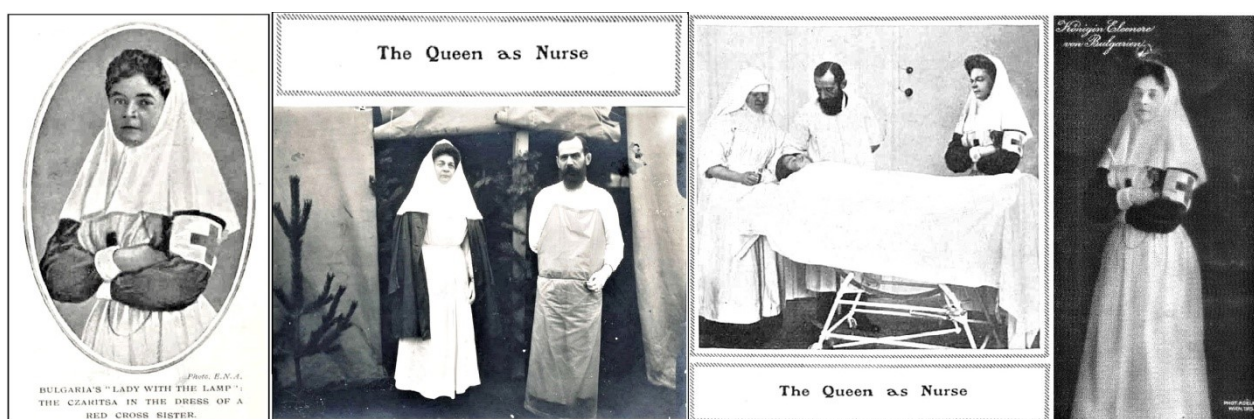
Невероятно е, но абсолютно всички епизоди, описани с думи в репортажа, присъстват, „преведени“ на езика на киното, във филма „Балканската война“ на Александър Жеков, който е най-вероятният автор на споменатата „кинематографическа снимка“, реализирана обаче не във „вътрешността“, а в двора на одринската джамия „Султан Селим“ – това може да се види в съхранената до наши дни лента. В крайна сметка се оказва, че на 17 март 1913 г. българският кинооператор е поработил здраво...

Така по волята на Провидението царица Елеонора става своеобразна орисница на творбата, допринася за появата, а и съхраняването на споменатите документи, свързани с личността на Александър Жеков...

Заснети в Одрин кадри с царица Елеонора от кинохрониката „Балканската война“ на Александър Жеков
„Победител и победен“

Иначе по време на Балканската война царица Елеонора върши това, което очевидно ѝ се отдава най-добре – развива самарянска дейност, посреща ранени войници (най-вече на пловдивската гара), разпределя ги по болниците и лично се грижи за тях (като обикновена милосърдна сестра), посещава често както българските лечебници, така и лазаретите на чуждестранните санитарни мисии, които се отправят към родината ни веднага след обявяването на войната. Една от тях е на Френския червен кръст, който изпраща у нас своя „делегация“, състояща се от седмина лекари („под началството“ на граф Кастелан). Трима от тях заминават за Пловдив, а останалите уреждат болница в двете софийски френски училища (девическото и мъжкото, в което е настанено отделението за тежко ранените). На 3.XI.1912 клиниката е посетена от царица Елеонора, придружена от княгините Евдокия и Надежда. При обиколката на Елеонора „най-мили сцени станаха в зала № 3 – свидетелства в. „Вечерна поща“ – изключително заета от войници, които посрещнаха Царицата с гръмогласно „Ура“. Храбърците бяха възнаградени за тоя радушен прием (и това беше апологът на тая трогателна визита) с благоговението [благоволенията] на Царицата да се фотографира с тях“ (Вечерна поща, № 39, 4.XI.1912: 1). С две думи – болницата се е радвала на внимание: обществено, височайше, медийно... В този ред на мисли не е изключено освен журналист и фотоапарат там да се е появила и кинокамера?

Царицата като медицинска сестра

Основание за изграждането на подобна хипотеза дават няколко кадъра от хроникално-документалния филм „Победител и победен“ („Conqueror and conquered“), който е продукция на френската компания „Гомон“ – единствената кинокъща, спомената в „Списъка“ на Цензурната секция при щаба на армията. И в първия му вариант (под № 103), и във втория (под № 95) присъства името на Чеслав Владислав Вислоцки – „представител на „Кинамотогр. „Гомон“ (Лефтеров 1938: 19), разпределен „при щ[аба] на 2. армия“ (Лефтеров 1938: 43). Затова и се предполага, че негово дело ще да са били някои от епизодите в монтажния филм „Победител и победен“, фигурираща в каталога на Британския национален филмов архив (NFA) под немския (навярно прокатен) титул „Sieger und Besiegte“. И по-конкретно – осъществените в столицата на България кадри, описани както на немски език (съгласно наличните в копие обяснителни междукадрови надписи), така и на английски (според съдържанието на картината):

София. Френската гимназия е превърната от Френския червен кръст във военен лазарет. Френският трибагреник и знамето на Червения кръст се

веят над училището. Дамите от висшето общество разпределят сладкиши между ранените. Интериорът на болницата – пациенти и медицински сестри... (471 фута [144 м., 8 мин.]).

Синописът (предаден накратко) завършва със забележката:
Това е филм от Първата балканска война (октомври–декември 1912), отразяващ българската кампания срещу Турция.¹¹

Дали Елеонора и княгините не са били дамите, раздавали сладкиши на ранените? Любопитна подробност – през ноември 1912 в Белград бива прожектирана хроника на „Гомон“, озаглавена „Войната на Балканите“ (260 м.) и показваща „болници в Белград и София, битката при Люлебургас и завземането на града [17 октомври]“ (Slijerčević 1982: 122). Фактът не само загатва за родството между двете заглавия, но и подчертава техния компилативен характер. Тази информация подсказва също, че софийските кадри в „Победител и победен“ най-вероятно са работа на Вислоцки, докато финалните очевидно са осъществени от негов колега, станал свидетел на грандиозното турско отстъпление след битката при Люлебургас.

„Великата освободителна война на България с Турция“

За съжаление „Победител и победен“ не бива прожектиран у нас. Затова пък появата на кинохрониката „Великата освободителна война на България с Турция“, отразявала мигове от Балканската епопея, е предшествана и придружавана от истинска рекламна канонада, която се разразява през август 1914. За събитието пръв (на 7 август) информира „Пряпорец“.

„Сензация!!! – възкликва вестникът. – В петък, събота и неделя, 8, 9 и 10 август „Модерен театър“ за пръв път ще представлява „Великата освободителна война на България с Турция“ в 3 големи части, снета от г. А. Жеков на самото бойно поле. Илюстрира истинските събития от началото до края на войната [...]“ (Пряпорец, № 178, 7.VIII.1914: 3).

Този текст се повтаря с малки изменения в по-следващия брой на „Пряпорец“ (№ 180, 9.VIII.1914: 3; № 181, 11.VIII.1914: 2), в четири броя на „Утро“ (№ 1271, 8.VIII.1914: 2; № 1272, 9.VIII.1914: 2; № 1273, 10.VIII.1914: 2; № 1274, 11.VIII.1914: 3; № 1275, 12.VIII.1914: 2), в три на „Мир“ (№ 4308, 8.VIII.1914: 2; № 4309, 9.VIII.1914: 2; № 4310, 10.VIII.1914: 2; № 4311, 11.VIII.1914: 2; № 4312, 12.VIII.1914: 2), „Дневник“ (№ 4291, 9.VIII.1914: 2; № 4292, 10.VIII.1914: 2; № 4293, 11.VIII.1914: 2; № 4294, 12.VIII.1914: 2) и „Камбана“ (№ 1991, 10.VIII.1914: 2; № 1992, 11.VIII.1914: 1; № 1993, 12.VIII.1914: 2; № 1994, 13.VIII.1914: 2 – „всекидневен народен вестник“). Прави впечатление, че единствено „Пряпорец“ споменава името на А. Жеков – информацията в останалите четирите вестника уверява, че „Великата освободителна война на България с Турция“ е „снета на самото бойно поле“. Неизвестно от кого...

Въпреки това в случая най-вероятно става дума за филма „Балканската война“ на Александър Жеков, допълнен с някой и друг кадър. По-важното за разглежданата тема е, че два от епизодите на „горната велико-патриотическа картина“ са показвали: „Превземането на Одрин: Н. В. цар Фердинанд и Н. В. царица Елеонора тържествено влизат в Одрин, фортът Айваз-Баба, паднал пръв

¹¹ <http://ftvdb.bfi.org.uk/sift/title/517062?view=synopsis> (6.VIII.2014)

в български ръце, Т. В. царят и царицата посещават турската светиня „Султан-Селим“; пленници, ранени, убити, шпиони и други сцени от войната“.

Царица Елеонора през Балканската война (1912-1913)

Междусъюзническата война

Известна още като Втора балканска война, тя изправя България срещу бившите ѝ съюзници – Гърция, Сърбия и Черна гора, към които се присъединяват Румъния и Турция. Трае кратко – избухва на 16 юни, примирието е сключено на 18 юли, а Букурещкият мирен договор е подписан на 28 юли 1913. Съгласно неговите клаузи се слага край на бойните действия...

По време на Междусъюзническата война царица Елеонора работи като медицинска сестра както в Кюстендилската етапна болница, така и на самата фронтова линия – при Султан тепе. За тези ѝ дейности през юли 1913 г. е наградена от Главното командване с кръст „За храброст“, връчен ѝ в Кюстендил (Златева 2004: 142/Zlateva 2004: 142). Над 159 милосърдни сестри получават първите си звания и дипломи от нея. Тя посещава всекидневно болниците, следи за рационалното използване на пристигналите по нейно настояване в дар на Българската армия и Червения кръст санитарни влакове, съвместно с лекари от мисиите прави инспекционни обиколки на болниците в Южна и Северна България, по черноморското крайбрежие, в бежанските и пленническите лагери (Златева 2004: 142/Zlateva 2004: 142).

Тъкмо тези драматични дни възкресява Неда Антонова в статия, посветена на 100-годишнината от смъртта на царица.

И когато гърците настъпват в Кресненското дефиле и положението изглежда неудържимо – пише авторката на документалния роман „Царица Елеонора Българска“, – в българския щаб пристига височайша заповед за отстъпление. Болницата на царицата със 170 души ранени трябвало да бъде изоставена на милостта на врага. И тогава – за пръв път в живота си на коронована съпруга – царица Елеонора си позволява да използва правата на своя ранг: тя заповядва на артилериста полковник Атанасов да ѝ осигури

преграден огън, докато ранените бъдат измъкнати от болницата и спасени. И после лично поема последствията от гнева на Фердинанд, а също и кръста за храброст IV степен. Както и името, дадено и от народа – „Майка на фронтоваците“ и от световната преса – „Коронования ангел на България.“¹²

Български кинооператори не могат да отразят мигове от Междусъюзническата война (съществуват доказателства, че това са сторили техни чуждестранни колеги, придружавали гръцката армия). Но пък успяват да отразят последствията от въоръжения сблъсък. За това свидетелства в края на 1913 г. „Мир“, който в навечерието на Коледа съобщава в четири последователни броя (№ 4093, 20.XII.1913: 3; № 4094, 21.XII.1913: 3; № 4095, 22.XII.1913: 3; № 4096, 23.XII.1913: 3) заглавието-съдържание на хрониката „Посрещането във Варна на пленените в Солун от гърците български войници, приветствувани от Н. В. Царя, министър-председателя д-р Радославов и местните власти“, която „в събота и неделя 21 и 22 того, ще се представи“ в „Модерен театър“. Конкуренцията в лицето на „Дневник“ се задоволява само с две реклами (№ 4065, 20.XII.1913: 3; № 4066, 21.XII.1913: 3) за същия филм.

Преди това (още на 14 октомври) в. „Варненски новини“ („Новини варненски“) информира своите читатели, че

вчера пристигнаха във варн. пристанище пленниците, български войници, ония герои, които на брой 1218 души стояха срещу 16,000 д. гръцка армия ведно със своята артилерия и кавалерия и на чиито напор тия юнаци устояха цели 12 ч. със своята героична съпротива (Варненски новини, № 347, 14.X.1913).

На същата дата в. „Мир“ потвърждава информацията:

Снощи в Варна съ пристигнали с параходите „България“ и „Кирил“ българските пленници от Гърция. Тия дни част от пленниците пристигат в София (Мир, № 4029, 14.X.1913: 3),

допълвайки я след няколко дни със специална кореспонденция, изпратена от Варна на 16.X.1913: „С българските параходи „Варна“, „България“ и „Борис“ пристигнаха в града ни част от пленниците 64 офицери и 3281 войника“ (Мир, № 4036, 21.X.1913: 2).

Модерен театър.
Модерен театър дава днес «Сфинксът», модерна драма в 4 действия от Нордиск, с Исидор и Г-жа Елена Агерхолм в главните роли.
Утръ ще се даде «Стражарът» трагедия драма из живота в 4 действия. В събота и неделя. 21 и 22 того, ще се представи «Посрещането във Варна на пленените в Солун от гърците български войници, приветствувани от Н. В. Царя, министър-председателя, д-р Радославов и местните власти».
Днес, от 3 до 4 часа след обяд, ще се даде фамилярно представление с подходяща за дъщеря картина.

ПОСРЕЩАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙЦИ ПРИСТИГЛИ ОТ ГЪРЦИЯ В ОДНА СЪВ. БАЛКАНСКА ВОЙНА. 1913 г.

ПОСРЕЩАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙЦИ ЗАВРАЩАЩИ СЕ ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА.

Посрещане на българските войници в Варна, пленени от гръцките войници.

ПОСРЕЩАНЕ НА БЪЛГАРСКИТЕ ВОЙЦИ ЗАВРАЩАЩИ СЕ ОТ БАЛКАНСКАТА ВОЙНА. 1913 г.

Посрещането във Варна на пленените в Солун български войници

¹² <https://delo.bg/history/100-godini-ot-smartta-na-tsaritsa-eleonora-balgarska/>

Явно е, че изпадналите ни в беда сънародници са пристигали „на партии“ и все във Варна, защото в края на октомври в. „Варненски новини“ призовава (в очакване пристигането на поредните военнопленници): „Варненци! Пригответе се да ги посрещнем и облекчим с това мъките и страданията“ (Варненски новини, г. II, № 354, 31.X.1913). Вече на 22 ноември същият лист съобщава, че

вчера пристигнаха и останалите пленници, които бяха задържани в Гърция. След пристигането им, Културното Национално Дружество бе отредило една комисия, която да нареди посрещането на тия нещастници, които са грозно малтретирани от нашите врагове гърците (Варненски новини, г. II, № 358, 22.XI.1913).

От този брой научаваме, че на 21.XI.1913 г. в 12 1/2 часа д-р Васил Радовславов (1854-1929), по това време лидер на Либералната партия и министър-председател на България (от 17.VII.1913 до 21.VI.1918), е посетил пленниците и е разговарял с всички тях („по отделно и на групи“). Придружена от своята свита, същото е сторила в 2 часа и царица Елеонора. Тя е беседвала с някои войници, „насърдчила е героите, изтъкнала е дейността на правителството и грижата на българския народ за тяхната тежка съдба“ (пак там). Тези жестове на загриженост от страна на премиера и на царицата ще да са привлекли вниманието на кинооператора, реализирал хрониката, те ще са представлявали нейното съдържание. А той ще да е бил снимачът на „Модерен театър“, който е най-вероятният продуцент на филма, отразил не „самата“ Междусъюзническа война, а по-скоро „постфиналната“ ѝ фаза, нерадите последствия от нея. Запечатал е и образа на царица Елеонора...

Върви, народе възродени...

Между 15 и 17 май 1914 в четири софийски всекидневника (поне) се появява (с малки различия във всяко от изданията) кратко съобщение:

Обещаните по-рано представления в полза на фонда за крайцера „Отец Паисий“ ще се дадат в „Модерен Театър“ на 14 и 15 май и чистия приход през двата дни ще бъде за фонда. Очакваната картина на всемирната нова фабрика „Фоторама“ „Черната Фамилия“, в 6 части, играна от най-прочутите копенхагски артисти пристигна и ще се играе през тия два дни, заедно с картината „11 май в София – празненствата по случай св. Кирил и Методи“: събирането на опълченците и емиграцията в черквата св. Никола, службата в черквата св. Кирил и Методи, тържествата пред палата, пристигането на учащата се младеж, пристигането на Н. В. Царят и Царицата и Т. В. Князете и Княгините, шествието из улиците, забавленията в Борисовата градина и пр. (Утро, г. IV, № 1186, 15.V.1914: 3; №1187, 16.V.1914: 4; Мир, г. XX, № 4227, 15.V.1914: 3; Дневник, г. XIII, № 4207, 16.V.1914: 3; Камбана, г. VIII, № 1908, 17.V.1914: 3).

Показан премиерно на 14 май – само три дни след като е бил филмиран, репортажът „11 май в София – празненствата по случай св. Кирил и Методий“ е първият, отразил тържествата в чест на солунските двама братя, макар и да съществуват мемоарни свидетелства, уверяващи, че това е станало още през 1912 (Мутафов 1971: 67/ Mutafov 1971: 67).

Този 11 май¹³ е по-различен от предишните – сянката на Първата световна война вече е надвиснала над Европа. Приближаващата буря обаче не

¹³ На споменатата дата Българската православна църква всякога е отбелязвала паметта на двамата светии и първоучители, но смяната на календарите през 1916 довежда до

плаши българина, тъкмо обратното – тя му вдъхва вяра, че дадените през Балканската и Междусъюзническата война (1912-1913) жертви не са били напразни, че наближава денят, в който всички „съюзници разбойници“ ще бъдат наказани. Затова и нацията се готви за битки – включително и морски. Затова и се събират средства за нов крайцер, наименуван още преди построяването му – „Отец Паисий“.

Никога други път тоя празник не ще бъде празнуван така тържествено, както тази година – възвестява печатът. – Ще участвуват всички културно-национални и просветителни корпорации, на всяка от които е определено специално място в процесията.

Така и става. В „празнуването на Кирило-Методиевския ден“ се включват: министерството на просветата, столичното училищно настоятелство, професорите и студентите от Софийския университет, трупата на Народния театър (където се урежда Кирилометодиевско утро с участието на Сава Огнянов и хор „Родна песен“), македоно-одринските дружества и братства, опълченската поборническа дружина, ротата от доброволческото дружество „Сливница“...

Ден след събитието вестниците обобщават:

Вчера българската столица представляваше един импозантен всенароден митинг не само поради участието, което взеха в него всички слоеве на населението, но и поради високо националното значение, което имаха тези тържества по случай празника на българската писменост и просвета.

Също от пресата научаваме „подробната програма“, по която протича мероприятиято, оказала се „сценарий“ на кинохрониката „11 май в София – празненствата по случай св. Кирил и Методий“.

Рано сутринта опълченците и емигрантските организации се събират в църквата „Св. Никола“ (Ючбунар), където бива отслужена панихида в памет на загиналите за свободата на Македония революционери. След това колоната тръгва (предвождана от знамената и музиките) към църквата „Св. св. Кирил и Методий“ (при Женския пазар). Там към поборниците се присъединява литийното ученическо шествие и човешкият поток се устремява (по ул. „Св. св. Кирил и Методий“, бул. „Мария Луиза“ и „Търговска“) към двореца. На площад „Александър I“ пред над 20 000 души екзарх Йосиф I (1840-1915) и представители на висшето духовенство отслужват молебен с водосвет в присъствието на цар Фердинанд, царица Елеонора, князете Борис и Кирил, княгините Евдокия и Надежда, депутати и министри... Учащите се (начело с училищните оркестри) дефилират пред монарха, след което множеството отново потегля по софийските улици („Московска“, площад „Св. Александър Невски“, бул. „Цар Освободител“, „Раковска“, площад „Славейков“, „Солунска“, „Витошка“), стигайки до площада пред църквата „Св. Крал“, където официалната част свършва. За да почне неофициалната – всенародни веселби, песни и танци (най-вече хора), забавления на открито (в Градската и Борисовата градина)... Привечер студентската манифестация се явява пред Св. Синод, приветствайки екзарха, който отвърща с реч, публикувана на другия ден в повечето столични вестници...

11 май 1914. София отбелязва тържествено празника на Светите братя Кирил и Методий

Тъкмо тези фрагменти от тържествата ще да са били заснети от испанеца Гаетано Пие де Флорес, който по това време вече пребивава у нас, работейки за кино „Модерен театър“, където и бива показан репортажът. С него се поставя началото на поредица от хроникално-документални ленти, запечатали през годините мигове от Деня на славянската писменост. Нещо повече – кинематографичното отразяване на „най-българския празник“ се превръща в традиция...

„Празникът на розите II“

През 1911 година празник на розите имаше в 18 градове и села; през 1912 г. в 39 – припомня „Утро“ в началото на юни 1914 (Утро, г. IV, № 1211, 9.VI.1914: 3).

През 1913 тържествата не се провеждат – тъкмо в навечерието им (на 16 юни) избухва Междусъюзническата война. Като своеобразна компенсация за пропуснатата година амбициите на организаторите са през 1914 успехът да стигне воя връх.

Централният комитет на дружеството за борба против туберкулозата е поръчал за тазгодишния празник на розите, който ще стане на 29 юни, около половин милион изкуствени рози, част от които съ вече приготвени – известява „Дневник“. – Централният комитет полага големи усилия за бляскавото отпразднуване дена на розите (Дневник, г. XIII, № 4234, 13.VI.1914: 3).

„Празника на розите обещава тая година да бъде всенародно тържество в цяла България“ – уверява печатът, изброявайки населените места, заявили желанието си за участие в подготвяните изяви на хуманността... Освен в „стара България“ цветни празненства се предвиждат и в „новите земи“ (присъединените след Балканската война територии, населени с българи) – Гюмюрджина, Ксанти, Дедеагач, Софлу (Воля, № 431, 5.VII.1914: 2), Ортакой (Ивайловград), Петрич, Струмица...

Софийските периодични издания отразяват по различен начин и от различни гледни точки Празника на розите' 1914

И този път бива съставен „специален комитет“, и този път запечатаните кутии на доброволческите двойки се пълнят бързо от лептата на милосърдното гражданство (приходите са 14 300 лева), и този път една от атракциите е „отомобилното“ шествие (състоящо се от около 30 коли)... Но има и новости: награди за най-добре украсен автомобил, участието на музиката на Първи пехотен полк „под командата на капелмайстора Безлов, „бой с конфети“, нощно увеселение в Градската градина, а и подчертаното участие на дружеството „Червен кръст“ (Воля, г. IV, № 394, 17.V.1914: 3; г. IV, № 417, 18.VI.1914: 3)...

Кинематографът отново не остава встрани от всеобщия кипнеж. Описвайки подробно (а и иронично) случилото се на 28 и 29 юни в София – усърдната продажба на розите; автомобилния „кортеж“; хигиенизирането, предприето от „общинското управление“, мобилизирано „петстотин седемдесет и шест метлоносци“; изнасянето на беседи в „училищните помещения и други публични локали“, журналистът на „Воля“, скрит зад псевдонима Лаврентий, не подминава в своя репортаж и ролята на „столичното градоначалство“. Тъкмо от редовете, последвали подзаглавието „И полицията помага“, изскача вълнуваща информация:

Конна стража с приставите на чело се грижи за безупречността на шпалерната линия, образувана на булеварда от хилядната пъстрота. В това време друг полицейски отряд е в фуриите на своята полезна дейност върху площад Александър Невски. Тук полицията е нервозна. Важен момент от днешното събитие се развива. А публиката е шавлива... тя иска всичко да види и напъва напред. „Назад! Назад!“ раздават се команди една след друга. И когато те не помагат, тогава стражата, якоплещеста, подпира и изправя живата стена. Всички работят с дивно усърдие. Надникнах през главите на тълпата и видях: един търговец на кинематографски филми върти своя апарат; той прави снимки за целите на своята индустрия. В негови услуги в тоя момент е и полиция, и дружество, и грациозни доброволци. Сега разбрах защо ни блъскат. Простено да бъде; защото няма съмнение, че тоя индустриалец, за да бъде тъй услужен и от власт и от народ, ще да е платил една висока цена

в полза на борбата против туберкулозата. В противен случай вчерашният парад би бил една подигравка с търпението на обществото. Не се съмняваме, че днес-утре, номерото на някоя квитанция ще ни извести за щедрото дарение на търговеца (Воля, г. IV, № 427, 1.VII.1914: 2).

Царят и царицата на България са направили дарение „по случай“ Празника на розите, но дали са участвали във филма, отразил събитието?

Загадъчната личност, привлякла вниманието и породила злъчта на репортера Лаврентий – журналиста Матей Геров (1871-1918), който по това време е „политически редактор“ на в. „Воля“, макар и охарактеризирана само като „търговец на кинематографски филми“, ще да е била тази на унгареца Аладар Оттай-Остерайхер, собственика на „Модерен театър“. От началото на 1914 Сигмунд Силаги, отговарял дотогава в продължение на цяла петилетка за филмопроизводството на софийското кино, вече не е член на неговата управа. На 29 юни „върху площад Александър Невски“ е правел „снимки за целите на своята индустрия“ Аладар Оттай, който едва ли се е изявявал като самостоятелен оператор. По-скоро босът е надзиравал процеса – както много преди него това е правел нееднократно Силаги. Манивелата на кинокамерата най-вероятно е въртял Гаетано Пие де Флорес, но „под личното ръководство“ на Аладар Оттай-Остерайхер, с когото месец-два по-късно Васил Гендов уговаря заснемането на първия български игрален филм „Българан е галант“.

Така на Петровден 1914 бива сътворен кинорепортажът „Празникът на розите II“. Появата му на бял свят, по точно – на бял екран, огласяват поне пет столични всекидневника, които от 4 до 6 юли отпечатват, за съжаление, един и същ текст: „Празникът на розите в София“. Най-интересните сцени от това празненство, което стана тази година на 29 юни, ще бъдат представени днес в „Модерния театър“. Различни са единствено местата, където всяко от периодичните издания разполага съобщенията близнаци – „Заря“ прави това в карето, отредено за програмата на киното (г. I, № 78, 4.VII.1914: 3; № 79, 5.VII.1914: 3), „Мир“ (г. XX, № 4274, 4.VII.1914: 3; № 4275, 5.VII.1914: 3) и „Камбана“ (г. VIII, № 1955, 5.VII.1914: 3; № 1956, 6.VII.1914: 3) – в своите постоянни рубрики „Хроника“, „Утро“ (г. IV, № 1236, 4.VII.1914: 3) и „Дневник“ (г. XIII, № 4256,

5.VII.1914: 3; № 4257, 6.VII.1914: 2) – също в традиционната си „Търговска хроника“.

Въпреки това може да се каже, че този път Празникът на розите не бива огласен шумно в родния печат. Навярно защото две седмици преди провеждането му, на 15/28 юни (Видовден) в Сараево, главния град на Босна, е убит австрийският престолонаследник ерцхерцог Франц Фердинанд. Атенатът рязко променя живота на човечеството и става повод за избухването на Първата световна война (1914-1918). На 2 юли в. „Мир“ отбелязва накратко: „Царът и царицата съ подариха, по случай празника на розите за целите на дружеството за борба против туберкулозата 500 лв.“ (Мир, г. XX, № 4272, 2.VII.1914: 3).

Филмови сцени от Царство България

Непосредствено след Междусъюзническата война царица Елеонора отправя международен апел за оказване на помощ както на унизената ѝ родина, така и на бежанците от Македония и Тракия. Нейният повик трогва хиляди хора по света. „Европа се прекланя пред делото на царицата-воин и самарянка – пише Неда Антонова. – В Париж и Виена се прожектират филми за войната, за България и за Елеонора. Достолепни професори стават на крака и кроят съзлите си в батистени кърпички. Трепва сърцето дори на далечна Америка. Президент Рузвелт¹⁴ се обръща към нацията:

Да се притечем на помощ на един достоен за внимание и уважение народ, какъвто е българският. На другия край на света, през един океан и континент се намира един почернен и опустошен от войната народ. Един малък народ, който даде 44,000 от най-храбрите си синове жертва на бойните полета и 100 000 ранени и безпомощни в болниците. Един миролюбив народ, който през вековете е устоял на мохамеданските огнени вълни, днес е обезлюден от усилените си борби. Това е България. Нейната Царица и народ апелират към американците да им се притекат на помощ. Европа бе спасена за втори път от този малък народ. Борбата беше успешна, но нанесе ужасни жертви. Да помогнем на този народ, който се бори срещу общия враг на християнската цивилизация, жертвайки се да задържи мохамеданските орди в Мала Азия“ („New York American“, Ню Йорк, 21 януари 1914).

Българските колонии събират и изпращат парични помощи. В Чикаго жени от дамския комитет в помощ на пострадали българци изпращат телеграма:

Елате ваше величество точка чакаме ви с отворени обятия точка донесете ни великата доброта на сърцето си и семена от здравец (<https://delo.bg/history/100-godini-ot-smartta-na-tsaritsa-eleonora-balgarska/>).

На 14 март 1914 в. „Мир“ публикува телеграма, изпратена от София до редакцията на лондонския в. „Таймс“.

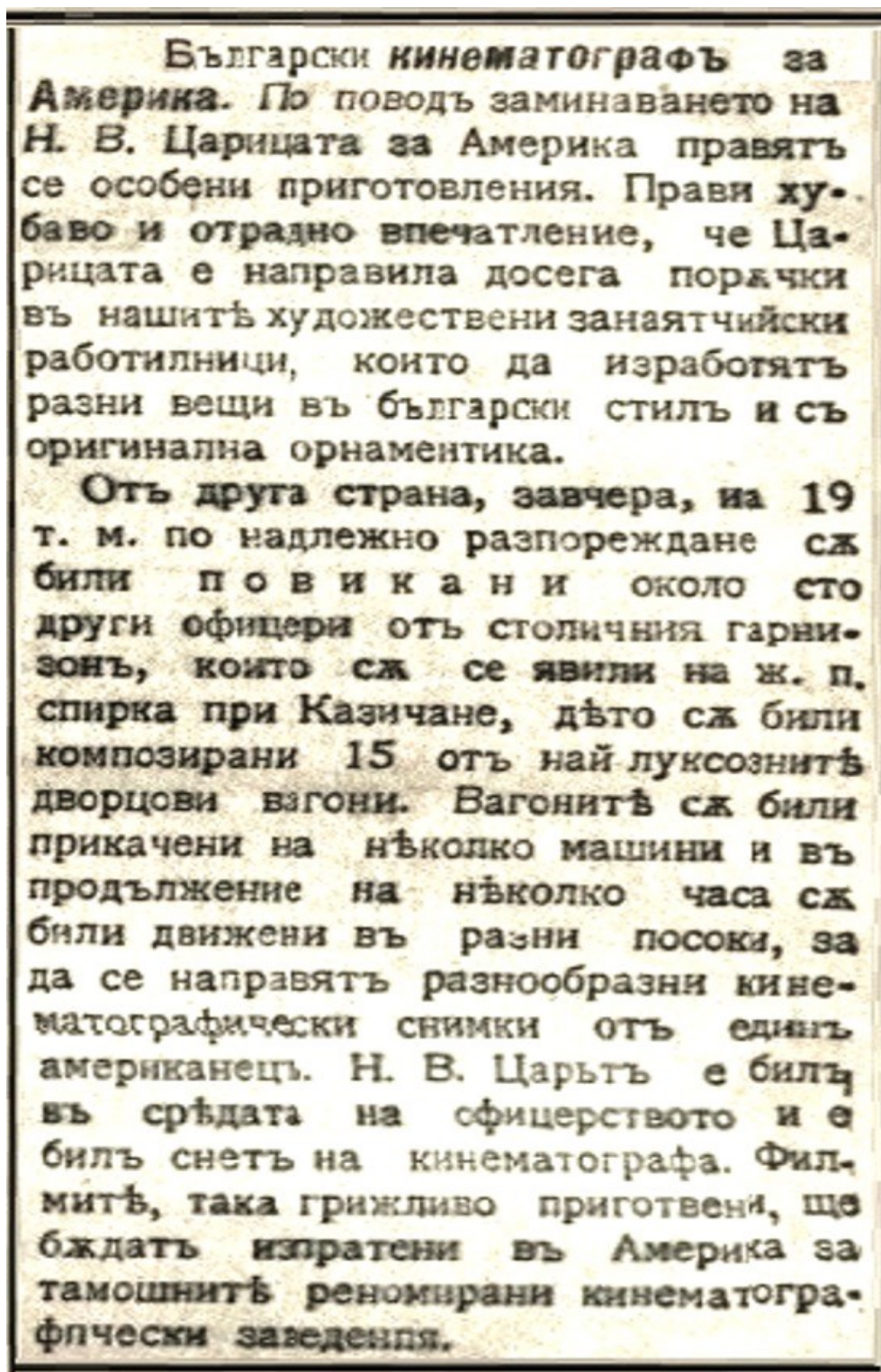
Заминаването на Царицата за Америка е окончателно определено за 8/21 Май 1914 г. – започва съобщението. – Нейно Величество ще отпътува заедно с свитата си през Атлантическия океан с парахода „Августа Виктория“ от линията Хамбург – Америка. Високочеловеколюбивата дейтелност на Нейно Величество е призната в Съединените държави и ще

---

¹⁴ Теодор Рузвелт (Theodore Roosevelt, 1858-1919) – двадесет и шестият президент на САЩ (1901-1909).

и осигури възторжен прием. Царицата в обиколката си ще посети много американски болници и санаториуми. Негово Величество цар Фердинанд идущата година ще посети изложението Сан-Франциско (Мир, г. XX, № 4170, 14.III.1914: 3).

Съобщението във в. „Мир“ (22 март 1914)

След седмица в. „Утро“ помества материала „Царицата в Америка“, чието наименование бива съпроводено от интригуващите подзаглавия „Кой ще я придружава. – Датата на заминаването. – Срещата с Вилсон. – Приемът в

белия дом“. Информацията, оказала се кореспонденция, започваща с думите „Ню-Йорк, 19 март“, гласи:

Посещението, което българската царска двойка проектираше да предприеме до съединените щати, е окончателно уговорено, колкото се отнася само до царица Елеонора. Царят няма да вземе участие в това пътуване. Царица Елеонора ще потегли от Европа за Съединените Щати на 16 май стар стил и ще се придружава от английският учен професор Бейбридж. Нейно Величество ще посети всички модерни болници и диамантропически дружества. Ще посети и подобните темс в някои по-големи американски градове. Българската царица ще се срещне в Вашингтон с председателя на щатите г. Вилсон¹⁵, който в нейна чест ще устрои една голяма ресепция в бялата къща. В североамериканските Съединени Щати царица Елеонора ще престои около един месец и ще се завърне обратно в България към края на месец юни. В някои тукашни американски кръгове поставят посещението на Нейно Величество в свързка с желанието на България да влезе в финансови свързки с щатите (Утро, г. IV, № 1132, 21.III.1914: 3).

На другия ден „Мир“ допълва информацията с текст, озаглавен „Български кинематограф за Америка“:

По повод заминаването на Н. В. Царицата за Америка правят се особени приготовления. Прави хубаво и отраднo впечатление, че Царицата е направила досега поръчки в нашите художествени занаятчийски работилници, които да изработят разни вещи в български стил и с оригинална орнаментика. От друга страна, завчера, на 19 т. м. по надлежно разпореждане съ били повикани около сто други офицери от столичния гарнизон, които съ се явили на ж. п. спирка при Казичане, дето съ били композирани 15 от най-люксовите дворцови вагони. Вагоните съ били прикачени на няколко машини и в продължение на няколко часа съ били движени в разни посоки, за да се направят разнообразни кинематографически снимки от един американец. Н. В. Царят е бил в средата на офицерството и е бил снет на кинематографа. Филмите, така грижливо приготвени, ще бъдат изпратени в Америка за тамошните реномирани кинематографически заведения (Мир, г. XX, № 4178, 22.III.1914: 3).

Поставени и представени така – едно до друго, трите съобщения навеждат на мисълта, че споменатите „разнообразни кинематографически снимки“ са направени „от един американец“ именно „по повод заминаването на Н. В. Царицата за Америка“. Заглавията на материалите внушават същото – „Отпътуването на Царицата за Америка“, „Царицата в Америка“ и „Български кинематограф за Америка“... Аналогична връзка прави и киноисторикът Костадин Костов (1931-2009) в главата „Филмови сцени от Царство България“ – документален епизод на Балканските войни“, включена в книгата му „Балканските войни (1912-13 г.) в световното кино“.

Нашият обзор на документалните ленти по време на Балканските войни – пише авторът – би бил непълен, ако не споменем филмовия очерк „Филмови сцени от Царство България“, продукция на английската фирма „Гомон бритиш“ (Gaumont weekly), сниман през юни 1914 г. от оператора м-р Вивийкли (Viveakly). Филмът е поръчан на фирмата от

¹⁵ Томас Удроу Уилсън (Thomas Woodrow Wilson, 1856-1924) – двадесет и осмият президент на САЩ (1913-1921).

българския царски двор, по личната инициатива на царица Елеонора. След преживяната национална катастрофа, болничната система на Царството е в плачевно състояние. Царица Елеонора замисля една акция, която да наложи пълна ревизия на тази система. Поръчаният филм има за цел да създаде положителен имидж на България пред западния свят. Царицата замисля пътуване до Съединените щати, където искала да изнесе серия от лекции за здравеопазването в нейното царство. Разбирайки вездесъщия на кинематографа, Цар Фердинанд и Царица Елеонора решават да го поставят в основата на благородната задача да се реорганизира здравната система в Царството (Костов 2006: 111-112/ Kostov 2006: 111-112).

В интерес на историческата правда ще подчертая, че Елеонора е поканена да посети Щатите – персонално, но и официално. Твърди се, че тя е първата коронована особа, на която подобна висока чест бива оказана!

Опитите да открием допълнителна информация за филма „Филмови сцени от Царство България“ – приключва темата Костадин Костов – и главно за това дали е завършен монтажно и къде е прожектиран, останаха без резултат. Една от вероятните причини филмът да не дойде в България и изобщо да не види световна премиера е избухването на Първата световна война. Имайки предвид кой е поръчителят на този филм, както и солидната британска филмова къща, която го реализира, не можем нито за момент да допуснем, че снимачният материал е похабен или изчезнал безследно. Тук е мястото да добавим, че операторът м-р Вивийкли също е и добър фотограф, който, паралелно с филмовото снимане, е направил серия от фотографски снимки. И така – търсенето на извънредно ценния филм и снимките продължава (Костов 2006: 113/ Kostov 2006: 113).

Изложената информация изследователят черпи от статията „Киноснимки в Царство България. Ярък епизод в живота на един кинооператор“ (Filming Royal Bulgaria. Distinctive Episode in the Life of a Kinematographer), публикувана на 25 юни 1914 г. в списание KLV (June 25, 1914), използвало „няколко цитата“ от фирменото издание „Седмица Гомон“ („Gaumont Weekly“). Очевидно е също, че Костадин Костов трансформира наименованието на материала в условното заглавие „Филмови сцени от Царство България“. От съдържанието на статията става ясно, че родината ни е била посетена „неотдавна“ (без да се уточнява кога) от г-н Бромхед (Mr. Bromhead), административен директор на „Гомон“ („the managing director of the Gaumont Co., Ltd.“), придружен от щатния кинооператор на компанията („a staff photographer“) г-н Реджиналд Вивиъш (Mr. Reginald C.O. Viveash, http://lantern.mediahist.org/catalog/kinematographyea22unse_0323 (25.III.2015)).

Екипът на „Гомон“ първоначално снима из София – в неназовано девическо училище, чиито възпитанички, „пет от най-красивите момичета, даващи представа за типичната българска хубост“, изпълняват пред обектива български национален танц. Камерата не подминава и живописната картина, която представяват селяните, дошли да огледат софийския пазар. Операторът Вивиъш посещава (навярно с разрешение на правителството) и казарма, впечатлявайки се от войнишките помещения („the soldiers barracks“), въоръжението и мунициите („arsenal“)... Бромхед отскача до резиденция „Врана“ (Vrannia), където бива приет от цар Фердинанд, който след аудиенцията демонстрира пред госта своите „инженерни способности, подкарвайки локомотив“.

H.M. THE QUEEN.

the hospital arrangements, and Queen Eleanora contemplates a visit to the United States of America where, during a lecturing tour, she hopes to raise sufficient money to place the funds of the hospitals and her sanatoriums upon a firm financial basis. To this work of love the kinematograph has been summoned, to record the manifold activities of the Queen and King Ferdinand.

The travellers, upon reaching Sofia, found that in the two picture theatres there films of all makes are shown, with titles in the languages of all nationalities, slides being shown with a translation of the wording. Two houses a night is the system on which they run, and while the buildings are plain, the seating accommodation is as crowded as possible. The proprietors of these two theatres are said to be slowly amassing fortunes.

The kine work began at one of the girls' schools where a national dance was executed before the camera, and five of the prettiest girls posed as types of Bulgarian beauty. Attractive scenes were also secured of the picturesque gathering of the peasantry in the market square, and also of the enclosed daily market, a sort of Billingsgate, Smithfield, and Covent Garden combined. Next the soldiers barracks were visited, and every possible assistance was given by the Government towards filming

Filming Royal Bulgaria.

DISTINCTIVE EPISODE IN THE LIFE OF A KINEMATOGRAPHER.

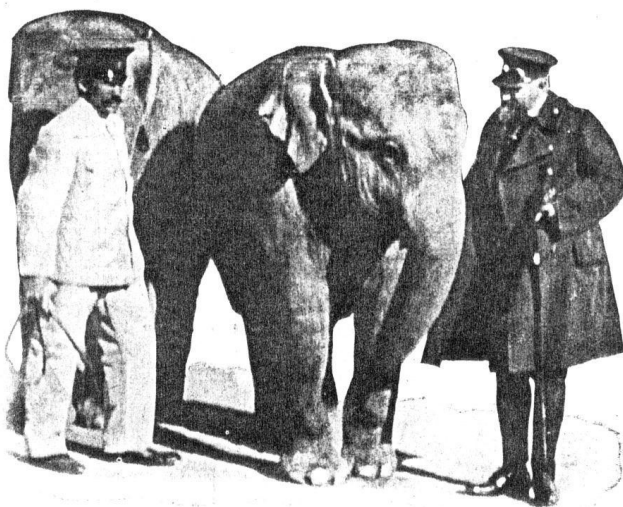
THE UBIQUITY of the kinematograph has probably never been more strikingly demonstrated than during the recent trip to Bulgaria of the managing director of the Gaumont Co., Ltd. (Mr. Bromhead) and a staff photographer, says the "Gaumont Weekly," from whose account we take several excerpts. Bulgaria's misfortunes during the past two years have necessitated a thorough revision of

all branches of the army. The arsenal was also productive of great interest.

On this day Mr. Bromhead was granted an audience of the King, who promised to place himself at the disposal of the cameras. On the morrow a visit was paid to the private station of Vranja, where the King demonstrated his capabilities as an engineer by driving a locomotive. Returning to the Palace His Majesty exhibited his pets. His chief pride is his garden, which in six years has been converted from a wilderness into a fairy-land.

While waiting a week for the return of Queen Eleanora from Hungary some interiors of the palace were filmed. Upon her arrival a film was secured of Her Majesty's visit to the military hospital of Sofia, after which the journey was made to Varna

on the Black Sea. Here pictures were taken of the Palace at Euxinograd and of the sanatorium for children which is being built. Films were also secured of torpedo boat exercise, and it was here that the camera man, Mr. R. C. O. Viveash, was nearly torpedoed in actuality. On the last day of his visit, the Queen specially posed for him in an old Bavarian peasant's costume, and when he left presented him with a tie-pin as a token of her appreciation, and as a memento of his visit to Bulgaria.

KING FERDINAND AND HIS ELEPHANTS.

An illuminated clock, which can only be seen in the darkness of the hall, is a feature of the Hackney Palace, Mare Street.

We have received from Los Angeles, California, a copy of "The Script," the first number of the official organ of the Photoplay Authors' League, Inc. The booklet, which runs to sixteen pages and cover, has the ambitious object of safeguarding and promoting the interests of photoplay writers in every way. Well written and comprehensive in its scope, it should be a valuable medium in the hands of a picture play writer who is not too much of a novice to object to making use of other's experience.

Страницата, озаглавена „Киноснимки в Царство България.

Ярък епизод в живота на един кинооператор“

По същото време (от 12 до 26 март) царица Елеонора е на посещение в Австро-Унгария, където заедно с князете и княгините посещава Виена, Абадия (днешна Опатия в Хърватия) и Фиуме (Риека). Ето защо снимачният екип е бил принуден да изчака завръщането ѝ в продължение на една седмица, през която Реджиналд Вивиъш смогва да запечата върху филмова лента част от интериора на резиденцията, а и кътчета от нейната ботаническа градина, с която Фердинанд особено се е гордеел. Там царят представя на англичанина и своите домашни любимци, сред които са два слона. Дали животните са били заснети от кинокамерата — не се знае, но фотография, показваща монарха, слонове и техния гледач, бива използвана за онагледяване на материала в K.L.W. Придружена, разбира се, от кратък текст: „Цар Фердинанд и неговите слонове“.

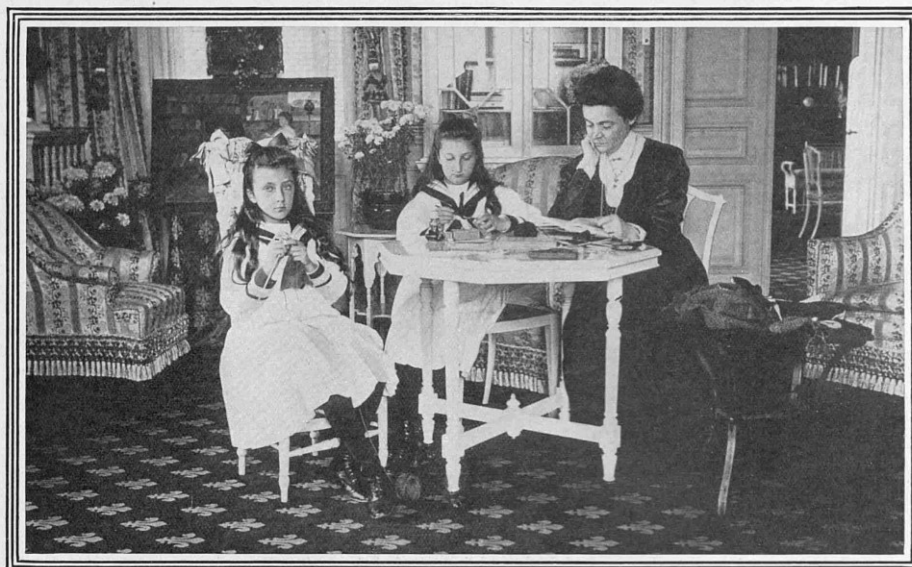
Царските слонове

No. 391, DECEMBER 23, 1908]

THE TATLER

"A MUSHROOM MONARCH"

Interesting Portraits of the Self-proclaimed King of Bulgaria
and his Consort.

"THE LITTLE CZARINA" AND THE LITTLE PRINCESSES EN FAMILLE

"THE LITTLE CZAR" AND HIS LITTLE COURT

The King and Queen of Bulgaria surrounded by their children and courtiers

BEYOND THE BOMBS

The Queen and princesses in the gardens of their country palace

317

b 2

Image © THE BRITISH LIBRARY BOARD. ALL RIGHTS RESERVED.

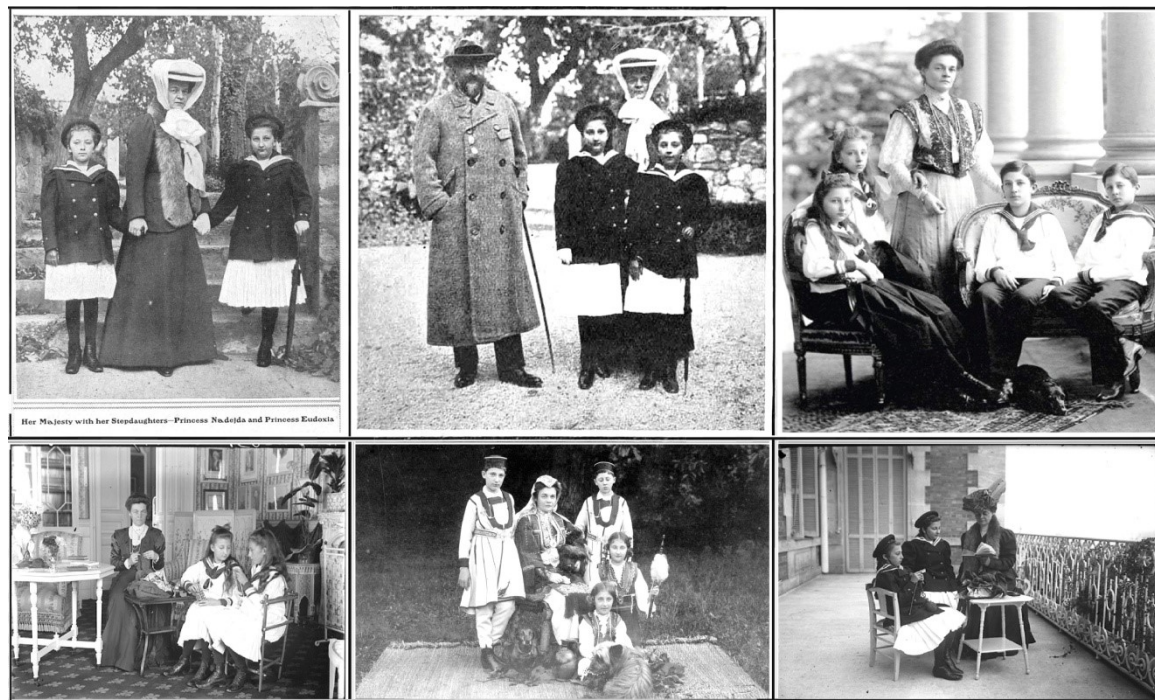
Елеонора като съпруга...

Втората илюстрация към статията представлява малък портрет на „Н. В. Царичката“ в униформата на медицинска сестра. Елеонора също се включва, и то активно, във филмовата продукция, след като се завръща в България. Тя е главната героиня на епизода, отразил посещението ѝ в софийската Военна болница. С нейно участие са и кадрите, осъществени както в двореца „Евксиноград“, така

Петър Кърджиков

и в новоизградения наблизно (в днешния курортен комплекс „Св. св. Константин и Елена“) детски санаториум за лечение на костно-ставна туберкулоза. Във Варна пък биват документираны упражнения на миноносец („torpedo boat“), с чието торпедо Вивиъш се разминава като по чудо! В последния ден на снимките царицата „специално позира пред оператора“, облечена в стара баварска носия. Когато Вивиъш си тръгва, тя му подарява игла за вратовръзка – и в знак на благодарност, и като спомен от посещението му в България (KLW, June 25, 1914).

Елеонора като майка...

От предадения накратко текст става ясно, че направата на филма действително е била свързана с планираното посещение на Елеонора в Щатите – „именно по тази причина кинематографът е бил призован да отрази разнообразните начинания на царицата и цар Фердинанд“. Споменаването на „Врана“ и демонстрираните от монарха способности на машинист пък са детайли, които напълно съответстват на информацията в „Мир“, свидетелстваща за реализирането на „разнообразни кинематографически снимки от един американец“ с участието на владетеля и „няколко машини“, които са „били движени в разни посоки“ по железопътната линия, минаваща покрай село Казичене. Съвпадение, което недвусмислено подсказва, че Фердинанд „е бил смет на кинематографа“ на 19 март. Като се вземе предвид едноседмичното изчакване на завръщането на Елеонора и времето, необходимо за осъществяването на черноморските епизоди, може да се допусне, че „гомонци“ са престояли в България близо половин месец (втората половина на март). Дали операторът е бил „американец“, или англичанин (Реджиналд Вивиъш е такъв) – не е толкова важно. По-съществено е, че филмът не вижда бял свят (поне липсват свидетелства за това), а и не се знае дали заснетият материал е съхранен някъде до наши дни...

Любопитна подробност е фактът, че по време на пребиваването си у нас Бромхед и Вивиъш могат дори да отидат на кино.

След като пристигнали в София – уверява KLW, – пътешествениците установили, че в двата тамошни кинотеатъра се показват филми от всякакви националности с надписи на различни езици, а проекцията на

преведения текст се осъществявала посредством диапозитиви [специално пригодени за целта стъклени плаки]. Две вечерни прожекции – това е схемата, по която работят тези две кина, като техните салони всякога са препълнени до краен предел, макар че сградите им са доста скромни. За собствениците пък се мълви, че бавно, но сигурно натрупвали цяло състояние ((KlW, June 25, 1914).

В крайна сметка Елеонора тръгва за Новия свят, но не успява да стигне дотам, защото в Германия се разболява и дори бива спешно оперирана на място. За да не се шуми много-много по случая, осуetyаването на визитата бива обяснено с езика на дипломатията. Царицата не осъществява своето презокеанско плаване и това най-вероятно става поводът Бромхед и Реджиналд Вивиъш да не довършат своята работа докрай. Има и друга причина, къде по-сериозна – на 15/28 юли 1914 избухва Първата световна война! Скоро смъртоносното торнадо на най-мощния въоръжен конфликт в дотогавашната история на човечеството засмуква 70 милиона души, мобилизирани в армиите на близо 50 държави от всички краища на планетата.

Първата световна война

България се включва в кръвопролитния сблъсък на 1.X.1915, заставайки на страната на Централните сили (Германия, Австро-Унгария и Османската империя). По същото време бива изграден Съюзът на благотворителните дружества в столицата, чийто почетен председател става царица Елеонора. Същата длъжност ѝ бива делегирана и от „Съюза на благотворителността по време на война при МВР и народното здраве“ (Златева 2004: 142/Zlateva 2004: 142). С много такт тя успява да привлече за каузата на благотворителността представители на различните малцинствени, верски и професионални групи. Давайки си сметка за влиянието на Българската православна църква в обществото, за нейния принос относно съхраняването на многовековните традиции на народа ни и запазването на неговия нравствен облик, царицата търси разумни пътища за осъществяването на съвместни инициативи както на фронта, така и в тила (Златева 2004: 143/Zlateva 2004: 143).

Царица Елеонора по време на Първата световна война. Тя, княгините Евдокия и Надежда (като милосърдни сестри), пруският принц Август Вилхелм (четвъртият син на кайзер Вилхелм II), български и германски военни пред сградата на днешното 20 ОУ „Тодор Минков“ в София, превърната тогава в болница (вдясно)

Червеният кръст

През този драматичен за нацията ни период царица Елеонора подпомага Българския червен кръст (БЧК) при организирането на самарянски курсове,

помощни комитети в страната и в чужбина, депа за военнопленниците, сиропиталища за бездомните войнишки сираци, както и на безплатни трапезарии за бедните (Златева 2004: 143/Zlateva 2004: 143)... С нейната активна намеса през 1916 се осъществява издаването на сп. „Известия на Българското Дружество на Червения Кръст“ (печатан орган на БЧК). Тъкмо около националния „филиал“ на тази международна, доброволна и хуманитарна организация Съюзът на благотворителните дружества в София успява да обедини многобройните благотворителни дружества в страната.

Още на 9 октомври 1915 артисти от Народния театър изнасят в софийския кинотеатър „Одеон“ драматично представление „за в полза на“ Червения кръст (Мир, г. XXI, № 4691, 8.X.1915: 2). Там на 11 октомври е дадено „гала артистическо утро“, на 18 – също, а на 16 се играе пиесата „Родина“ от Херман Зудерман (Мир, г. XXI, № 4697, 15.X.1915: 2). „Централният комитет на благотворителните дружества“ при БЧК урежда на 10 и 22 ноември „кинематографски представления“ в „Модерен театър“. Според в. „Мир“, очевидно горещо подкрепящ инициативите, ЦК на БД е събрал „досега“ (11 ноември) „около 140 хиляди лева доброволни пожертвования“ в полза на БЧК –

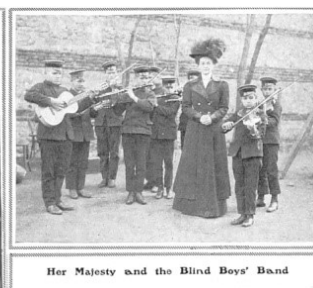
всичко това благодарение на големите грижи, положени от дамските комисии и на щедростта и готовността на столичното гражданство (Мир, г. XXI, № 4719, 11.XI.1915: 2).

В същата рубрика („Хроника“) на същия брой всекидневникът огласява, че в Германия е била открита подписка в полза на БЧК, която се разраства все повече и повече.

До сега съ са записани около 1 милион марки – обобщава изпратилият кореспонденцията (Мир, г. XXI, № 4719, 11.XI.1915: 2).

Her Majesty with the Blind Basketmakers

Her Majesty and the Blind Boys' Band

Ангелът на милосърдието

Името на царица Елеонора почти не се появява в съобщенията. Изключенията се броят на пръсти.

От благотворителното кинематографическо представление, дадено на 15 т. м. [ноември] от немско-българското информационно бюро и германската колония в София, се събраха 1 500 лева, които се предадоха на Н. В. Царицата за набавяне подаръци на нашите войници“ – подчертава „Мир“ (г. XXI, № 4728, 21.XI.1915: 2),

който в същия брой отново си позволява да спомене приноса на Нейно Величество:

По особен пратеник Нейно Величество Царицата е изпратила няколко сандъци с топли дрехи, коняк и шоколади за героите офицери и долни чинове от 6 п[ехотен]. Търновски на Негово Величество полк. От достоверно място се научаваме, че в скоро време Царицата ще изпрати подаръци и за другите части (Мир, г. XXI, № 4728, 21.XI.1915: 2).

На 5 декември в Кърджали местното женско благотворително дружество организира литературно-музикална вечеринка, донесла 1 600 лв. приход, от които 614 лв. „се изпратиха на Червения кръст“ (Мир, г. XXI, № 4747, 13.XII.1915: 2). На 13 (неделя) в „Модерен театър“ ЦК на БД подготвя „кинематографско утро“ – също в полза на БЧК (Мир, г. XXI, № 4747, 13.XII.1915: 1) ...

Благотворителност с кинематограф 1916-1917

Милосърдните актове на БЧК продължават и в първите дни на новата 1916: утра, сказки, матинета, представления – артистично-театралните предимно в „Одеон“, а кинематографичните – в „Модерен театър“ (Мир, г. XXII, № 4764, 6.I.1916: 2; г. XXII, № 4765, 8.I.1916: 2; г. XXII, № 4768, 12.I.1916: 2; г. XXII, № 4772, 16.I.1916: 2; г. XXII, № 4776, 21.I.1916: 2; Пряпорец, г. XVIII, № 12, 16.I.1916: 2).

„За нашия Червен кръст“ биват предназначени и приходите от големия концерт, състоял се на 13 януари в Будапеща (Пряпорец, г. XVIII, № 12, 16.I.1916: 2). На 4 февруари в „прожекционната зала на рисуващото училище“ държи сказка, „придружена с кинематографически картини из австро-унгарската война против Италия“, Паул Линденберг, „виден германски писател и военен кореспондент“. Организатор на инициативата е „дамския комитет на австро-унгарската колония“, приходите – в полза на БЧК (Мир, г. XXII, № 4788, 4.II.1916: 2). Същият брой на „Мир“ уверява, че „на снощния концерт, даден в военния клуб, царицата е изпратила по своя адютант 300 лв.“ (Мир, г. XXII, № 4788, 4.II.1916: 2). На 28 февруари (неделя) ЦК на БД урежда в „Модерен театър“ кинематографическо благотворително утро, на което са прожектирани една драма, една комедия и „военни изгледи“ (Пряпорец, г. XVIII, № 47, 27.II.1916: 2).

На 1 април, станал изведнъж 14-и – поради влизането в сила на Григорианския календар у нас, артисти от Народния театър представят в „Одеон“ драмата „Родина“ на Херман Зудерман. Спектакълът се състои „под височайшето покровителство на Н. В. царицата“ и „в полза на Благотворителния комитет за подпомагане войнишките семейства в София“ (Пряпорец, г. XVIII, № 70, 25.III.1916: 2).

В началото на лятото в градския театър на германския град Цитау (провинция Саксония) по инициатива на местен „работнически комитет“ запасният поручик Ото Зьонел изнася сказка за България, онагледена с „голямо число картини от Русе, Търново, Шипка, София и др.“, „снети и колорирани от самия него“. „Събраната сума от 200 марки – отбелязва „Пряпорец“ – е изпратена от сказчика в Берлинския комитет на Българския Червен кръст“ (Пряпорец, г. XVIII, № 119, 9.VI.1916: 2).

На 30 юли (неделя) от 10:30 ч. „под протектората на г-н Салим Шукри бей, Имперски турски консул в София“ се състои „извънредно сполучливо изпълнено матине с концерт и кинематографическо представление“. „Доходът“ от него – пояснява „Мир“ – „ще бъде внесен на равни части на Отоманския Полумесец и Българския Червен Кръст“. Само едно не уточнява вестникът – мястото на действието, макар че подробно описва „прекрасната, няколко хиляди посетители събираща зала, украсена с знамената на съюзниците“ Мир, г. XXII, № 4921, 1.VIII.1916: 2).

Има вероятност в случая да става дума за салона на Народния театър, където „пруското Военно Министерство“ урежда на 7 октомври (събота) „благотворително кинематографическо представление в полза на българския

„Червен Кръст“. „Между другите най-нови снимки от военните театри“ са били представени кинокадри, показващи „напредването на българските войски в Сърбия и Македония, срещата в Ниш [там на 5 януари 1916 българският цар Фердинанд I се среща с германския император кайзер Вилхелм II], княз Борис на бойното поле и пр.“ (Мир, г. XXII, № 4974, 4.X.1916: 2). След две седмици бива обявен и постъпилият „чист приход“ – 2 724 лева (Мир, г. XXII, № 4985, 18.X.1916: 2).

БЧК разпростира своята дейтелност и в Нова България – земите, присъединени към царството ни след Балканските войни. От град Драма (днес в Гърция) телеграфират на „Мир“, че на 12 ноември (неделя) в тамошния „голям кинематографически театър“ се е състояло под егидата на „военния управител, генерал майор Танев“ представление „в полза на българския Червен Кръст“. „Чистият приход“ от него също е споменат – 9 000 лева (Мир, г. XXII, № 5009, 16.XI.1916: 2).

БЧК не се отказва от своята „целулоидна политика“ и през 1917. На 16 април (понеделник, втория ден на Великден) в „Модерен театър“ бива устроено „кинематографическо утро“ от „тукашните комитети на австрийския и унгарския Червен-кръст“ (Пряпорец, г. XIX, № 82, 14.IV.1917: 2). Същите организации провеждат „второ“ такова матине – на 22 април (Пряпорец, г. XIX, № 87, 21.IV.1917: 2) – дали защото първото не е било добре посетено или пък обратното?. След четири дни „Пряпорец“ уточнява – „половината от чистия приход, т.е. 4 200 л., съ вече предадени на българския „Червен-кръст“ (Пряпорец, г. XIX, № 90, 25.IV.1917: 2).

На 20 май в „Модерен театър“ са представени „картини от всички военни театри“ и репортажът „Посещението на княз Кирил и генерал Жеков в Цариград“. Бенефициентите са „турският Червен Полумесец“ и „Българският Червен Кръст“ (Мир, г. XXIII, № 5156, 17.V.1917: 2). Отново от „Комитета за Отоманския Червен Полумесец в София“ бива устроено кинематографическото представление, но на 9 септември (неделя) от 10:45 ч. (най-вероятно в „Модерен театър“; Пряпорец, г. XIX, № 201, 7.IX.1917: 2). „Мир“ огласява програмата, съдържаща драма, комедия и „Изгледи от Цариград“ (Мир, г. XXIII, № 5224, 7.IX.1917: 2).

Любопитна подробност е фактът, че по време на поредната „гала кино-забава в полза на фонда „Войнишки семейства“, проведена в „Модерен театър“ на 1 юли, „между другите картини“ е била представена „първата българска кино-комедия, снета в София, „Българан е галант“ с В. Х. Гендов в главната роля“ (Мир, г. XXIII, № 5190, 28.VI.1917: 2). Обявлението за добродетелната инициатива, отпечатано още в „Пряпорец“, „Балканска поща“ и „Камбана“ (Пряпорец, г. XIX, № 143, 28.VI.1917: 2; Балканска поща, г. III, 29.VI.1917: 2; Камбана, г. X, № 2904, 29.VI.1917: 2), се оказва последното, свързано с прожекции на филма. След 1 юли 1917 няма сведения „Българан е галант“ да е показван в България! От тази дата той се изгубва по друмищата на неумолимото време, сякаш изчезва – вдън земя...

В същия ден, 1 юли, от 17:00 ч., „Делегатството на Червен Кръст в София“ урежда в Градската градина „Голямо градинско увеселение“. В богатата му програма фигурира „безплатен кинематограф“ (Мир, г. XXIII, № 5192, 30.VI.1917: 2).

Отъ благотворителното кинематографическо прѣдставление дадено на 15 т. м. отъ нѣмско-българското информационно бюро и германската колония въ София се събраха 1500 лева, които се прѣдадоха на Н. В. Царицата за набавяне подаръци на нашитѣ войници.	За Червения Полумѣсецъ. Комитетътъ за Отоманския Червенъ Полумѣсецъ въ София устройва на 9 того, 10 часа и 45 м. сутриньта, кинематографическо прѣдставление съ слѣдната програма: 1. Изгнани отъ Цариградъ, 2. „Свѣстѣта“ драма и 3. „Сидена“ — комедия.	Кинематографическо утро — На 16 того въ 10¹/₂ ч. прѣдъ обѣда тукъшниятъ комитетъ на австрийския и унгарския Червенъ-кръстъ устройва въ Модерния театъръ кинематографическо утро въ полза на българския, австрийския и унгарския Червенъ-кръстъ. Изгнани отъ Цариградъ, романическа военна театъръ, Бенедиктъ Карлъ при тиролскитѣ си войски, коронацията на императоръ Карлъ за кралъ въ Улгария и пр.	Кинематографическо утро. — Въ неделя, 22 того, тѣснитѣ комитетъ на австрийския и унгарския Червенъ-кръстъ устройва второ кинематографическо утро въ полза на българския, австрийския и унгарския Червенъ-кръстъ. Билети ще се продаватъ въ аргерията Бернхаймъ сръщу ладмѣта, въ дрезхирската Наяманъ — въ заденетъ на Балканъ и, прѣдъ азъ личе представлението, на касата въ Модерния театъръ.
Голямо градинско увеселение урежда Делегатството на Червенъ Кръстъ въ София на 1 юли т. г. 5 часа слѣдъ пладне въ градската градина съ участие на Гвардейския оркестъръ подъ управлението на капелмайстора Атанасовъ съ слѣдната програма: Бой съ конфети и серпантини, симфонически концертъ, продажба на цвѣта, бюфетъ съ сладки-безплатенъ кинематографъ и др.	Кино-забава. 1. юли, 10 ч. сутриньта, ще се даде въ Модерния Театъръ гала кино-забава въ полза на фонда „Войнишки съмѣстия“. Между другитѣ картини ще се прѣдстави първата българска кино-комедия, снимана въ София, „Българинъ е галантъ“ съ В. Х. Гендовъ въ главната роля. Билети въ сладкарница Роза и въ Модерния театъръ. ¶	Кинематографическа пропалаганда — Прѣдъ полски дни ще бъде представенъ въ Модерния театъръ, единъ филмъ отъ германската централа за кинематографическа пропаганда, озаглавенъ „Изъ блѣзъ сѣбѣна“. Помисли си и главнитѣ редактори на столичнитѣ вѣстници.	Второто кинематографическо утро, което тукъшниятъ комитетъ на австрийския и унгарския Червенъ-кръстъ устройва въ полза на българския, австрийския и унгарския „Червенъ-кръстъ“, бѣше много добръ посѣтенъ отъ отбрана публика. Полночието отъ чистия приходъ т. е. 4200 л. съ вече прѣдладени на българския „Червенъ-кръстъ“.

Обявления в софийския печат, свидетелстващи за кинематографичната благотворителна дейност на БЧК

Тази военновременна деятелност на царица Елеонора и ръководения от нея ЦК на БД дава основание на историчката Анка Златева да направи в книгата си „Австрийските дарители за България 1912-1918. Български традиции и чужд опит“ следното обобщение:

Без да се издига в култ или идеализира нейното участие в работата на БЧК през този период се налага, позовавайки се на фактите, да се отбележи и признае, че по време на войните за национално обединение няма благотворителна акция у нас, проведена под каквато и да е форма и мащаб (национален, регионален, териториален, дружествен, фирмен и пр.), в която царица Елеонора да не е взела пряко или чрез свой нарочен пратеник участие, дори намирайки се в чужбина (Златева 2004: 143/Zlatareva 2004: 143).

За своите безспорни заслуги към делото на Червения кръст царица Елеонора бива избрана за член на три национални комитета на тази организация – българския, австро-унгарския и германския, привлечена е за член и на благотворителното Рудолфинско движение, чието седалище е във Виена (Златева 2004: 143/Zlatareva 2004: 143).

„Богдан Стимов“ Българските свидетелства

Все в името на добродетелността царица Елеонора дори приема да участва в игралния филм „Богдан Стимов“, за чието съществуване пръв от българските периодични издания съобщава „Мир“ в средата на месец май 1916:

Онзи ден царят е благодарил с телеграма в отговор на телеграмата на спомагателния комитет за българския Червен Кръст в Виена, по случай първото представяне на кинематографическата филма „Богдан Стимов“ (Мир, г. XXII, № 4860, 15.V.1916: 2).

След десет дни вестникът запознава читателите си и със съдържанието на филма (Мир, г. XXII, № 4868, 25.V.1916: 1) ...

Най-ранната информация за „Богдан Стимов“ на български език

Началото на XX век, село в областта Македония. „Българският крупен земеделец“ Богдан Стимов (Георг Раймерс), който заедно със съпругата си Ана (Лоте Меделски) живее в близкото имение, бива заподозрян от властта в извършването на убийство. Стимов е принуден да избяга в Америка, където се издига до висок пост. Когато избухва Първата световна война, той се завръща в родината, но заварва имота си експроприиран от сръбските войски. Богдан Стимов прониква в парка на царския дворец „Врана“, коленичи пред разхождащия се по алеите Фердинанд, запознава го със своята история и моли за прошка. Убедил се в неговата невинност, владетелят помилва Стимов, който незабавно постъпва в редовете на българската армия. Скоро нашествениците са отблъснати и Богдан Стимов се завръща в своето имение, превърнато във военно-полеви лазарет, където като милосърдни сестри се грижат за ранените царица Елеонора, княгините Евдокия и Надежда, както и Марица, дъщерята на Стимов. Междувременно, малко преди смъртта си, селският идиот (Карл Гьоц) признава, че е извършителят на убийството. Богдан Стимов, вече офицер, бива награден от цар Фердинанд с орден за храброст. Героят е посрещнат радостно от всички жители на родното му село...

Освен съдържанието „Мир“ предлага и някои любопитни подробности относно филма, който „представлява последната война против Сърбия“.

Тук виждаме маса познати български местности, престолния град на България, български войски, па дори и самия наш цар и нашата царица (твърди се, че двамата остават в историята на киното като първите короновани особи, участвали в игрален филм - бел. П. К.). Прави впечатление, дето нашият цар е склонил, да се явява в филм – дива се вестникът, допълвайки: царят „се вижда тук не в въобразяемо деяние, а в действителност. И това именно е отличителното в филма „Богдан Стимов“, дето на много места действителността се преплита с измислени действия.

Не е измислена и полската болница, дето гледаме на работа Царицата и двете български княгини, като сестри милосърдни. Българският филм се дава сега всекидневно в Виена, в полза на българските ранени войници – приключва кореспонденцията от австрийската столица (Мир, г. XXII, № 4868, 25.V.1916: 1).

Царица Елеонора и княгините Евдокия и Надежда (на втори план)
в кадър от филма „Богдан Стимов“

Австрийските свидетелства

Най-ранното от тях се появява в „Кинематографически преглед“ на 19 март 1916, когато заглавието на творбата очевидно все още не е било уточнено. Ето защо виенското списание се задоволява да я охарактеризира като „филма за българския Червен кръст“. Макар и текстът да посочва фирмите производители – „Oesterreichisch-ungarischen Kino-Industriegesellschaft“ и „Berliner „Union“, той изтъква, че продукцията е осъществена „под патронажа“ на цар Фердинанд и царица Елеонора (Kinematographische Rundschau, № 419, 19.III.1916: 6).

Вече озаглавен, филмът „Богдан Стимов“ бива показан за първи път на 10 май в обширната зала на Музикалния клуб във Виена. „Кинематографически преглед“, който отпечатва над петдесет рекламни карета и хвалебствени обявления за „българския национален филм“, подчертава, че приходите от тази прожекция ще отидат в полза на българския Червен кръст и турския Червен полумесец (Kinematographische Rundschau, № 425, 30.IV.1916: 6). В средата на май бива оповестено, че „Богдан Стимов“ ще се появи по екраните в Австро-Унгария на 22 септември.

Реклама в сп. „Кинематографически преглед“ (Виена) за все още
неозаглавения филм, 2 април 1916

На 6 октомври 1916 излизащият във Винар Нойщад (градче близо до Виена) социалдемократически вестник „Равноправие“ известява:

Снимане на филм в заводите „Даймлер“. Преди няколко месеца персоналът на тукашните заводи „Даймлер“ имаше възможност да присъства на интересно реализиране на филм. Първокласни виенски актьори, между които дворцовият актьор Георг Раймерс, бяха дошли, за да снимат под ръководството на берлинския режисьор Георг Якоби стачна сцена, в която участваше и голяма част от персонала на заводите „Даймлер“.

Едно пояснение – емигрирайки в Щатите, Богдан Стимов започва работа във фабрика за боеприпаси и скоро става един от нейните ръководители. Като такъв той се обявява против изпращането на муниции за страните от Антантата и окуражава австрийските и германските работници да вдигнат стачка.

Както вече се установи – заключава „Равноправие“ – касае се за снимки на българския национален филм „Богдан Стимов“, в който участва и българската царска двойка предвид обстоятелството, че постъпленията от филма ще бъдат в полза на Българския червен кръст и Турския червен полумесец“ (Равноправие (Винар Нойщад), № 40, 6.X.1916).

Реклама в сп. „Кинематографически преглед“ (Виена) ,
7 май 1916

На 31 октомври излиза ноемврийският брой на сп. „Факел“ (Виена), издавано от писателя, критика и журналиста Карл Краус (1874-1936). Тъкмо там бива представен филмът „Богдан Стимов“, на който Краус посвещава цели три страници, включващи и някои „гласове от печата“ – отзиви за филма, появили се в австрийската преса във връзка най-вероятно с виенската му премиера.

Сред гостите бяха – уверява авторът на един от материалите, озаглавен „Овация за цар Фердинанд Български“ – българският посланик д-р Тошев [Андрей Тошев, 1867-1944], съветникът при легацията д-р Георгиев, военният комендант на Виена барон Кирхбах, вицеадмирал барон Йедина [Jedina], придворният актьор Георг Раймерс, местният съветник д-р фон Дорн, граф Салм и много други. Прожекцията бе предшествана от встъпителна реч на ръководителката на секцията г-жа Яжебецка [Jarzebecka]. След сцената, показваща цар Фердинанд в разговор с Георг Раймерс [Стимов], публиката избухна в аплодисменти и поиска изпълнението на българския химн. Продължаващите няколко минути овации се повтаряха всеки път, когато цар Фердинанд се включваше в действието, не бе подминат и последният епизод, в който цар Фердинанд връчва на Раймерс медал за храброст (Die Fackel (Wien), г. XVIII, № 437, 31.X.1916: 3).

„Беше много специално“ – споделя анонимният журналист, своеобразно „освещаване“ с участието на „избрано общество“, обединено от общ „мълчалив, развълнуван поглед“... Авторът не пропуска да отбележи, че „управляващ монарх превъплъщава роля във филм в това си качество“ – акт, който той охарактеризира като „епохално събитие в историята на кинематографията“, което „може да бъде записано в бъдещето на киното“...

Цар Фердинанд, неговата съпруга и дъщерите му с желание се поставят в услуга на добрата кауза и така владетелят и членовете на семейството му се явяват като сътрудници в ситуации, които донякъде са необичайни за тях, но въпреки това се справят в тях със сигурност и естественост, на които мнозина истински актьори биха завидели (Die Fackel (Wien), г. XVIII, № 437, 31.X.1916: 3).

Рекламното каре, отпечатано в сп. „Факел“, посочва мястото и времето на премиерата – виенското кино „Централ“ от 18:00 и 20:00 ч., указва цената на един билет – 60 хелера, но, за съжаление, когато трябва да спомене датата, се задоволява с енигматичното „днес“ (22 септември 1916 най-вероятно). Оказва се също, че „Богдан Стимов“ е прожектиран и в други виенски кина: „Елит“, „Опера“, „Империял“...

Рекламното каре, отпечатано във виенското сп. „Факел“ (31.X.1916)

Унгарските свидетелства

Информация, отнасяща се за филма, се появява и в унгарската преса. Реномираното специализирано будапещенско списание „Киноседмица“ („Mozihét“) подхваща своята кампания на 30 април 1916 (№ 18), публикувайки (почти без прекъсване) до 11 март 1917 (№ 10) повече от 100 рецензии, съобщения и рекламни карета. След половин година, на 16 септември (№ 37), хвалебствената акция бива продължена – до 2 декември 1917 (№ 48). Значително по-скромно е присъствието на заглавието в изданията „Филмови новини“ („Mozgófénykép Híradó“, № 26, 25.VI.1916) и „Театрален живот“ („Szinházi élet“, 24.IX.1916; 1.X.1916; 18.XI.1916). Във връзка с разглежданата тема е по-важно да се каже, че голяма част от обявленията отбелязват появата на българската царска двойка във филма „Богдан Стимов“, не са малко тези, които подчертават само участието на царица Елеонора...

Любопитна подробност е и фактът, че от 22 октомври 1916 (№ 44) заглавието на филма се променя на „Шуми Марица“! Унгарските списания го разгласяват като „български национален филм“, „българска филмова сензация“ и „крупен български филм“, посочват, че част от снимките са правени в България...

SZINHÁZI ÉLET

31. oldal

Bogdan Stimoff

Ferdinánd bolgár király a filmen.
A Mozgóképotthon szennációja.

A Mozgóképotthon új szennációval szolgál. *Sumi Marica* címen egy négyfelvonásos életképet hoz a bolgárok élet-halál harcából. A filmnek első és hihetetlen szennációja az, hogy öfelsége *Ferdinánd* bolgár király és a nemrég elhunyt *Eleonóra* királyné is szerepelnek a filmen.

A film megrázó drámai cselekménye Newyork, Berlin, Bécs és Budapestén kívül természetesen Szófiába is elvisz bennünket. Főszereplője Stimoff Bogdán, egy ártatlanul gylilkossággal vádolt bolgár paraszt. Életét megmenteni Amerikába menekül és ott szorgalmával, becsületes munkájával vagyont szerez, vezetőállásba kerül. Amikor azonban kitör a háború, Stimoff magyar barátjával, Horváth Péterrel siet haza, a Marica partjára: hazáját védeni. Ezer veszélyen keresztül vergődik, olasz fogságba jut a tengeren, tengeraltjárón ér el a bolgár partra, repülőgépen szeli a levegőt, de mégis eljut Szófiába és térdre borulhat kegyelmes ura, uralkodója előtt és ünnepezt hősként térhet vissza a rég elhagyott családi tűzhelyhez. Izgalmaiktól, egyszerű kalandoktól terhes ez a cselekmény. Macedónia hóval befutott hegycsúcsai, Szófia kupolái, Budapest, Bécs utcai tárlának élénk, és ezenkívül a haditechnika ezer fogásával is megismerkedhetünk.

A németek a legelsőrangúak. A bécsi Burgtheater tagjai: *Reimers György*, *Medetzký Lotte* és *Picaver asszony* játsszák a főszerepeket, ami azonban a darab érdekességét emeli, az a *Ferdinánd* cár és *Eleonóra* királyné és hajadon leányai, valamint *Augusta* hercegnő közreműködése a cselekményben.

BOGDAN STIMOFF HÓDOLATA FERDINÁND CÁR ELŐTT

32. oldal

SZINHÁZI ÉLET

A fenséges moziművésznőket ott honukban, háborus jótékony működésük közben látjuk, közvetlenül és hihetetlenül fesztelenül.

Ez a film határozottan a legérdekesebb mozi-eseménye ma Budapestnek. A Mozgóképotthon megostromolt pénztárai is ugyanezt bizonyítják. Egész hétre előre viszik el a *Bogdán Stimoff* jegyeit és biztos, hogy a film a legszelebb rétegekben hihetetlenül népszerű lesz: egyrészt a témája miatt, másrészt a nagyszerű bécsi művészek igazán nemes eszközökkel dolgozó ábrázoló művészete miatt, de a legnagyobb vonzóerő — azt hisszük — mégis csak a fenséges szereplők fesztelen közreműködése lesz, mert ehhez hasonló szereposztása nem volt, de nem is lesz hosszú időn belül egyetlenegy filmnek sem.

HAJDISZEK SZEMERÉNÉL.

JÉGYEK. *Hegedűs Gyula* arról csak a legintimébb ismerősei tudják, hogy milyen jó házigazda és hogy mennyire foglalkozik a háztartásnak a háboruban oly súlyossá vált problémáival.

Egy este berontott *Hegedűshöz* az ugyancsak jó gazda hírében álló *Sarkadi* és lelkesedve kiáltott:

— Gyula, itt a sarki fűszeresnél cukrot osztogatnak. Nagy tömeg ácsorog a bolt előtt.

Hegedűs Gyula, se szó, se beszéd, elvette a gondosan őrzött cukorjegyet és sietett a sarki fűszereshoz.

Néhány perc múlva cukor nélkül érkezett vissza.

— Fiúk, — szólt rezignáltan, — a cukor az elfogyott, de egy tudattal gazdagabb lettem. Azzal, hogy a Vigaszínház még mindig különb, mint a mi sarki fűszeresünk.

— Miért? — kérdezte *Sarkadi*. — Mert a Vigaszínháznál minden este kiteszik a táblát, hogy „Az összes jegyek elfogytak”, a sarki fűszeresnél azonban, — s itt *Hegedűs* búsan mutatott a beváltatlan cukorjegyre — az összes jegyek — megmaradtak.

BOGDAN STIMOFF ÉS CSALÁDJA

1917: Представяне на филма в сп. „Театрален живот“ (Будапеща)

Германските свидетелства

На 8.IX.1916 в. „Мир“ отпечатва кореспонденция, озаглавена „Германците за България“ и изпратена предишния ден от „Волфбюро“ в Берлин:

Днес [7 септември], в театър „Юнион“ се представи за пръв път филма „Богдан Стимов“, пред отбрано общество, за в полза за благотворителното дело. Този филм представя великата епоха на България. Под впечатлението на голямата победа при Тутракан [6 септември], това представление даде повод за една възторжена манифестация към България. Когато портретът на цар Фердинанд излезе на платното, всички присъстващи станаха на крака и акламираха продължително царя на Българите. Българският пълномощен министър г. Ризов [Димитър Ризов, 1862-1918] поблагодари от ложата си за тази спонтанна манифестация, която се повтори, когато се яви портрета на царицата. Овацията достигна разгара си, когато бидоха представели храбрите български войски, настъпващи победоносно и безспирно в Сърбия (Мир, г. XXII, № 4952, 8.IX.1916: 2).

Германците за България.
Верлинъ, 7 сеп. (Волфбюро). — Днесъ, въ театръ „Юнионъ“ се прѣдстави за прѣвъ пѣтъ филма „Богданъ Стимовъ“, прѣлъ отбра-но общество, за въ полза за бла-готворителното дѣло. Този филмъ прѣдстави великата епоха на Бѣл-гария. Подъ впечатлението на го-лѣмата побѣда при Тутраканъ, то-ва прѣдставление даде поводъ за една въ зторжна манифестация къмъ Бѣлгария. Когато портретътъ на царъ Фердинандъ излѣзе на платното, всички присѣдтвующи станаха на крака и акламираха продължително царя на Бѣлгаритѣ. Бѣлгарскиятъ пълномощенъ мини-стъръ г. Ризовъ поблагодари отъ ложата си за тази спонтанна ма-нифестация, която се повтори, ко-гато се яви портрета на царицата. Овацията достигна резгара си, ко-гато бидоха прѣдставени храбритѣ бѣлгарски войски настѣживащи по-бѣдоносно и безспирно въ Сърбия.

Кореспонденцията от Берлин във в. „Мир“ (8.IX.1916)

Британските свидетелства

„Екскейндж Телеграф Къмпани“ съобщава – мултиплицира новината на 25 август 1916 в. „Пал Мал Газет“ – че според вестниците, получавани от София,

българите са много ентусиазирани от патриотичния филм „Богдан Стимов“, чийто сценарий е написан от виенския драматург хер Алфред Дойч въз основа на реален епизод от настоящата война и продуциран от австрийска кинокомпания. Действието се развива в Сърбия и Македония по време на българската инвазия миналия октомври. Във всички сцени участват български актьори, а местата на снимките са действителни – териториите, завладени в Сърбия и Македония. Вестник „Мир“ (вече цитираният № 4868 от 25.V.1916, бел. П. К.) възхвалява цар Фердинанд за сполучливата идея да позира с царицата пред камерата в най-вълнуващата сцена на кинодрамата. В тази част от филма се виждат безсмъртните дела на българските герои; техните храбри атаки срещу превъзходящата ги по численост сръбска армия.

С цел да направи драмата още по-реалистична – продължава „Пал Мал Газет“ – българският министър на войната е разпоредил и на пехотата, и на кавалерията да поемат ролите, отредени им от автора, а също и артилерията, която е била снабдена със специални мунции, произвеждащи само дим. Макар и въоръжени за случая с пушки, сръбските пленници е трябвало да се огънат при „атаката на българските герои“ и незабавно да се предадат пред техния устрем. Вестниците съобщават, че седем сръбски пленници били случайно, но сериозно ранени от българските щикове в тази мнима битка“ (Realistic Film 1916: 7).

REALISTIC FILM. "KING FOX" POSES BEFORE THE CAMERA. BATTLES REFOUGHT SERBIAN PRISONERS MADE TO ACT. According to newspapers received from Sofia, says the Exchange Telegraph Company, great enthusiasm exists in Bulgaria on the subject of a patriotic film, "Bogdan Stimon," written by a Viennese dramatic author, Herr Alfred Deutsch, from an incident of the present war, and produced by an Austrian cinematograph firm. The play takes place in Serbia and in Macedonia during the Bulgarian invasion of last October. All the scenes have been played by Bulgarian actors in the actual places in conquered Serbia and Macedonia. The paper "Mir" praises King Ferdinand for the happy idea he had in posing with the Queen in front of the camera in the most sensational scene in this moving drama. In this piece one sees the immortal deeds of the Bulgarian heroes; their valiant attacks against the Serbian Army superior in numbers. In order to make the drama all the more realistic, the Bulgarian Minister of War ordered not only the infantry but the cavalry to take the parts assigned to them by the author, and also the artillery, who had been served out with special munitions producing only smoke. The Serbian prisoners were armed with rifles for the occasion, and had to submit "to attacks of the Bulgarian heroes," and surrender immediately in the face of their impetuosity. The newspapers announce that, by accident, seven Serbian prisoners were seriously wounded by the Bulgarian bayonets in this mock battle.	FAKING A WAR FILM. SERBIAN PRISONERS WOUNDED IN MOCK BATTLE. The Exchange Telegraph Company states that according to newspapers received from Sofia great enthusiasm exists in Bulgaria about a patriotic film, "Bogdan Stimon," written by a Viennese dramatic author, Herr Alfred Deutsch, on an incident of the present war, and produced by an Austrian cinematograph firm. The play takes place in Serbia and in Macedonia during the Bulgarian invasion of last October. All the scenes have been played by Bulgarian actors in the actual places in conquered Serbia and Macedonia. The paper "Mir" praises King Ferdinand for the happy idea he had in posing with the Queen in front of the camera in the most sensational scene in this moving drama. In this piece one sees the immortal deeds of the Bulgarian heroes, and their valiant attacks against the Serbian army, superior in numbers. In order to make the drama the more realistic, the Bulgarian Minister of War ordered the infantry and the cavalry to take the parts assigned to them by the author, and the artillery to be served with special munitions producing only smoke. The Serbian prisoners were armed with rifles for the occasion, and had to submit "to the attacks of the Bulgarian heroes" and surrender immediately in the face of their impetuosity. The newspapers announce that by accident seven Serbian prisoners were seriously wounded by the Bulgarian bayonets in this mock battle.

Информация за „Богдан Стимов“ стига и до Великобритания, но там филмът не се показва

Информацията не е от най-достоверните – „местата на снимките“ в България се знаят: София и околностите на града – село Бояна и резиденция „Врана“. Ето защо може да се каже, че филмът е осъществен изцяло на българска земя, а не на сръбска територия, временно окупирана от наши войски. В нито една сцена от „Богдан Стимов“ дори не се мърва български актьор. Нито един! Съмнително е също и участието на сръбски пленници, не само „принудени да играят във филма“ (според едно от подзаглавията на материала), но и заставени да се предадат на българите! Въпреки тези неточности статията звучи добронамерено относно България, а заглавието ѝ, „Реалистичен филм“, внушава дори доверие към творбата. На другия ден същият текст бива публикуван (с незначителни изменения) във в. „Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette“. Куриозното в случая е, че той зазвучава по различен начин, след като бива озаглавен „Фалшифициране на военен филм“, а подзаглавието му акцентира върху раняването на сръбски пленници в баталната възстановка (Faking a War Film 1916: 5).

Завръщане у дома

И съобщението в софийския в. „Мир“ (15.V.1916), и това във виенското сп. „Кинематографически преглед“ (30.IV.1916) свидетелстват, че „първото представяне“ на филма се е състояло на 10 май 1916 – в залата на Музикалния клуб на австрийската столица. Разбира се също, че показът е бил устроен от „спомогателния комитет за българския Червен Кръст в Виена“. Очевидно става дума за специална предпремиерна прожекция – толкова специална, че цар Фердинанд е трябвало да изпрати благодарствена телеграма до нейните организатори.

„Истинската“ премиера е през есента на 1916, когато започва (с комерсиална цел) редовното прожектиране на филма по екраните на Германия

(в Берлин от 7 септември) и Австро-Унгария (от 22 септември във Виена и от 13 ноември в Будапеща). През пролетта на 1917 филмът „Богдан Стимов“ пристига в България.

Това е известният вече у нас по съобщенията на вестниците кинематографически филм – пръв на 16 април огласява събитието в. „Камбана“, – изработен в Австро-Унгария, с участието на първостепенни артистични сили, както и с участието на Цар Фердинанд и българската войска. Картината, която вчера [15 април] бе представена в театър „Одеон“ пред поканени специално лица, е... откупена от българската фирма „Мари филм“ и ще бъде представена в цялото царство (Камбана, г. X, № 2842, 16.IV.1917: 2).

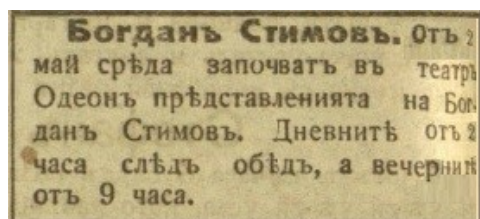
От 2 май, сряда, започват в театр Одеон представленията на Богдан Стимов. Дневните от 2 часа след обяд, а вечерните от 9 часа –

информират на 2 май и „Мир“ (г. XXIII, № 5143, 2.V.1917: 2), и „Камбана“ (г. X, № 2856, 2.V.1917: 2), а на следващия ден само вторият вестник (всекидневен и народен) отбелязва, че филмът „се посрещаше вчера с непрекъснати ръкопляскания и ура“, допълвайки

картината заслужава да се види от всеки българин, в който тупти чисто българско патриотично сърце (Камбана, г. X, № 2857, 3.V.1917: 2).

На 5 май „Мир“ и „Дневник“ уверяват, че „високопатриотичната чисто-българска царска картина“ ще бъде показана „още два дни“ – „днес и утре“ (5 и 6 май) в „Одеон“, а „тия дни ще бъде видена и от пловдивчани“ (Мир, г. XXIII, № 5146, 5.V.1917: 2; Дневник, г. XVI, № 5146, 5.V.1917: 2). Това най-вероятно се е случило, защото на 14, 15 и 16 май „Богдан Стимов“ бива прожектиран в Станимака (Асеновград), където събира „чист приход“ от 738 лева, 100 от които биват подарени на Червен кръст (Мир, г. XXIII, № 5163, 26.V.1917: 2). Със сигурност филмът е показван и в Русе...

Освен любопитна информация печатът (предимно чуждестранният, но и българският) предлага и филмографски данни за „Богдан Стимов“. Негови производители са фирмите „Projektions-AG „Union“ (PAGU) от Берлин и „Österreichisch-Ungarische Kinoindustrie GmbH“ (Виена). Продуцент е германецът Паул Давидсон (Paul Davidson, 1867-1927); сценарист – Алфред Дойч-Герман (Alfred Deutsch-German, 1870-1943), австрийски журналист, драматург и кинорежисьор от еврейски произход; постановчик – Георг Якоби (Georg Jacoby, 1882-1964), германски сценарист и филмов режисьор, в чиято комедия „Малкият Наполеон (1923) посредством второстепенна роля дебютира в киното Марлене Дитрих; а оператор – датчанинът Аксел Граткер (Axel Graatkjær, 1885-1969), заснел голяма част от филмите с участието на звездата Аста Нилсен, режисирани от съпруга ѝ Урбан Гад.

Обявления във в. „Мир“ от 2 и 5 май 1917

„Богдан Стимов“ се състои от пролог и четири действия, дължината му (според различните източници) е 2 000-2 200 м., а времетраенето – 110-120 мин.

Местата на действието са различни: България – във въведението, Америка – в I акт, Атлантическият океан – във II акт, българското бойно поле и софийският царски дворец – в III и IV акт. Актьорите са от висша класа, играещи в най-добрите виенски театри: Георг Раймерс, Лоте Меделски, Тили Кучера и Ойген Франк са звезди на Императорския театър (K. K. Hofburgtheater); Карл Гьонц, Ханс Лакнер и Мариета Пикавер са част от трупата на Народния (Volkstheater), а Фриц Вреде и Карл Ребергер са от сцената на Резиденцията (Rezidenzbühne).

В Националния политехнически музей (София) и до днес се съхранява дървена кутия, в която са били поставени ролките с целулоидна лента на филма „Богдан Стимов“, подарен на цар Фердинанд I през 1916 от берлинското дружество „Юнион“.

Погребението

На 12.IX.1917 в. „Мир“ информира, че здравословното състояние на царица Елеонора „става сериозно, критическо и обезпокоително“ (Мир, г. XXIII, № 5228, 12.IX.1917: 2). На следващия ден вестникът известява: „вчера [12 септември] след пладне [16:15 ч.] премина в вечността царица Елеонора“ (Мир, г. XXIII, № 5229, 13.IX.1917: 1). Смъртта я настига в двореца „Евксиноград“, откъдето тленните ѝ останки са пренесени с кораб до Варна, а оттам – експедирани с влак до София, където пристигат на 14-и, за да бъдат изложени за поклонение в немската лютеранска църква. Последното желание на владетелката е да бъде погребана до любимата ѝ Боянска църква, скромно – „като прост войник“. Така и става, но не на 17 септември, както бива първоначално обявено, а на 18-и.

Програмата за погребението на Елеонора

На тази дата (вторник) „ковчегът с останките на царицата“ е изнесен от църквата на бул. „Дондуков“ и поставен на „погребалната колесница“, зад която смирено тръгват петимата членове на царското семейство, Елизабета Ройс – пристигналата специално за случая сестра на Елеонора, херцог Карл Едуард Сакс-Кобург-Готски – внук на английската кралица Виктория и син на принц Леополд, който е втори братовчед на цар Фердинанд, представящият германския двор принц Август Вилхелм Пруски – четвъртият син на кайзер Вилхелм II, представящият Австро-Унгария ерцхерцог Максимилиан – синът на убития в Сараево Франц Фердинанд, Салих паша – генерал-адютант на султана, Хидми паша – командир на корпус, Мухтар бей – посланикът на Османската империя у нас, министри, депутати, дипломати, висши военни и духовници, самарянки и служители на Червения кръст (Мир, г. XXIII, № 5232, 17.IX.1917: 2) ... Процесията поема по булевардите „Дондуков“ и „Фердинанд“ (днес „Васил Левски“), стъпва върху жълтите павета на „Цар Освободител“, преминава пред сградите на Народното събрание и Двореца, по улица „Търговска“ излиза до площад „Света Неделя“, откъдето по „Витошка“ и „Алабинска“ се запът-

ват към Руския паметник. Там повечето от височайшите опечалени се качват на файтони и автомобили, за да се отправят към село Бояна.

Гробът на Елеонора бива отрупан с цветя.

Венци имаше повече от 200 – Имаше венци и от английските и френските офицери пленници в България (отбелязва „Мир“, г. XXIII, № 5233, 19.IX.1917: 2).

Шест фотографии, проследяващи пътя на тленните останки на Елеонора, започващ от пристана на Евксиноград до село Бояна

На 27 септември в. „Камбана“ известява, че в софийското кино „Одеон“ се прожектира филмът „Погребението на царица Елеонора“, охарактеризирана като „нашата незабравима и велика благодетелка“ Камбана, г. X, № 2977, 27.IX.1917: 2). Кратко обявление във в. „Добруджа“ (орган на Централния добруджански народен съвет) пък свидетелства, че в средата на декември 1917 (15-и и 16-и) кинохрониката е показана пред войниците от добруджанския фронт в кинематографа при щаба на 3 армия (Добруджа (Бабадаг), № 74, 14.XII.1917: 4), функциониращ в румънския град Бабадаг, разположен близо до устието на река Дунав (на 30 км. от Тулча) и превзет от българските войски на 17.XII.1916. След повече от половин век кинооператорът Минко Балкански (Марин Тодоров Балкански, 1894-1975) споменава мимоходом в мемоарите си: „същата година [1917] самостоятелно снимах с камерата погребението на царица Елеонора“ (Балкански 1974: 113/Balkanski 1974: 113).

Вместо епилог

Любопитна подробност, но и свидетелство за всеотдайността и отговорността на Нейно величество, е фактът, че тя завещава всички финансови средства, с които е разполагала, на болници, санаториуми, бедни семейства и инвалиди. Дни преди смъртта си царица Елеонора телеграфически предоставя пълни правомощия върху благотворителните фондове, чийто патрон и ръководител е, на Великотърновския митрополит Йосиф – началник на военното духовенство в Българската армия.

Царица Елеонора в българска национална носия

Съзнавам, че само с изброяването на заглавията, отразили lika на царица Елеонора, не може да се обхване нито нейната високохуманна дейност, нито дори да се очертаят контурите на достойната ѝ фигура на общественичка. Но в същото време си давам сметка, че самият акт на осъществяване на тези кратки кинохроники е реално доказателство за уважението и авторитета, с които царицата се е ползвала сред българското общество за времето на макар и краткото си пребиваване у нас.

ЛИТЕРАТУРА

- Балкански 1974: *Балкански, Минко*. С фотоапарат и кинокамера – в служба на живота и борбата (спомени). – Кино и време, № 8, 110-120 (Balkanski 1974: *Balkanski, Minko*. S fotoaparat i kinokamera – v sluzhba na zhivota i borbata (spomeni). – Kino i vreme, Nr. 8, 110-120)
- Бурбулон 1995: *Бурбулон, граф Робер дьо*. Български дневници. София: Колибри, 544 с. (Bourboulon 1995: *Bourboulon, Robert de*. Ephémérides bulgares. Sofia: Kolibri, 544 p.).
- Гендов 1960: *Гендов, Васил*. Открито писмо. – ЦДА, ф. 486, оп. 2, а.е. 1, л. 79/Gendov 1960: *Gendov, Vasil*. Otkrito pismo. – TsDA, f. 486, op. 2, a.e. 1, fol. 79.
- Гендов 1962: *Гендов, Васил*. Моят отговор (ръкопис). – Портфейл БНФ, инв. № 2в, август, 9-10 (Gendov 1962: *Gendov, Vasil*. Moyat otgovor (rakopis). – Portfeyl BNF (inv. Nr. 2b) Sofia, avgust, 9-10).
- Златева 2004: *Златева, Анка*. Австрийските дарители за България 1912-1918. Български традиции и чужд опит. София: МИГ принт, 196 с. (Zlateva 2004: *Zlateva, Anka*. Avstriyskite dariteli za Bulgaria 1912-1918. Bulgarski traditsii i chuzhd opit. Sofia: MIG print, 196 p.)
- Костов 2006: *Костов, Костадин*. Балканските войни (1912-1913 г.) в световното кино. Пловдив: Веда Словена, 282 с. (Kostov 2006: *Kostov, Kostadin*. Balkanskite voyni (1912-1913) v svetovното kino. Plovdiv: Veda Slovena, 282 p.)

- Лефтеров 1938: *Лефтеров, Христо*. Балканската война. По дневника на Цензурната секция при Щаба на действащата армия. Спомени и документи. София: Печатница на Военно-издателския фонд (Lefterov 1938: *Lefterov, Hristo*. Balkanskata voyna. Po dnevnika na Chuzhdestrannata sektiia pri Staba na deystvuvashтата armia. Spomeni i dokumenti. Sofia: Pechatnitsa na Voennno-izdatelskiya fond).
- Мутафов 1971: *Мутафов, Христо*. За името на оператора на първия български филм. – Киноизкуство, № 6, 67-68 (Mutafov 1971: *Mutafov, Hristo*. Za imeto na operatora na parviya balgarski film. – Kinoizkustvo, Nr. 6, 67-68).
- Тангълов 1990: *Тангълов, Димитър*. Забравеният Александър Жеков (110 години от рождението на пионера на българския военнодокументален филм). – Във: Военноисторически сборник, г. 59, № 5, 205-216 (Tangalov 1990: *Tangalov, Dimitar*. Zabraveniyat Aleksandar Zhekov (110 godini ot rozhdenieto na pionera na balgarskiya voennodokumentalen film). – In: Voennnoistoricheski sbornik, g. 59, Nr. 5, 205-216).
- Bousquet 1993: *Bousquet, Henri*. Catalogue Pathé des années 1896 à 1914. Vol. II (1907-1909), 256 p.
- Faking a War Film 1916: *Faking a War Film*. Serbian Prisoners Wounded in Mock Battle. – Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette, № 13400, August 26, 1916, p. 5.
- Realistic Film 1916: *Realistic Film*. „King Fox“ Poses Before the Camera. Battles Refought. Serbian Prisoners Made to Act. – The Pall Mall Gazette, № 16006, August 25, 1916, p. 7.
- Slijepčević 1982: *Slijepčević, Bosa*. Kinematografiya u Srbiji, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini 1896-1918. Beograd: Univerzitet umetnosti u Beogradu, Institut za film u Beogradu, 320 p.

ПЕРИОДИЧНИ ИЗДАНИЯ:

Балканска поща / Balkanska poshta
Българан / Bulgaran
БНФ = Българска национална филмотека / Balgarska natsionalna filmoteka
Български търговски вестник / Bulgarski targovski vestnik
Варненски новини (Варна) / Varnenski novini
Вечерна поща / Vecherna poshta
Вечерна поща (Наумова) / Vecherna poshta (Naumova)
Вечерна поща (Шангова) / Vecherna poshta (Shangova)
Военноисторически сборник / Voennnoistoricheski sbornik
Воля / Volya
Дневник / Dnevnik
Добруджа (Бабадаг) / Dobrudzha
Заря / Zarya
Известник (Варна) / Izvestnik
Камбана / Kambana
Кино и време / Kino i vreme
Киноизкуство / Kinoizkustvo
Мир / Mir
Нов век / Nov vek
Екран / Ekran

Пряпорец / Prjaporets
 Равноправие (Винер Нойщад) / Ravnopravie (Wiener Neustadt)
 Реч / Rech
 Русенско ехо (Русе) / Rusensko eho (Ruse)
 Софийска вечерна поща / Sofijska vecherna poshta
 Утро / Utro
 ЦДА = Централен Държавен архив / Tsentralen Darzhaven arhiv
 Bioscope, The (London)
 Cine-Journal (Paris)
 Era, The (London)
 Fackel, Die (Wien)
 Kinematograph, Der (Düsseldorf)
 K LW = Kinematograph and Lantern weekly, The (London)
 Kinematographische Rundschau (Wien)
 MHTR = Music Hall and Theatre Review, The (London)
 Pall Mall Gazette, The (London)
 Sphere, The (London)
 Sunderland Daily Echo and Shipping Gazette (Sunderland)